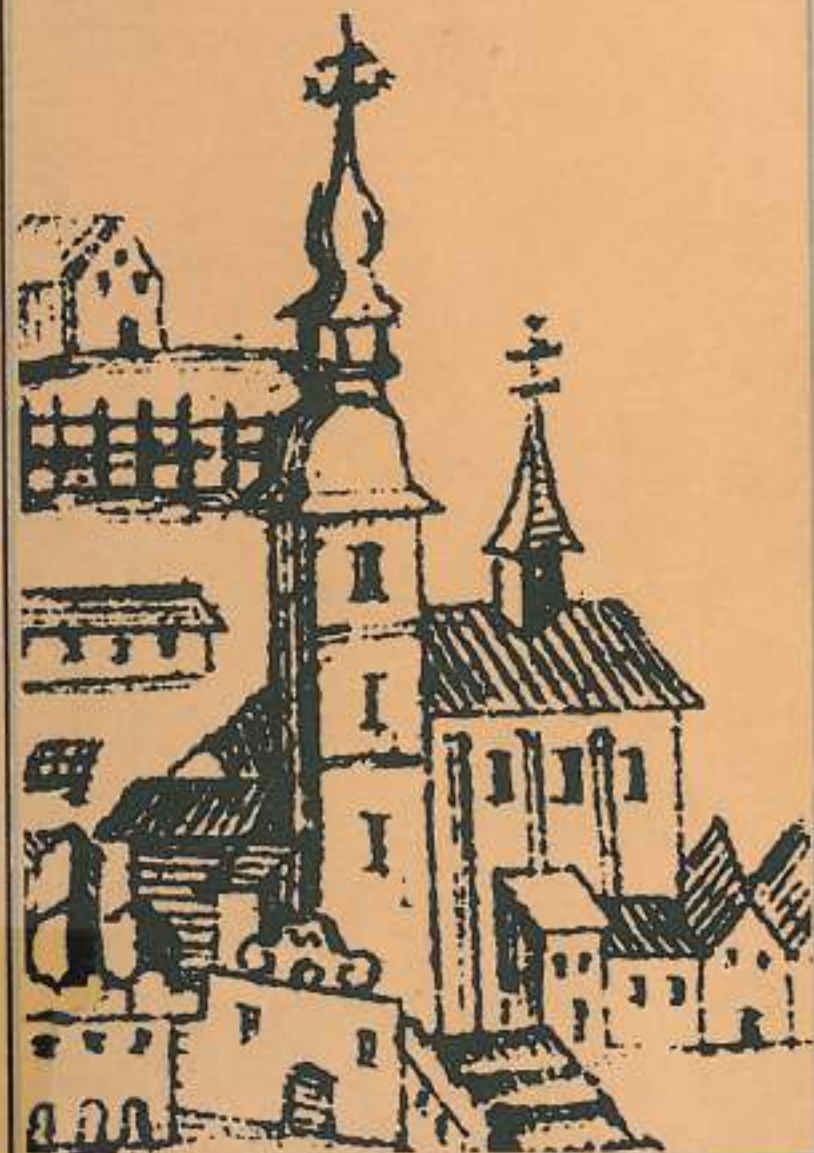

HAVLÍČKOBRODSKO 1

Vlastivědný sborník

HAVLÍČKOBRODSKO

Vlastivědný sborník

I

1988

OBSAH

Vladimír Hůlka: Úvodem	
Jiří Sochr: Havlíčkův Brod v době předhusitské	
Jaroslav Lameš: Tiskové procesy Karla Havlíčka Borovského v Kutné Hoře 1850 – 1851	
Ivana Železná: Dělnické tělovýchovné a skautské hnutí na Světelsku a Dolnoměstsku do roku 1938	
Miroslav Koubský: Protifašistický bojovník Karel Elznic	
Otakar Malina: Vývoj potravinářského strojírenství v n. p. Chotěbořské strojírny	
Václav Hlaváč: Draví ptáci na Havlíčkobrodsku	
Ivana Štrossová: Bibliografie regionální literatury vydané v letech 1970 – 1986	

Sg: 1676/1	
Knihovna muzea Vysočiny Havlíčkův Brod	
Př.č. 2271	MDT

Muzeum Vysočiny
Havlíčkův Brod
příspěvková organizace

ÚVODEM

Po delší přestávce předkládáme naší veřejnosti vlastivědný sborník „Havlíčkobrodsko“. Vracíme se k původnímu názvu, pod kterým vyšel nečíslovaný svazek v roce 1971. Bylo to monotematické číslo věnované Karlu Havlíčku Borovskému.

Důležitým úkolem regionálních pracovníků v oblasti kultury, ať už na úseku historie či ochrany přírodních nebo historických památek, je přitažlivými formami seznamovat laickou i odbornou veřejnost s nejnovějšími poznatky z historie, současnosti a přírody okresu. Ve své činnosti chceme vycházet z historických tradic a zkušeností našich předchůdců – vždyť nový vlastivědný sborník navazuje na tradici starou více než půl století, protože Městské muzeum v Německém Brodě vydávalo „Zprávy Městského muzea v Německém Brodě“ od počátku 20. století až do roku 1938. Celkem vyšlo 14 čísel, která měla vysokou odbornou úroveň, dodnes jsou články z těchto zpráv nezastupitelným zdrojem informací při jakékoli historické práci týkající se dějin Havlíčkova Brodu a jeho okolí.

Každý vlastivědný sborník by měl vycházet ze společenské potřeby. Znamená to nejen zachovat a uchovat doklady o minulosti, ale vypovídat i o socialistické současnosti; dále pak o revolučních tradicích, které přecházejí do již vytvořených a tvořících se tradic naší socialistické společnosti. To je hlavní úkol a zároveň cíl vydavatelů sborníku.

Předpokládáme, že ve sborníku budou publikovat nejen profesionální historikové z okresu i odjinud. Ve sborníku by měly najít své místo i příspěvky kronikářů, neboť kronikářství v obcích, městech, závodech, v jednotných zemědělských družstvech, ale i ve společenských organizacích, nám poskytuje cenné materiály zachycující náš vývoj, náš život v jeho neustálých změnách a jsou velmi důležité pro zachování historické kontinuity jednotlivých generací, jsou zdrojem zkušeností našich předků pro současníky, ale i pro další generace. Dále počítáme s příspěvky dobrovolných vlastivědných pracovníků,

učitelů dějepisu, vlastivědy, přírodopisu i amatérských zájemců. Ve sborníku chceme uplatnit i vybrané kvalitní práce SOČ, diplomové a seminární práce – tedy materiály, které mohou rozšířit znalosti o našem regionu a spolupůsobit na vytváření kladného vztahu ke všem materiálním a duchovním hodnotám okresu Havlíčkův Brod.

PaedDr. Hůlka Vladimír
vedoucí odboru kultury ONV

HAVLÍČKŮV BROD V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ Jiří Sochr

O Havlíčkově Brodě bylo dosud publikováno jen několik článků pojednávajících o městě v době předhusitské. Pro většinu těchto příspěvků byly hlavním písemným pramenem listiny dochované v havlíkobrodském městském archivu (dnes ve správě Okresního archivu v Pohledu), které však umožňovaly sledování pouze právního života středověkého města. O hlubší poznání života obyvatel tehdejšího Německého Brodu ve 14. století jsem se pokusil v letech 1957–1958, kdy laskavostí Kanceláře prezidenta republiky v Praze mi bylo umožněno podrobné studium nejstarší německobrodské městské knihy trhové z let 1379–1404, uložené v archivu pražské metropolitní kapituly pod sign. XII.

Následující příspěvek je pozměněnou částí mé diplomové práce, obhájené v roce 1958 na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze.

Vzhled města

Německý Brod vznikl na místě staré osady založené při Haberské stezce v místě, kde tato obchodní cesta přecházela brodištěm přes řeku Sázavu. Kolonizačním ruchem, který v polovině 13. století zasáhl pomezí Čech a Moravy, došlo k rozšíření staré osady o novou část na jejím východním okraji, přičemž půdorys staré osady zůstal zachován.

Takto přirozeným vývojem vznikající město brzy potřebovalo pro svou ochranu i pro rozvoj obchodu **městské hradby**.¹⁾ Německý Brod na žádost měšťanů i jejich pána Jindřicha z Lichtenburka poměrně brzy, a to již roku 1278, získal svolení od Oty Braniborského k hrazení města a zároveň i povolení k zřízení skládky kupeckého zboží.²⁾ I když další zprávy o stavbě městského opevnění nejsou, můžeme předpokládat, že bylo velmi skrovné, neboť v listině z r. 1278 se toto hrazení města označuje

jako „de munienda ciuitate“, což ve skutečnosti neznamenal nic jiného než primitivní kolovou hradbu s příkopem.

Primitivní opevnění nemohlo dlouho vyhovovat rozvíjejícímu se městu, a proto již od počátku 14. století německobrodští měšťané usilovali o získání privilegia od pána města na stavbu souvislého kamenného opevnění. Právo k stavbě si měšťané koupili od Reimunda a jeho synovců Václava, Smila a Čeňka z Lichtenburka roku 1310 za 200 hřiven gr. s podmínkou, že budou na dobu 10 let osvobozeni ode všech břemen a berní a od placení cla v Habrech.³³

Stavba městských hradeb byla prací veřejnou. O náklad se měli dělit městská obec, komtur nebo farář a hlavně bohatí měšťané. V privilegiu z roku 1310 se přímo stanoví povinnost komtura nebo faráře německého řádu, aby svým nákladem postavili zeď v délce dvou provazců.⁴³ Díl zdi, který měli svým nákladem postavit, byl jistě přesně vyměřen. Svůj úkol však nesplnili, neboť za 4 roky postavili jen polovinu určené délky městské zdi, takže povinnost německého řádu převzali brodští měšťané. Za to pak byli Reimundem z Lichtenburka osvobozeni od placení berní na další rok.⁵³ Neochota, s jakou svou část městské zdi stavěl německý řád ukazuje, že stavba hradeb stála hodně peněz a znamenala velmi namáhavou práci. Městské hradby nebyly ještě dokončeny ani v roce 1314 a osvobození od berní na celkovou dobu 11 let svědčí o tom, že stavba musela pokračovat ještě i v roce 1321.

Městské hradby byly postaveny do obdélníku o rozměru asi 434×301 metrů. Do hradebních zdí byly vestavěny bašty se střílnami a čtveřice nároží hrazeného obdélníka byla opatřena mocnými věžemi, z nichž severovýchodní válcová věž má průměr 8 metrů při síle zdi 2,5 metru. Ve 14. století byla nazývána **Horní věž** (turris superior).⁶³ V severozápadním nároží stávala menší okrouhlá bašta o průměru 5,76 metrů a síle zdi 1,59 metru.⁷³ Celou městskou zeď v koruně obíhala dřevěná krytá chodba na bočních vzpěrách. Tato chodba zabezpečovala nutný pohyb posádky, byla však i nebezpečným živitelem požárů. Tyto nejstarší gotické městské zdi byly později doplněny o druhý hradební pás, a celý systém městského opevnění byl tak dále zdokonalen.

Průchod městskými hradbami byl možný jen branami a zadní brankou. V severní části městské hradby bývala **Horní brána** (porta superior)⁸³, vysoká 47,5 metru. U řeky Sázavy umožňovala vstup do města **Dolní brána** (porta inferior)⁹³ a v západní části městských hradeb brána zvaná **Zubatá** (porta

dentis).¹⁰³ Na východní straně na cestě vedoucí k Pohledu nacházela se pravděpodobně čtvrtá městská brána. Dolní brána svou výškou jen 34 metrů byla nižší než brána Horní. Výškový rozdíl mezi oběma branami způsobil zřejmě stoupající terén při silnici vedoucí směrem k Habrům a k Čáslavi a především nutnost, aby z Horní brány bylo co nejdále vidět. V minulém století pro vzrůstající dopravní ruch byly obě brány, Horní i Dolní, zbořeny.¹¹³ Podél jižního městského hrázení byl příkop napájen vodou ze Sázavy, při západní části potokem,¹²³ na východě a severu města soustavou rybníků.

Přístup z města k řece Sázavě umožňovala branka v městské zdi, připomínající se r. 1388 jako **zadní městská branka** (posticum ciuitatis).¹³³ Před ní stávala lázeň se zahradou, kterou r. 1403 Mikuláš, bratr lázebníka Jana, odevzdal lázebníku Petrovi.¹⁴³ Tato branka byla patrně jen u řeky Sázavy, jak to dosvědčují ještě další zápisy v městské knize se zmínkami o lázni při řece Sázavě.¹⁵³

Stará Haberská stezka, procházející ještě ke konci 13. století náměstím, nazývaným již ve 2. polovině 14. století **Koňským trhem** (forum equorum, Rosmark), byla po dokončení městského hrázení přeložena do nově stavěné části města. Koňský trh ve staré vsi tvořil náves ulicového půdorysu. Tam ve 2. polovině 14. století prokazatelně stálo 16 domů a lázeň, kterou r. 1382 prodal Jan Beler rychtáři Mikulášovi.¹⁶³ Domy na Koňském trhu ještě do 60. let našeho století nesly stopy srubových staveb. Dům čp. 37 byl až po okapní římsu dřevěný a v přízemní chodbě měl po levé straně zazděný raně gotický portálek s lomeným obloukem.

Jižní konec Koňského trhu protínala příčně **Svatovojtěšská ulice** (platea sancti Adalberti),¹⁷³ spojující rynek s kostelem sv. Vojtěcha. Tento kostel byl postaven na západní straně města za hradbami snad již v polovině 14. století, avšak jakékoliv zprávy o něm až do 70. let téhož století postrádáme. Ve Svatovojtěšské ulici bylo v námi sledovaném období 14 domů a jedno městské (nezastavěné místo). U průchodu této ulice městskou hradbou vlastnil v r. 1380 dům hokynář Vilém.¹⁸³

Před kostelem sv. Vojtěcha se r. 1383 připomíná dům kováře Ryšavého¹⁹³ a před kostelní branou dům se zahradou Václava Meyera a r. 1396 dvě zahrady Petra Heremita a Gocela Vahendipa.²⁰³

V době kolonizačního ruchu ve 13. století bylo plánovitě založeno druhé německobrodské náměstí, zvané **Rynek** (circulus). Brodský rynek řešením diagonální komunikace a umístěním

veřejných budov náleží k typu měst, zakládaných v Čechách v době vlády Přemysla Otakara II. Rynk je pravoúhlý s komunikací protínající jej v úhlopříčce, ulice ústí do rynku v jeho čtyřech rozích a farní kostel je umístěn za severovýchodním nárožím na prostranství starého městského hřbitova v blízkosti městských hradeb. Časté požáry, z nichž první známe z r. 1340,^{21/} změnil jeho vzhled. Z původně gotických domů, pravděpodobně do této doby z větší části dřevěných, dochovala se přízemí a gotické sklepy, které ještě dnes vnikají hluboko pod rynek a jsou většinou stavěny ve dvou poschodích. Středověké sklepy jsou i pod domem čp. 48, který sousedí s domem Havlíčkovým, zvaným Křečkovským. Dům Havlíčkův byl jedním z nejvýstavnějších domů na rynku, jak o tom podává svědectví zaklenutí bývalého krámu, dřívějšího mázhausu, zčásti zachovaný žulový portál do sníženého přízemí a velký vjezdový portál, který existoval ještě v minulém desetiletí v ohradní zdi tohoto domu.^{22/} Dále domy čp. 50 (dům Křenkovský) a čp. 54 jsou gotické. Z těchto dochovaných zbytků původně zcela gotických staveb lze se domnívat, že s výstavbou domů na dochovaných dodnes gotických parcelách bylo na rynku započato již koncem 13. století, kdy Německý Brod náležel pánům z Lichtenburka.^{23/} Potvrzuje to i nápadná podoba půdorysu náměstí ve Fulneku, který byl ve 13. století rovněž v lichtenburském majetku.

Jižní nároží západní strany rynku a Svatovojtěšské ulice tvořila dědičná **rychta** (dnes čp. 57). První písemné zprávy ji připomínají v letech 1396–1398.^{24/} Je pravděpodobné, že na tomto místě stála již počátkem 14. století, jak na to ukazuje nález (z r. 1955) zajímavého akvamanile ve sklepení rychty, které se svým provedením hlásí do 13.–14. století.^{25/}

O majetkových směnách domů na rynku městská kniha trhová obsahuje velmi málo zpráv. K r. 1391 připomíná se tam jen dům mlynáře Jana^{26/} a dům Werankův.^{27/}

Farní kostel, zasvěcený Nanebevzetí P. Marie, byl postaven za severovýchodním nárožím rynku na prostranství, kde se již roku 1403 připomíná hřbitov.^{28/} Kdy bylo se stavbou kostela započato, nelze přesně zjistit. Hojnost raně gotických prvků, hlavně dva portály, římsy a opěrný pilířový systém, ukazují, že jde o stavbu velmi starou. Kostel na tomto místě musel být, i když nedostavěný, již za velkého požáru r. 1340.

Stavební koncepce kostela je zajímavá především dvoulodním prostorem, rozděleným střední řadou sloupů. Jen jižní chrámová zeď měla okna, jejichž lomená ostění jsou dochována v původním prostoru. Chrám nebyl uzavřen polygonem, končil

na východní straně příční zdí, před níž probíhala tribuna, nad kterou bylo umístěno dnes zazděné gotické okno. Velmi starou částí kostela, snad nejstarší vůbec, je severní chrámová předstíň, jejíž klenutí svým způsobem provedení ukazuje na vysoké stáří. Velká věž je ve svých třech podlažích raně gotická.

O tom, že farní kostel byl v dalších letech nově stavěn, svědčí listina z r. 1380, podle níž stavbu prováděla městská obec, a to na základě povolení Benedy z Markvartic k užívání lomu na kámen a cest na jeho statku za poplatek 3 kop grošů, dokud nebude stavba dokončena.^{29/} V příštích letech německobrodští měšťané odkazovali statky nebo platy na stavbu farního kostela. Např. Dlouhý Jindřich v r. 1397 určil, aby jeho manželka dala polovinu jeho statku na stavbu kostela,^{30/} a o dva roky později Leopold, zvaný Starý, zastavil všechny své statky za 10 kop gr., které dal k témuž účelu pro „spásu své duše“.^{31/} Farní kostel byl velmi dlouho stavěn a ještě na počátku 15. století nebyl dokončen.

V blízkosti farního kostela r. 1403 vlastnila dům na rohu rynku Anna, řečená Sporerinn.^{32/} Proti kostelu a hřbitovu bývala **škola** (scola), se kterou sousedil dům Nigheinu.^{33/} Vedle školy stával **zádušní domek** (domus animarum seu beginarum), obývaný pobožnými ženami – bekyněmi.^{34/}

V Německém Brodě při farním kostele již roku 1261^{35/} působil řád německých rytířů, který na přesně neurčitelném místě blízko kostela měl **faru** (domus Cruciferorum).^{36/}

Brodský rynek spolu s Horní a Dolní ulicí měl již roku 1362 dlažbu. Pod tímto dlážděním byl již v tomto roce zřízen první městský vodovod, jehož dřevěným potrubím přitékala voda z horní části města do kašny uprostřed rynku a do pivovaru.^{37/} Za průjezd městem se vybíralo dlažebné. O jeho výši nemáme žádných zpráv. Jen jhlavští měšťané si v r. 1370 na císaři Karlu IV. vymohli, aby toto clo při průjezdu vozy a koňmi nemuseli platit.^{38/}

Rynek, ležící uprostřed města, spojovaly již ve 14. století s Horní a Dolní městskou bránou **ulice Horní** (platea superior) a **Dolní** (platea inferior). V Horní ulici se v letech 1379–1384 připomíná 7 domů. Domy blízko Horní brány byly označovány „před Horní bránou“. Tam měli domy Matěj Sigulus^{39/} a Albert.^{40/} Kolem Horní brány (circa portam superiorem) stávaly domy Mikuláše Hupaufa^{41/} a kožešníka Šimona.^{42/} Vedle Horní městské brány Michel Noltel prodal r. 1385 polovinu svého domu Jindřichovi ze Suché.^{43/} Téhož roku tam prodal svůj dům Petr Crebs^{44/} a v r. 1400 Mikuláš Hupauf rychtáři Mikuláši z Květino-

va.^{45/} Mimo městskou hradbu r. 1391 vlastnil dům se zahradou Vaněk.^{46/}

Nejkratší cesta z Koňského trhu na hřbitov u farního kostela vedla **ulicí Mrtvých** (mortgassen, vicus mortgassen), dnes Příčná ulice (dříve Vrabčí trh, Kostelní ulice). Ulicí Mrtvých byla pojmenována ve 14. století zřejmě proto, že tudy byli odnášeni mrtví na hřbitov k farnímu kostelu. V letech 1384–1403 se tam připomíná 13 domů a 3 městiště. V této ulici měl dům rychtář Mikuláš, kramář Rudolf^{47/} a ševci Tomáš, Mikuláš (Nix), Jakub, Jan, krejčí Mikuláš^{48/} a kožešník Peyer.^{49/}

Na rozdíl od Horní ulice není v nejstarší městské knize doložen název Dolní ulice. Byla-li však ulice Horní, pak ulice vedoucí k Dolní bráně byla patrně nazývána ulicí Dolní. U Dolní brány se připomíná r. 1398 jen jeden dům, který Jan Gewtel prodal Janu Kaltsmidovi.^{50/}

Na jih od rynku směrem k Sázavě rozkládala se již ve 14. století čtvrt malých domků, z nichž některé se alespoň zčásti zachovaly až do šedesátých let našeho století, kdy byly demolovány. Tam se říkalo **V rámech**, nebo jen Rámy (in tentoriis, něm. Remen). Většina domů v této části města byla označována podle jejich polohy k Zubaté bráně. Nejvíce domů se v letech 1379–1403 nacházelo před touto bránou (ante portam dentis, ante portam dentis in Remen). Z těchto místních odkazů je patrné, že Zubatá brána byla vchodem do Rámů a že zároveň stávala v západní části městské hradby proti kostelu sv. Vojtěcha. Tam také končily Rámy a odtud byl potřebný volný příchod ke kostelu sv. Vojtěcha. Před Zubatou bránou bylo ve 2. polovině 14. století celkem 20 domů, dva domy se zahradami a dvě městiště.

V této čtvrti byli usazeni hlavně soukeníci, vlnaři a tkalci se svými rámy (tentoria). Tam také asi byla **Vlnářská ulice**, připomínající se r. 1379. Od Zubaté brány procházela přes čtvrt V rámech ulice zvaná **Dlouhá**, která přetínala Dolní ulici a pokračovala k předpokládané východní bráně.

Mezi Dolní městskou bránou a protějším břehem řeky Sázavy stál již r. 1362 **velký most** (pons maior). V listině Čeňka z Lipé, vydané téhož roku, jsou podrobně stanoveny povinnosti brodského rychtáře Michala a mezi nimi i souhlas s tím, aby rychtář Michal byl povinen opravovat velký most přes řeku Sázavu^{51/} a ostatní mosty před městskými branami. Velkým mostem se nazýval proto, aby byl odlišen od menších mostků před městskými branami. Původně dřevěný most již r. 1343 spojoval hrazené město s **předměstím** (ante ciuitatem).^{52/}

Předměstí se rozkládalo na levém břehu řeky Sázavy, kde se již r. 1319 připomíná **špitál** jako charitativní zařízení středověkého města, kam se uchýlovala městská chudina, odkázaná na dobročinnost bližních. Špitál v Německém Brodě byl založen snad už na sklonku 13. století.^{53/} Založení špitálu jistě úzce souviselo se založením kostela sv. Kateřiny, jak na to ukazuje listina z r. 1319, kterou byly kostelu a zároveň špitálu uděleny odpustky.^{54/} Časté morové epidemie vedly jistě k tomu, že špitál byl jako v jiných městech postaven mimo hrazené město.

Německobrodskému špitálu i kostelu ve 14. století bohatí měšťané odkazovali různé platy na sloužení mší. I když nejsou dochovány žádné zprávy o celkovém jmění špitálu, možno se domnívat, že příjmy špitálu před husitskými válkami vzrůstaly. Nejstarší odkaz je znám z r. 1349, kdy Otto Krukner daroval špitálu roční plat 28 grošů, který měl na mlýně ležícím blízko města.^{55/} Později, roku 1390, Jan Lev odkázal chudým šest kop gr.^{56/} V r. 1397 Dlouhý Jindřich pro týž účel dal jednu věčnou krávu pod podmínkou, že se bude za něho ve špitálu sloužit každá třicátá mše.^{57/} Je pravděpodobné, že již ve 14. století měl špitál nějaké důchody z nemovitého majetku, neboť koncem 15. století se připomíná „špitálský grunt“.^{58/}

Podél řeky Sázavy procházela **Jirchářská ulice** (platea cerdonum), pojmenovaná podle bydlicích tam jirchářů. Končila u špitálu, kde v letech 1379–1397 bylo 16 domů.

I když údaje o domech ve městě a na předměstí nemohou být přesné, neboť nejstarší brodská městská kniha obsahuje zápisy jen o domech, jejichž majitelé se v letech 1379 až 1404 změnili, můžeme sečtením domů získat alespoň přibližný obraz o jejich počtu a velikosti. V námi sledovaném období se tak v Německém Brodě a na předměstí připomíná 136 domů. Za předpokladu, že v jednom domě bydlelo 5 osob, mělo pak město v době před husitskými válkami nejméně 680 obyvatel. Poněvadž v tomto počtu nemohou být podchyceny nemajetné vrstvy městského obyvatelstva, s jejichž jmény se v městské knize nesetkáváme, pak skutečný počet obyvatel musel být ještě vyšší.

Protože není dochována berní kniha z doby předhusitské, zůstanou i výpočty velikosti domů neúplné, neboť známe ocenění jen těch domů, jejichž kupní cena byla zapsána do městské knihy. Ze 369 zápisů, týkajících se prodeje domů v letech 1379–1404, je jen u 61 uvedena cena:

Cena v kopách grošů:	Počet:
2 – 5	23
6 – 10	20
11 – 15	10
16 – 20	2
nad 20	6

Porovnáním záznamů o cenách prodávaných domů a o místě, kde byly koncem 14. století postaveny, zjišťujeme, že nejlevnější domy stály v Dlouhé ulici (5–9 kop gr.), u Zubaté brány (5–5,5 kopy gr.), ve Svatovojtěšské ulici (5 kop gr.), u špitálu (3,5–6 kop gr.) a v ulici Mrtvých (3,5–10 kop gr.). Nejdražší a také asi nejvýstavnější domy naopak byly na Koňském trhu, dnešním Smetanově náměstí (13–30 kop gr.).

Obyvatelstvo

Nejstarší německobrodská městská tržní kniha z let 1379–1404 dovoluje poměrně dobré poznání majetkových poměrů měšťanů, neboť obsahuje cenné a obsáhlé zprávy o řemeslné výrobě ve městě, obsažené v zápisech o prodeji nemovitostí bohatými měšťany ve městě a jeho blízkém okolí. Nejbohatší složku brodské městské společnosti tvořil patriciát a početná skupina řemeslníků.

Patriciát zakupoval ve městě tzv. věčné renty, které se podobaly moderním hypotéčním půjčkám, nebyly však spojeny s majetkem nemovitostí, ale přímo se samou nemovitostí. Vedle věčných rent příslušníci patriciátu kupovali domy, městiště a zakupovali se v okolí města. Zároveň přijímali šlechtické přídomky, šlechtický mrav a většinou se neúčastnili obchodního podnikání.

K nejbohatším patricijským rodinám v Německém Brodě náleželi Cigenhoferové, Liphartové a Rosendorferové. Jak již jejich jména naznačují, byli to Němci. Cigenhoferové vlastnili dvory v Termesivech, kde Mikuláš Cigenhofer koupil v r. 1397 dvůr a příštího roku jej prodal bratrům Václavovi a Mikulášovi.⁶¹ Další dvůr byl v majetku Petra Cigenhofera.⁶² Cigenhoferové rodině patřil i dvůr Hadrburk u Pohledu, snad již tehdy přeměněný na tvrz. Od roku 1382 jej držel Jan Cvik z Kutné Hory, který dvůr r. 1391 prodal s dvorem zvaným Chudenhof Heřmanu

zedníkovi z Kutné Hory a Ondřeji Rebelovi z Pozovic za 100 kop gr. a současně prodal veškerá práva na louky na hranicích pohledského kláštera soukeníku Oldřichovi.⁶¹

U Svatého kříže náležel nemovitý majetek příslušníkům rodiny Liphartovy. Mikuláš tam koupil r. 1393 dvůr od Mikuláše z Termesiv. Jeho syn držel ve Sv. Kříži dvůr, který téhož roku prodal. V téže obci Liphartova rodina r. 1398 získala rovněž dva díly dvora Jindřicha ze Sv. Kříže. Tento dvůr drželi Liphartové do r. 1404, kdy jej prodali Janu Furmanovi ze Svatého Kříže.⁶²

Z rodiny Rosendorferovy se v městské knize připomínají jen bratři Řehoř a Jan. Řehoř Rosendorfer byl v letech 1383–1390 městským rychtářem. Spolu se svým bratrem Janem v letech 1387–1389 vlastnil mlýn, zvaný Phaffenmuel, který spolu s Řehořovou manželkou Florellou r. 1389 prodali mlynáři Janovi.⁶³ Jan Rosendorfer byl v letech 1363–1406 s malými přestávkami přísedním u městského soudu.

Druhou nejbohatší třídou ve městě byli řemeslníci. K nejdůležitějším řemeslům patřili řemeslníci vyrábějící potraviny, jako např. sladovníci (braseatores), pivovarníci (braxatores), pekaři (pistores), mlynáři (molendinatores) a řezníci (carnifices). Již v r. 1303 připomíná se sladovník Siboto jako přísední u městského soudu. Avšak až v letech 1383–1401 setkáváme se v písemných pramenech opět se **sladovníky**: Mikulášem, Fridrichem (Fridel) z Polné, Jakubem (Jacel), Petrem (Peschel) a Václavem z Veselice. Těchto pět sladovníků můžeme pokládat za odborníky, neboť slad mohli vyrábět i měšťané vlastníci domy ve městě. Domů s právem vařit pivo, u nichž došlo v letech 1379–1403 k majetkovým změnám a kde je také výslovně uváděno sladovnické podnikání, bylo v Německém Brodě celkem 33. Zápisy v městské knize dovolují lokalizovat jen některé sladovny v Brodě, a to do ulice Soukenické (r. 1379) a na Koňský trh (r. 1397–1401).

Vaření piva provozovali jako řemeslo **pivovarníci**. V Brodě se r. 1382 připomínají jen pivovarníci Rudolf a Šimon.⁶⁴ Měšťané však vedle sladování vařili pivo pro svou potřebu i na prodej,⁶⁵ neboť na právo vařit pivo činili si nárok všichni usadí měšťané. V nejstarší městské knize připomíná se v letech 1383–1403 jen 8 pivovarů.⁶⁶ V domech měšťanů býval obvykle pivovar a místnost k sladování vedle sebe. Potvrzují to i prodeje sladovny a pivovaru v jediném domě.

Dalším důležitým potravinářským řemeslem bylo **pekařství**. V Německém Brodě se v letech 1379–1399 připomíná 12 pekařů, a to Mikuláš, Petr, Ticz, Ondřej Chrenes (Crenes),

Ondřej Schonhals, Jan (Johel), Konrád (Kunczel), Jan Suntag-sknecht, Martin (Marsch, Mertusch), Václav, Leopold a Gabriel. Pekaři prodávali své výrobky v **chlebných krámech** (scampna panum), které bývaly pod loubím na rynku, kde také Jindřich Gurewer r. 1384 prodal chlebné loubí (panis lubium) Janu Pekovi.^{67/} Tam se v letech 1381–1399 připomíná 6 chlebných krámů. Prvním z nich byl krám Jana Spekula, který jej r. 1381 prodal Alžbětě Nosslin.^{68/} V r. 1384 mlynář Jan prodal krám Pemiliterin Ondřeji Schonhals.^{69/} Ten jej o tři roky později prodal Janu (Hensel) mlynáři a ještě v téže roce jej získal Jan Gotzfenit, od něhož jej opět koupil jeho bývalý majitel Ondřej Schonhals, který ho r. 1390 prodal Mikulášovi Chrenes.^{70/} V r. 1387 prodal Jan Lev chlebný krám pekaři Petrovi,^{71/} r. 1391 Jan Feistisekel Janu Suntag-sknechtovi.^{72/} V r. 1392 brodský rychtář a přísežní prodal krám pekaře Eberharta pekaři Janovi, ale ten jej nakonec r. 1399 odkázal k tělu Kristovu.^{73/}

Vedle pekařů nejsou však ve 2. polovině 14. století jmenováni specialisté, jako např. mazanečníci a koláčníci.

Dalším důležitým potravinářským řemeslem bylo **mlynářství**. V okolí Německého Brodu, a to převážně na řece Sázavě, bylo koncem 14. století 8 mlýnů. Z nich „Lochmuel“ (Lomuel) býval u městského špitálu při řece Sázavě a „Rosenmuel“ na cestě vedoucí z Brodu do Termesiv při přechodu cesty přes řeku Sázavu.^{74/} Ostatní mlýny, jako „Krotenmuel“, mlýn patřící kněžímu farního kostela (molendinum sacerdotum), „Phaffenmuel“, mlýn Preschlinův, mlýn „Knaufacht“ (Knaffmul) a mlýn zvaný „nejbližší“ (molendinum proximum) nelze dnes blíže lokalizovat.

V letech 1379–1403 připomíná se v Německém Brodě 16 mlynářů. Jmenovali se: Jan, Petr nejblíže mlýnář, Ondřej, Margareta Krotenmulnerin, Jakub, Matěj Krotenmulner, Tomáš Thomlinus, Jan Preschl, Jakub (Jaxo), Jan Phaffenmulner, Martin (Merkel, Marsch), Michal, Jindřich (Hemdl) a Mikuláš.

Mlýn zvaný „Lochmuel“ vlastnila Lucie Polczlin, která jej r. 1391 prodala tesaři Františkovi. Ten jej později prodal Kristině Hawglin, která jej r. 1403 odevzdala mlynáři Janovi.^{75/}

Růžový mlýn (Rosenmuel) prodali r. 1398 Mikuláš a Jindřich ze Suché Konrádu Gerharcovi, od něhož tento mlýn r. 1401 koupí opět získal Mikuláš ze Suché.^{76/}

Mlýn zvaný „Krotenmuel“ vlastnil r. 1400 Matěj Krotenmulner, který jej odkázal své manželce Margaretě. Na tomto mlýně plat 70 grošů náležel městské rychtě.^{77/}

Na mlýně patřícím farnímu kostelu v Německém Brodě připomínají se v letech 1382–1383 mlynáři Jindřich (Hemdl) a Martin (Merkel).^{78/} Mlýn zvaný „Phaffenmuel“ držel mlynář Jan až do r. 1387, kdy polovinu mlýna prodal brodskému rychtáři Řehoři Rosendorfskému a jeho bratru Janovi. Od Řehoře Rosendorfského a jeho manželky Florelly o dva roky později získal tento mlýn zpět původní majitel mlynář Jan.^{79/}

Mlýn zvaný „Preschlinův“ prodal r. 1380 mlynář Mikuláš mlynáři Mikulášovi „de Sachers“.^{80/} V letech 1386 až 1403 vlastnil tento mlýn Jan Preschl. Roku 1396 se připomíná na Preschlinově mlýně plat 2 kop grošů, náležející městské rychtě, o dva roky později již plat 3 kop gr.^{81/}

Mlýn zvaný „Knaufacht“ prodal r. 1385 mlynář Ondřej mlynáři Michalovi, který jej o rok později opět prodal Petru (Peschel) Floyerovi.^{82/}

Mlýn zvaný „nejbližší“ vlastnil v letech 1381–1387 mlynář Petr. V r. 1394 byl již jeho novým majitelem mlynář Tomáš (Thomel).^{83/}

V Německém Brodě bylo nejvíce **řezníků**, a to 23. K nim patřili: Jadocus, Jan (Johil), Fridrich (Fridel), Czank, Alžběta, Erczel, Hengl, Hertel, Jan (Henslinus) Hewgil, Lev, Michal řečený Schitenschelm, Michal z Pacova, Jan Čebiš, Petr (Peschel) Hulb(w)ecz, Filip ze Smrdova, Gugelbeit, Seidel, Otto (Ottel) a Jakub (Jecel).

Řezníci své výrobky prodávali v **masných krámech** (macella carnum). Nacházely se na jižní straně rynku, kde v letech 1379–1397 bylo 11 masných krámů, u nichž došlo ke změnám majitele. Např. v letech 1379–1391 měl tu krám Jan Hewgil, který jej r. 1391 prodal řezníkovi Seidelovi, a ten r. 1396 opět řezníkovi Michalovi.^{84/} Řezník Seidel prodal v r. 1398 i svůj druhý krám Štěpánu, synu Havlovu.^{85/} V roce 1380 prodali své krámy řezník Otto Janu Potichovi a Martin Eberl Petru Hulbeczovi, který jej r. 1384 prodal Janu Rosenkreuczelovi. O rok později byl již majitelem téhož masného krámu řezník Fridrich.^{86/} V r. 1380 zastavila ještě svůj masný krám Kristina Weispekin řezníkovi Seidelovi.^{87/} O rok později, roku 1381, řezník Hengl prodal svůj krám Janu Paganiovi.^{88/}

V letech 1381–1386 vlastnil ve městě masný krám řezník Gugelbeit.^{89/} V r. 1390 obdobný krám získala koupí Alžběta Noslin.^{90/} V r. 1391 Mikuláš z Jihlavy prodal svůj krám vdově po řezníkovi Murrin. Ta jej r. 1397 prodala Jiřímu Stigliczovi.^{91/} V r. 1392 Mikuláš „de Crisans“ prodal krám kdysi Petra Sporera řez-

níku Janovi (Jechel), od něhož jej následujícího roku koupí získal jeho bývalý majitel Mikuláš. Ten jej ještě téhož roku prodal ševci Jakubovi (Jacusch).^{92/} V r. 1397 Filip ze Smrdova odevzdal svůj masný krám Mikuláši Ercztel.^{93/}

K řemeslníkům zajišťujícím potraviny patřili i **rybáři** (piscatores), kteří ryby lovíli i prodávali. V Německém Brodě se v letech 1379–1403 připomíná 8 rybářů vlastních ve městě domy. Byli to Maršík, Štěpán, Konrád (Kuncz, Cunczil), Jakub (Jekel), Gilger, Hempel, Gruntel a Mikuláš (Nicel).

Zároveň se připomínají čtyři **zahradníci** (ortulani): Ondřej, František, Jan (Hannusch) a Michal Player. Tito zahradníci dodávali měšťanům hlavně zeleninu.

V oboru textilním na předním místě ve městě byli **soukeníci** (pannifices). Bydleli v jižní části města, nazývané „V rámech“ (in tentoris). Již pojmenování této části města ukazuje na činnost soukeníků spočívající v napínání suken na rámy. Ve 2. polovině 14. století připomíná se v Brodě 18 soukeníků, a to Šimon, Jindřich, Dyetl, Heinczman, Jan (Hensel) Beyerl, Ondřej (Enderlinus), Jan (Hanko), Martin, Řehoř, Mikuláš (Nicel), Petr, Schors, Sigelinus, Tomáš (Thomlin), Oldřich, Wolfel, Theodricus a Jan (Jesco).

V nejstarší městské tržové knize byly vedle prodeje domů zaznamenávány i prodeje tzv. „rámů“ (pozemků s rámy), které vlastnili soukeníci. Podle těchto záznamů bylo tu v letech 1384–1403 osm rámů. V r. 1384 prodal tam soukeník Schors jeden rám soukeníku Jindřichovi. Tento rám později vlastnil Mikuláš Rauscher, který jej r. 1401 prodal soukeníku Martinovi.^{94/} V r. 1398 prodal Jan Rosendorfer rám patřící dříve Petru Schilherovi a ještě druhý rám soukeníku Řehořovi. Petr Schilher tento rám téhož roku prodal soukeníku Ondřejovi a v r. 1400 koupil jiný rám od Mikuláše Polenského.^{95/} V roce 1403 Mikuláš Smolinger prodal jeden rám Tomáši soukeníkovi.^{96/}

Soukeníkům připravovali vlnu **vlnaři** (lanifices). V letech 1379–1383 se v městské knize připomínají Hainczmann, Fridrich (Fridel), Ješek Čech, Šimon a Oldřich (Ulrich). Stejně jako soukeníci provozovali své řemeslo „V rámech“ i **tkalci**, kteří pravděpodobně zpracovávali len. V letech 1383–1401 připomínají se tkalci Ješek z Rosic, Mikuláš, Fridrich (Fridel), Jan (Henko).

Z řemeslníků vyrábějících oděvy byli nejpočetněji zastoupeni **krejčí** (sartores). Z let 1379–1403 známe jména 10 z nich: Matyáš, Jan, Oldřich (Ulrich), Václav, Přítel (Przitel), Mikuláš (Mika), Martin (Mertil), Ditel, Theudricus a Alžběta z Hochtáno-

va. K nim nutno přiřadit i 2 **provazníky** (funifices), a to Konráda (Kuncz) Payera a Subata.

Kůže zpracovávali hlavně **kožešníci** (Pellifices). V letech 1379–1402 připomínají se jmenovitě Beyer, Jan Preross, Jan (Hensel) Polenský, Mikuláš (Nicel) a Šimon. Vedle kožešníků působili v Německém Brodě i **jircháři** (cerdones, smradáři), kteří do běla zpracovávali různé druhy kůže pomocí solného třísla. Z tohoto důvodu také bydleli pohromadě v jedné čtvrti nebo ulici. V Brodě jako i v jiných městech byli usazeni v **Jirchářské ulici** (platea cerdonum) na levém břehu řeky Sázavy nedaleko špitálu u kostela sv. Kateřiny. V letech 1379–1403 se v této ulici připomíná celkem 10 jirchářů, a to: Jiří, Jindřich, Michal Mospok, Heřman Krichner, Kříšťan (Cristanus), Mikuláš (Nicel), Jurgo, Lorenc, Václav řečený Toler a Albinus.

Výrobky jirchářů používali pro výrobu obuvi **ševci** (sutores). Z let 1380–1403 známe jména 12 z nich: Konrád (Kuncz), Jakub (Jacusch, Jaxo), Krichner z Chotěboře, Jan (Hensel, Hannus), Mikuláš (Nicus, Nicz, Nix), Rauch, Hasendrescher, Vaněk (Wanko), Tomáš, Schuda, Schrenl a Schubenvol. Výrobou kůže se zabývali i **brašnáři** (peratores, taschner). V r. 1380 připomíná se pouze brašnář Mikuláš a v letech 1383–1392 Jan Pasel. K tomuto řemeslnému oboru se řadí i **sedláři** (sellatores). V Německém Brodě je znám v letech 1398–1400 jenom sedlář Jiří.

Z řemeslníků vyrábějících ze dřeva připomínají se jen **bečváři** (doliatores), **koláři** (currifices), **tesaři** (carpentarii) a **střelci** (arcufices). K bečvářům patřili Haimann, Jakub (Jecel) a Fridrich (Frendel). K jejich oboru přináleželi koláři, jinak zvaní „vozáci“, kteří zhotovovali celé vozy. Z let 1385–1399 známe jména pouze těchto: Mikuláš (Nikkel, Nikusch), Pasel a Maršík. Z tesařů se v letech 1380–1393 připomínají Kraus, František, Jan (Johochel), Mikuláš (Mix) a Václav. Výrobou samostřilů a luků se v letech 1398–1401 zabývali střelci Jan a Štěpán.

K řemeslům zpracovávajícím kovy náleželi **kováři** (fabri), **nožíři** (cultellifabri) a **zámečníci** (seratores). Kovářů se v Německém Brodě v letech 1379–1400 připomíná jen 6. Byli jimi Beneš, Komteuer, Jan (Henel, Hensel), Mikuláš, Konrád (Kuncz) Ruffus, Mikuláš Neumeister a Scori. Nožířství v letech 1379–1391 provozoval Mikuláš (Nikus) a z roku 1381 známe jenom jméno zámečníka Mikuláše.

K těmto řemeslům zpracovávajícím kovy náleželi také **brníři** (lorifices) a **ostrožníci** (calcaratores). Brníři zhotovovali drátěné brnění. K nim náleželi: r. 1397 brníř Marek^{97/} a dva

ostrožníci zhotovující železné rukavice, roku 1380 Jan a r. 1400 Petr (Peschel).^{98/}

Drahé kovy zpracovávali **zlatníci** (aurifabri). V Brodě se v r. 1379 připomíná pouze zlatník Albert z Kutné Hory.^{99/} Ke kovo-zpracovávacím řemeslům náleželi také **pasíři** (cingulatores) vyrábějící zdobené pásy. V roce 1379 byl pasířem Jan (Henslinus) a v r. 1382 Kateřina (snad vdova po pasíři).^{100/}

Hlíny pro své výrobky jako suroviny používali **hrnčíři** (figuli). Z r. 1398 známe pouze jméno hrnčíře Valuše (Walusch).^{101/}

Stavební živností se zabývali **zedníci** (muratores). V Německém Brodě jich v letech 1379–1398 bylo celkem 9. Byli to zedníci Jan (Hannus), Jindřich (Heinrich), Jakub (Jekel), Jan, Matyáš, Michal, Mikuláš (Nicel), Štibor a Václav.

Osobní živnostenské služby vykonávali ve městě **lazebníci** (balearatores) a **šenkýři** (pincerna). V letech 1388–1404 připomíná se v Brodě 9 lazebníků, střídajících se v držení lázní. Jmenovali se Kříšťan Pták, Čížek (Czisko), Jan, Alžběta, Jan řečený Phabenczagel, Mikuláš z Jihlavy, Mikuláš ze Štoků, Pesolt a Petr.

V Německém Brodě ve 2. polovině 14. století nacházíme dvě **lázně**. Jedna stávala na řece Sázavě před brankou v městské zdi, druhá pak na Koňském trhu (dnešním Smetanově náměstí). Lázeň na řece Sázavě měl v r. 1388 v majetku Martin Friczall, který ji v téže roce prodal lazebníku Janovi. V r. 1390 tato lázeň opět změnila majitele, zprvu ji držel Václav Čížek a poté Kříšťan Pták a Jan Phabenczagel. Od něho ji r. 1392 koupil Mikuláš ze Štoků. Jeho manželka Alžběta tuto lázeň v r. 1398 opět prodala Blažejovi z Ronova. V r. 1403 nacházíme lázeň na řece Sázavě v majetku rodiny lazebníka Jana, a to jeho bratra Mikuláše, který ji o rok později prodal lazebníku Mikulášovi z Jihlavy.^{102/}

Druhou brodskou lázeň na Koňském trhu měl až do roku 1382 v majetku Jan Beler. Tehdy ji prodal rychtáři Mikulášovi.^{103/}

Ze šenkýřů působících v Brodě známe jen jména Ondřeje ze Smilova, Ješka (Jescho) a Scenka. Počet krčem z nejstarší německobrodské městské knihy však nelze zjistit. Podobně jako u šenkýřů postrádáme zprávy o existenci **pištců** (fistulatores), jejichž živnost nebyla tak vážena jako u jiných řemeslníků. Pro léta 1379–1394 připomíná se pouze Martin a v rozmezí let 1382–1391 pištec Mikuláš.

Vlastním obchodem se zabývali **hokynáři** (penestici). V letech 1379–1400 působil v Brodě hokynář Martin Kučera, r.

1380 Vilém a r. 1386 Jan (Jesco).^{104/} Menšími kupci byli **kramáři** (institores), a to Ludvík, Rudolf, Jan Gibosus, Hokerl a Michal řečený Proeckel.

Vývoz a dovoz zboží do města obstarávali najatí **vozkové** (vectores). V letech 1379–1398 byli jimi Mikuláš (Mika), Jan, Michal Troppawer (Tropper, Tropaur), Prawn, Schmiczel, Haiman, Otto Dlouhý a Štěpán Albel.

Mezi řemeslníky v Německém Brodě svým počtem nejpřednější místo zaujímali řezníci (23), soukeníci (18), mlynáři (16), pekaři (12) a ševci (12). Spolu s ostatními německobrodskými měšťany vedle své činnosti řemeslné provozovali i zemědělství, neboť vlastnili v okolí města dvory Cigenhof, Haderburk, Hannushofen, Hawenhofen, Kutelhof (Chutelhof), Mumchhof, Prenpuchel, Renweg, Rullenhof, Roušfany (Rauschenstein) a Sil-dav. Většina těchto dvorů později zanikla.

Německobrodští řemeslníci museli být jistě již ve 2. polovině 14. století organizováni v ceších, o nichž však postrádáme jakékoliv zprávy.

Zvláštní postavení ve městě zaujímali židé. Jedině oni mohli půjčovat peníze na úrok, neboli podle tehdejšího názvosloví – na lichvu. Tyto úroky byly vysoké. V Německém Brodě v letech 1379–1404 půjčovali peníze židé Jakub (Jekel), Grassa, Necham, Abraham, Snevolf, Sneor a Pesoldin. Ve dvou letech 1379–1380 bylo zjištěno 25 zápisů týkajících se zástav a dluž-ních úpisů. Nejvyšší částkou peněz vypůjčených od židů bylo 14 kop grošů, nejnižší 1/2 kopy gr. V 9 případech byl úrok 43,3 %, v 8 případech 57,7 %. Vezmeme-li v úvahu všech 25 případů, a tedy i nejvyšší zúročení půjčené částky peněz, kdy úrok přesáhl 86 %, vychází pak průměr na 57,1 % ročního úroku. Porovnáním půjčených peněz s výší úroku zjišťujeme, že u malého obnosu půjčených peněz byl nejvyšší úrok.

Máme-li stanovit počet obyvatel města podle národnosti, pak se vyskytují velké potíže, neboť jsme odkázáni jen na osobní jména, která však nemusí vždy vyjadřovat národnost jejich nositele. Německé jméno samo nemůže být dostatečným důkazem pro německou národnost. Proto se v následující statistice přidržme zásady, že za německá jména jsou počítána jen jména německého zvuku, kdežto jména nejistého původu (v městské knize uváděná jen latinsky) jsou zařazena mezi jména nejisté národnosti.

Jediným pramenem pro statistické vyjádření národnostních poměrů v Německém Brodě pro léta 1379–1404 je nejstarší dochovaná městská tržová kniha, do které však vedle vkladů

německobrodských měšťanů byly zapisovány i vklady obyvatel okolních vsí. Proto bylo nutné omezit se jen na řemeslníky, kteří jako usedlí vlastnili ve městě nemovitý majetek.

Z těchto řemeslníků byli:

Němci		Češi		nejisté národnosti	
97	46,8 %	60	28,9 %	50	24,3 %

Rozdělením jmen nejisté národnosti stejným dílem mezi Němce a Čechy obdržíme tento poměr mezi německobrodskými řemeslníky: z celkového počtu 207 zjištěných jmen řemeslníků v letech 1379–1404 bylo 122 Němců, tj. 59 %, a 85 Čechů, tj. 41 %.

Z toho je zřejmé, že vedle patriciátu německé národnosti měli mezi řemeslníky ještě ve 2. polovině 14. století početní převahu Němci, přestože neznáme jména příslušníků městské chudiny, u nichž pravděpodobně převažovala česká národnost. Pozdější vývoj národnostních poměrů v Německém Brodě plně potvrzuje postupný příliv českých obyvatel z okolí do města, a to již od roku 1363, kdy Čeněk z Lipé osvobodil všechny, kteří by se přistěhovali, na dva roky od placení berní a dávek k vrchnosti. Rozbití města Žižkovým vojskem v lednu 1422 a útěk bohatých vrstev obyvatel z Brodu tento vývoj uzavřel, takže město se od 15. století stalo již natrvalo českým.

Závěr

Město Havlíčkův Brod vzniklo přirozeným vývojem v polovině 13. století, a to postupným plánovitým rozšiřováním původní osady východním směrem (náměstí Čs. armády). Pojmenování ulic Dolní, Horní a Vojtěšské, pocházející ze 14. století, se dochovalo do současné doby. Rovněž tak se dochoval původní půdorys vnitřního města.

Německý Brod před husitskými válkami byl městem s převládající řemeslnou výrobou, úzce spjatou se zemědělstvím. Výroba ve městě byla orientována na uspokojování běžných životních potřeb měšťanů, zejména na potraviny a ošacení. Proto řezníci, mlynáři, pekaři, soukeníci a ševci náleželi k nejpočetněji zastoupeným řemeslům. Ráz města až do roku 1422 určovaly majetné složky jeho obyvatel (patriciát a řemeslníci), u nichž převažovala německá národnost. Po bitvě o Německý Brod v lednu 1422 se město stalo českým.

- 1/ Srov. Walter Geisler, *Die deutsche Stadt* (in: *Forschungen z. deut. Landes- u. Volkskunde*, XXII.5, str. 457).
- 2/ 1278, 7.XII.; Čelakovský, CIM II, č. 31: „... quod nos dilecto fidei nostro Heinmanno dicto Luchtenburch ob deuocionis et fidei sue merita nostre bone voluntatis accedente consensu de munienda ciuitate sua in Brod ...“
- 3/ 1310, 25.III.; Čelakovský, CIM II, č. 90: „... indulisimus eandem ciuitatem muro circumdare et munire pro ducentis marcis grossorum denariorum ...“
- 4/ Tamtéž: „... Ceterum commendator seu plebanus in prelibata ciuitate Broda, quicumque pro tempore fuerit, duos funes, per quos murus sepedicte ciuitates est distinctus, erigent et murabunt ...“
- 5/ 1314, 13.X.; Čelakovský, CIM II, č. 96: „... nostris cum predictis ciuibus in unum conuenimus iterato, ita quod ipsi illum secundum funem debent erigere et murare ...“
- 6/ Městská kniha trhová z let 1379–1404 (dále cit. MKT), fol.44, 55.
- 7/ Zbytky této bašty byly nalezeny v březnu 1978 v sousedství domu čp. 87 Hm při archeologickém průzkumu, prováděném Okresním muzeem v Havlíčkově Brodě v souvislosti s demolicí sousedních objektů. Spodní část bašty o výšce 198 cm se nacházela 71 cm pod povrchem býv. parkánu.
- 8/ Srov. D. Menclová, *O středověkém opevnění našich měst* [in: *Zprávy památkové péče* (dále cit. ZPP) X, 1950, str. 210].
- 9/ MKT, fol. 74.
- 10/ Tamtéž, fol. 7–7v, 9–9v, 12, 19v, 20v–21v, 23, 24–25v, 28, 34, 52, 69, 73, 76v, 79v, 89, 90v, 92–92v, 94v.
- 11/ Krajský hejtman v Čáslavi rozkázal r. 1814, aby Horní brána, vysoká 25 sáhů, byla odbourána do výše 5 sáhů. Proti příkazu krajského úřadu z r. 1820, aby byla zbořena i Dolní brána, se německobrodská městská rada odvolala. V žádosti o zachování této městské brány bylo uvedeno, že existence brány je založena na starodávném privilegiu a že je ozdobou města, jsou na ní velké hodiny a že zbourání by stálo více než oprava. Demolice by musela být prováděna v noci, aby nedošlo k rušení dopravy. Krajský úřad tyto námitky zamítl a schválil naopak rozpočet na demolici brány.

- 12/ Potok zde byl ještě v polovině minulého století. (Srov. Brixenské listy Karla Havlíčka bratru Františkovi, Havlíčkův Brod 1957, str. 137 a 148).
- 13/ MKT, fol. 53v.
- 14/ Tamtéž, fol. 94.
- 15/ Tamtéž, fol. 57: „in Czasauia“ nebo „super Czasauiam“.
- 16/ Tamtéž, fol. 18v.
- 17/ V městské knize trhové nalézáme dva termíny: „platea sancti Adalberti“ a „platea sancti Alberti“. Poněvadž prodej domů označených oběma názvy se týká jedné osoby, pokládám termín „Alberti“ za chybu písaře.
- 18/ MKT, fol. 10v. Domy jsou v zápisech této knihy označovány jen „in platea sancti Adalberti“, proto není možné stanovit jejich přesnou polohu.
- 19/ Tamtéž, fol. 23.
- 20/ Tamtéž, fol. 23v.
- 21/ 1340, 15.X.; Čelakovský, CIM II, č. 218, str. 344–345.
- 22/ Srov. A. Kubíček, *Obnova domu Karla Havlíčka Borovského v Havlíčkově Brodě* (in: ZPP XVII, 1957, str. 181).
- 23/ Poprvé tuto domněnku vyslovil Anton Hoenig v práci „*Deutscher Städtebau in Böhmen*“, Berlin 1921, str. 52.
- 24/ MKT, fol. 66, 72. Viz J. Růžicka, *Stará rychta v Něm. Brodě* [in: *Časopis společnosti přátel starožitností* (dále cit. ČSPS) XV, str. 156].
- 25/ Okresní muzeum v Havlíčkově Brodě, č. inv. H 1873.
- 26/ MKT, fol. 58v.
- 27/ Tamtéž, fol. 60.
- 28/ Tamtéž, fol. 83.
- 29/ Okresní archiv Havlíčkův Brod v Pohledu, fond AM Havl. Brod, sign. L–I/17.
- 30/ MKT, fol. 69.
- 31/ Tamtéž, fol. 94v.
- 32/ Tamtéž, fol. 81v.
- 33/ Tamtéž, fol. 83.
- 34/ Tamtéž, fol. 93v.
- 35/ Srov. J. Růžicka, *Řád německých rytířů v Něm. Brodě* (in: ČSPS XVIII, 1910, str. 21).
- 36/ MKT, fol. 91.
- 37/ 1362, 26.VI.; Čelakovský, CIM II, č. 297: „... potest sufficienter ducere taliter, quod ipsa aqua in medio fori ciuitatis nostre prius dicte per cannam ultra terram et pauimentum

in altitudinem extensam ac erectam ad vtilitatem haurientium et recipientium ..."

- 38/ Viz Čelakovský, CIM II, č. 433, str. 625: „... quatenus a ciuibus et incolis ciuitatis Yglauie stratam per ciuitatem Brodensem cum curribus et equis, quomodolibet transeuntibus, nullum theoloneum quod in eadem ciuitate vestra ratione pauimentacionis, quod in wigari belegamp dicitur, instauratum dinoscitur, de cetero recipere ..."
- 39/ MKT, fol. 20.
- 40/ Tamtéž, fol. 34.
- 41/ Tamtéž, fol. 35v.
- 42/ Tamtéž, fol. 36.
- 43/ Tamtéž, fol. 38v.
- 44/ Tamtéž, fol. 53v.
- 45/ Tamtéž, fol. 82.
- 46/ Tamtéž, fol. 61.
- 47/ Tamtéž, fol. 82.
- 48/ Tamtéž, fol. 83v.
- 49/ Tamtéž, fol. 50.
- 50/ Tamtéž, fol. 74.
- 51/ Viz Čelakovský, CIM II, č. 397, str. 571–574.
- 52/ Tamtéž, č. 90, str. 164.
- 53/ V nové nadační listině z r. 1799 se mluví o velkém požáru v r. 1662, při kterém shořela zakládací listina brodského špitálu [srov. Fr. Petr, Špitál v Německém Brodě, Zprávy městského muzea v Německém Brodě (dále cit. ZMMNB) X, 1924–1925, str. 76].
- 54/ 1319, 22.III.; Emler, RBM III, č. 493, str. 203–204: „petente Leone Puchineri de Broda omnibus ecclesiam et hospitale s. Katarinae in Broda ..."
- 55/ Okresní archiv Havlíčkův Brod v Pohledu, fond AM Havl. Brod, sign. L-II/124.
- 56/ MKT, fol. 53.
- 57/ Tamtéž, fol. 69.
- 58/ Viz Fr. Petr, Špitál v Německém Brodě, ZMMNB X, 1924 až 1925, str. 76.
- 59/ MKT, fol. 68v, 72.
- 60/ Tamtéž, fol. 74v, 82.
- 61/ Tamtéž, fol. 66.
- 62/ Tamtéž, fol. 62, 75, 95.
- 63/ Tamtéž, fol. 48v, 52.
- 64/ Tamtéž, fol. 20v.

- 65/ Srov. Z. Winter, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století. Praha 1906, str. 75.
- 66/ MKT, fol. 23, 45, 47, 62–62v, 77v, 80, 84v, 94v.
- 67/ Tamtéž, fol. 32v.
- 68/ Tamtéž, fol. 26.
- 69/ Tamtéž, fol. 36.
- 70/ Tamtéž, fol. 47, 49, 56v.
- 71/ Tamtéž, fol. 49.
- 72/ Tamtéž, fol. 58v.
- 73/ Tamtéž, fol. 58v, 80.
- 74/ V tomto místě bývala počátkem 19. století papírna, dnes závod Plastimat.
- 75/ MKT, fol. 59v, 93.
- 76/ Tamtéž, fol. 72, 87, 89.
- 77/ Tamtéž, fol. 84v, 66.
- 78/ Tamtéž, fol. 16, 24, 26v.
- 79/ Tamtéž, fol. 48v, 52.
- 80/ Tamtéž, fol. 10v; místní jméno „Sachers“ dnes není možno lokalizovat.
- 81/ Tamtéž, fol. 66, 72.
- 82/ Tamtéž, fol. 41v, 47.
- 83/ Tamtéž, fol. 100v.
- 84/ Tamtéž, fol. 58v, 67.
- 85/ Tamtéž, fol. 75.
- 86/ Tamtéž, fol. 10v, 30, 39v.
- 87/ Tamtéž, fol. 9v.
- 88/ Tamtéž, fol. 14v.
- 89/ Tamtéž, fol. 15, 44.
- 90/ Tamtéž, fol. 62.
- 91/ Tamtéž, fol. 60v, 69v.
- 92/ Tamtéž, fol. 53, 62v, 64v.
- 93/ Tamtéž, fol. 69.
- 94/ Tamtéž, fol. 34, 86v.
- 95/ Tamtéž, fol. 72.
- 96/ Tamtéž, fol. 91v.
- 97/ Tamtéž, fol. 71.
- 98/ Tamtéž, fol. 13, 84.
- 99/ Tamtéž, fol. 2v.
- 100/ Tamtéž, fol. 2, 17v.
- 101/ Tamtéž, fol. 75.
- 102/ Tamtéž, fol. 52v, 53v, 57, 58v, 75, 94, 95.
- 103/ Tamtéž, fol. 18v.
- 104/ Tamtéž, fol. 10v, 44v.

- 1) Schematický půdorys středověkého Německého Brodu. Vysvětlivky: I. = Horní brána, II. = Dolní brána, III. = Zubatá brána, 1. = Rybník, 2. = Dolní ulice, 3. = Horní ulice, 4. = Koňský trh, 5. = Svatovojtěšská ulice, 6. = Dlouhá ulice, 7. = ulice Mrtvých, 8. = V rámech. Čárkovaně jsou vyznačeny části městského opevnění odstraněné v 19. a 20. století. Kresebná rekonstrukce: Jiří Sochr.
- 2) Ukázka ze zápisů Městské knihy trhové z let 1379–1404 (fol. 73v). Foto: Okresní archiv Havlíčkův Brod (OA)
- 3) Jaroslav Panuška: Pohled na tzv. děkanskou baštu, tj. severovýchodní nárožní věž městského opevnění. (Čechy XIII, Praha 1905). Foto: OA
- 4) Jaroslav Panuška: Pohled na jihozápadní nároží městských hradeb od Sázavy. (Čechy XIII, Praha 1905). Foto: OA
- 5) Karel Liebscher: Koňský trh, dnes Smetanovo náměstí. (Čechy XIII, Praha 1905). Foto: OA
- 6) Dolní brána s mostem přes Sázavu, detail z veduty od „A. W.“ z knížky Jana F. Beckovského *Labarum triumphale* vydané v Praze r. 1704. Foto: Pavel Rous
- 7) Horní brána se slunečními hodinami, detail z výše uvedené veduty. Foto: Pavel Rous
- 8) Kostel Nanebevzetí P. Marie se hřbitovní bránou, detail z výše uvedené veduty. Foto: Pavel Rous

TISKOVÉ PROCESY KARLA HAVLÍČKA BOROVSKÉHO V KUTNÉ HOŘE 1850–1851

Jaroslav Lameš

V roce 1991 vzpomeneme několika významných výročí ze života Karla Havlíčka Borovského. Uplyne 170 let od jeho narození (31. 10. 1821) a 135 let od jeho úmrtí (29. 7. 1856). Před 140 lety se konalo hlavní přelíčení před kutnohorským porotním soudem (12. 11. 1851), při němž byl Havlíček tak skvělým způsobem zproštěn obžaloby, kterou proti němu vznesl kutnohorský státní zástupce pro obsah článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“, jež byly uveřejněny v 8. a 12. čísle časopisu „Slovan“. 135 let také uplyne od Havlíčkova zatčení pražským policejním komisařem Dederou v Německém Brodě (16. 12. 1851), které bylo počátkem jeho internace v Tyrolích.

Při této příležitosti bychom chtěli vzpomenout jednoho významného úseku Havlíčkova života, totiž jeho pobytu v Kutné Hoře v letech 1850–1851. Tento pobyt představuje závěr Havlíčkovy veřejné publicistické i politické činnosti. Je nerozlučně spojen s vydáváním časopisu „Slovan“.

Je třeba si uvědomit, co Havlíčka do Kutné Hory přivedlo. Kutná Hora byla pro Havlíčka pouze nouzovým útočištěm, kam se uchýlil z Prahy, v níž od 10. května 1849, kdy byl odhalen pokus radikálních demokratů o protivládní povstání, trval nepřetržitě stav obležení.^{1/} Ve městě a okolí byla v důsledku toho civilní správa podřízena vojenské moci, podstatně byly omezeny občanské svobody a také tisk byl postaven pod dohled vojenských úřadů.^{2/} Karel Havlíček, který i za těchto svízelných podmínek svádí přes půl roku s vojenskou správou Prahy houževnatý a statečný zápas o udržení existence „Národních novin“, konečně podléhá, když následkem polemiky vedené s vládními novinami na obranu Palackého článku „O centralizaci a národnosti rovnoprávnosti v Rakousku“ byly „Národní noviny“ po předchozím varování z 9. ledna 1850 rozhodnutím zemského vojenského velitele ze 17. ledna definitivně zastaveny.

V zájmu další propagace myšlenek české liberální politiky, jejímž byl předním mluvčím, usiloval Havlíček o založení nového časopisu obdobného zaměření, jako byly „Národní noviny“, a to v některém větším městě, kde by podmínky pro publicistickou činnost byly stejně dobré jako v Praze, kde by však na něho nedoléhala tíživá opatření výjimečného stavu. Po neúspěšných pokusech obnovit vydávání „Národních novin“ ve Vídni nebo v Brně pochopil Havlíček, že se bude muset spokojit s časopisem skromnějšího rozsahu, jehož tisk by byla schopna zajistit i menší tiskárna. Při tom musel však počítat i s nepřízní rakouských civilních úřadů, které jeho činnost bedlivě sledovaly a snažily se mu v jeho úsilí co nejvíce překážet. Nakonec se mu podařilo získat tiskárnu v Kutné Hoře, kde uzavřel ústní smlouvu s tiskařem Františkem Procházkou.³⁷ Ten původně působil delší dobu v Čáslavi, ale po zrušení tamního krajského úřadu přenesl na základě povolení gubernia z r. 1849 svou tiskárnu v první polovině roku 1850 do Kutné Hory, kde předpokládal větší množství zakázek. Ještě než se přestěhoval do Kutné Hory, navštívil jej v dubnu Havlíček s bývalým nájemcem pražské arcibiskupské tiskárny Kračmerem a dohodnul se s ním, že bude tisknout jeho časopis „Slovan“. Poněvadž Procházka neměl dostatek prostoru pro tisk časopisu ani tiskařských strojů a jiných potřeb, najal Havlíček místnost v domě čp. 149, kde umístil tiskařský lis a další rekvizity, které mu po složení kauce zapůjčil zmíněný Kračmer.⁴⁰ Za opotřebení tohoto tiskařského zařízení platil Procházka Havlíčkovi zpočátku určitou částku, avšak již koncem roku 1850 používal Procházka tohoto zařízení zdarma. Bylo smlouveno, že Havlíček bude Procházkovi platit pevně stanovenou částku za každý vytištěný arch.

Časopis „Slovan“ se stal hned od počátku předmětem zvýšené pozornosti rakouských úřadů, zejména kutnohorského okresního hejtmanství neboli podkrajského úřadu, jemuž byla tato „péče“ ukládána samotným místodržitelem Království českého, a dále státního zastupitelství, které k přísnému sledování Havlíčkovy činnosti ustavičně vybízel generální prokurátor při vrchním zemském soudě v Praze. Výsledkem tohoto sledování byly četné žaloby, jejichž následkem bylo trestní řízení před kutnohorskými soudy, a to buď před okresním sborovým soudem nebo krajským (zemským) soudem jako soudem porotním.⁴¹

Písemnosti o soudním stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházkovy jsou zachovány ve sbírce, která je uložena ve Státním oblastním archivu v Praze ve fondu Krajský soud Kutná Hora 1850–97 a nese název „Tiskové procesy Karla Havlíčka v

Kutné Hoře 1850–51. Tato sbírka vznikla jednak z činnosti státního zastupitelství v Kutné Hoře, jednak z činnosti okresního sborového soudu v Kutné Hoře a krajského soudu v Kutné Hoře. Písemnosti náležejí tedy ke třem různým fondům. Spisy okresního sborového soudu a krajského soudu v Kutné Hoře byly však ukládány v tzv. archivu krajského soudu. Těmto spisům byla zpočátku rakouskými úřady věnována značná pozornost, což pochopitelně souviselo se zájmem, který o Havlíčka projevovaly i nejvyšší rakouské vládní orgány. Tak tomu bylo ještě i po jeho deportaci do Brixenu. V červnu roku 1853 byly Havlíčkovy soudní spisy a některé další, jež se Havlíčka netýkaly, ale vztahovaly se na trestní řízení ve věcech velezrady, urážky majestátu a rušení vnitřního pokoje státu, vyňaty na příkaz presidia vrchního zemského soudu v Praze z registratury krajského soudu v Kutné Hoře a svěřeny do zvláštního opatrování presidia tohoto soudu. Je zachován původní seznam z této doby.

Po Havlíčkově předčasné smrti však úřední zájem pominul a ani ti, kteří se zabývali Havlíčkovou osobností a jeho činností politickou a novinářskou z hlediska historického nebo literárně historického, nevěnovali soudním spisům pozornost. Ostatně výstižný obraz o hlavním přelíčení před porotním soudem kutnohorským podával soukromý zápis o jeho průběhu, který pořídil Havlíčkův přítel P. M. Veselský.⁴² A tak se stalo, že 80 let po slavném procesu před porotním soudem v Kutné Hoře se nevědělo, kde je příslušný soudní spis, jak o tom svědčí článek doc. dr. K. Kazbundy v „Lidových novinách“ z 12. 11. 1933 „Havlíček Borovský a rakouský prokurátor. Vzpomínka na kutnohorský porotní soud“, v jehož úvodu se říká: „Soudní akt o kutnohorském porotním přelíčení proti Karlu Havlíčkovi, kterým by bylo možno bezprostředně kontrolovat známý soukromý zápis Havlíčkova přítele P. M. Veselského, je dosud neznámý“.

Spisy byly objeveny až v r. 1936. Tehdy začal Jaroslav Červený, redaktor „Sociálně demokratického Podvysocka“ v Kutné Hoře, vydávat na pokračování v „besídce“ časopisu článek „Havlíčkova Kutná Hora 1850 až 1851“, jenž se opíral mimo jiné též o písemnosti z Havlíčkových procesů v Kutné Hoře. Materiál mu již dříve zapůjčil jeho švagr Antonín Jiruš, revident krajského soudu v Kutné Hoře, který byl obviněn, že se za pomoci Červeného pokusil spisy odcizit, aby je výhodně zpeněžil. Oba byli dokonce stíháni krajským soudem v Kutné Hoře, ale byli osvobozeni. J. Červený uveřejnil v 20. čísle „Podvysocka“ z 15. 5. 1936 prohlášení, kde se mimo jiné praví: „Prohlašuji tímto, že

spisy o Havlíčkově procesu mi byly za účelem prostudování pro účely redaktorské půjčeny švagrem Ant. Jirušem, který je nalezl kýmsi ledabyle pohozené na zemi spisovny krajského soudu v Kutné Hoře, a nevyzvednuté mohly dnes už být dávno zničeny v ohni nebo stoupách papírny. ... Mám zcela čisté svědomí, že jsem svým činem a zpracováním přispěl k zachování majetku. Nikdy bych nepřipustil jakékoliv zpeněžení spisů, které by za jiných okolností určitě nevšimavosti na místě propadly zkáze, a určil jsem vykonavatele své závěti, ženě, že i v případě mého náhlého úmrtí musí být ihned navráceny úřadům. Spisy jsem vrátil, nemaje času je zcela vyčerpatí".

Lze říci, že aféra přispěla k záchraně spisů, jež by byl patrně skutečně stihl osud naznačený v prohlášení J. Červeného. Spisy pak převzal tehdejší Archív ministerstva vnitra a spojil je s prezidiálními spisy státního zastupitelství v Kutné Hoře, jež se týkaly stíhání „Slovana“ a úředního dohledu na Karla Havlíčka za jeho pobytu v Kutné Hoře v letech 1850–1851 a jež byly převzaty Archívem ministerstva vnitra koncem dvacátých let tohoto století zřejmě v souvislosti s tehdejší rozsáhlou přejímací akcí novodobého materiálu.⁷¹ Tak byla vytvořena tematická sbírka, kterou v roce 1951 převzal s fondem Krajský soud Kutná Hora dnešní Státní oblastní archiv v Praze.

Sbírka obsahuje v hrubém přehledu písemnosti o stíhání Karla Havlíčka Borovského a Františka Procházky pro obsah 1., 3., 6., 8. a 12., 15. a 16., 27., 42., 45 a 50. čísla časopisu „Slovan“ a pro obsah brožur „Duch Národních novin“ a „Epištoly kutnohorské“, tedy celkem písemnosti 8 procesů a 2 případů, v nichž nedošlo k soudnímu stíhání.⁸¹

Dříve než se budeme zabývat jednotlivými tiskovými procesy, je třeba se aspoň stručně zmínit o tiskovém právu tehdy platném, poněvadž mělo pro Havlíčkovu publicistickou, redaktorskou a vydavatelskou činnost, ale i pro jeho trestní postih prvohradský význam. Po celou dobu Havlíčkova působení v Kutné Hoře platil v oboru hmotného tiskového práva zákon proti zneužití tisku z 13. 3. 1849 (č. 161 ř. z.), který po vydání březnové ústavy vystřídal starší nařízení ministerské rady proti zneužití tisku z 18. 5. 1848 (č. 66/1848 sb. pol. z.). Také tiskový zákon z 13. 3. 1849 vycházel ze zásad vyhlášených konstitučními zákony z r. 1848 a znovu potvrzených oktrojovanou ústavou ze 4. 3. 1849 (č. 150 ř. z.) i ústavním zákonem o „politických právech zaručených konstituční státní formou“ z téhož dne (č. 151 ř. z.). Na § 5 posledně jmenovaného patentu zaručující tiskovou svobodu se

sice tiskový zákon také odvolává, přesto však mnohými svými ustanoveními právě toto právo pronikavě potlačuje.

Třebaže jeho základním úkolem – stejně jako jeho předchůdce z roku 1848 – bylo pouze stíhat trestními sankcemi tisk již „zneužívaný“ a nešlo tedy o prevenci předchozí cenzurou, přesto právě prostředky represe jím stanovené byly zcela postačitelé k utlumení samé podstaty tiskové svobody vyhlášené ústavou. Jeho pouhé 44 paragrafy skrývaly v sobě řadu záluďných úskalí, na nichž mohl publicista nebo odpovědný redaktor periodického časopisu snadno ztroskotat.

Na všeobecná ustanovení (§§ 1–3) navázaly předpisy o podmínkách vydávání tisku vůbec a periodického tisku zvláště, jakož i předpisy o stíhání osob odpovědných za dodržování těchto v podstatě pouze pořádkových ustanovení (§§ 4–21).

V dalším (§§ 22–35) rozvedl tento nový zákon trestné činy spáchané obsahem tiskopisu – mezi nimi i takové „tiskové přečiny“, jež by jinak byly „zločiny“ (§§ 22 a 25) těžkými – jakož i tresty s takovými tiskovými přečiny spojované, jež však byly ve srovnání s všeobecnými sankcemi mírnější.

Závěrečné paragrafy (§§ 36–41) doplňovaly předchozí ustanovení v případech souběhu deliktů jak vzhledem k trestnosti, tak zvláště vzhledem k odpovědnosti za vydaný tiskopis (§ 42).

Proti dosavadnímu právnímu stavu byl pro potřebu tohoto zákona rozšířen pojem tiskopisu i na řadu dalších mechanických nebo chemických prostředků rozmnožování „děl literárních a artistických“ (§ 3).

Nově byla též zavedena povinnost předběžného ohlašování zamýšleného periodického tisku státnímu zástupci, pokud měl být tisk vydáván v jeho sídle, všude jinde bezpečnostním úřadům (§ 6). Týmž úředním místům mělo být odevzdáno po jednom výtisku periodického tisku vždy, jiného tisku pak jen tehdy, nepřesahoval-li 3 tiskové archy. Stát se tak mělo současně se zahájením expedice, jež tím ovšem neměla být zdržována (§ 16).

Současně byly stanoveny i podmínky pro uveřejňování úředních i neúředních tiskových oprav, jakož i soudních rozhodnutí učiněných v rámci zahájeného nebo ukončeného tiskového řízení (§§ 17–18).

Zatímco pro materiální tiskové právo platil v době Havlíčkova působení v Kutné Hoře výše zmíněný tiskový zákon beze změny, spadá počátek Havlíčkovy publicistické činnosti v tomto městě ještě do období platnosti předpisu o řízení v případech

tiskových „přestoupení“,“⁹ vydaného 14. 3. 1849 (přil. k pat. č. 164 ř. z.) v souvislosti s tiskovým zákonem z 13. 3. 1849. Tento tiskový řád nahradil prozatímní nařízení o řízení v tiskových věcech z 18. 5. 1848 (č. 67/1848 sb. pol. z.), avšak jeho platnost skončila na rozdíl od tiskového zákona již k 1. 7. 1850, kdy byl vystřídán trestním řádem ze 17. 1. 1850 (č. 25 ř. z.), obsahujícím ve XXIV. hlavě (§§ 499–514) i zvláštní předpisy o „řízení v případech tiskových přestoupení“, jež výslovně doplňovaly všeobecné procesní předpisy ve specifických podmínkách tiskových deliktů. Platnost tohoto procesního řádu trvala sice až do května 1855, ale jeho ustanovení o porotních soudech (§§ 17–44) určených článkem VII B jeho uvozovacích ustanovení i pro „tiskové přečiny“ ve smyslu §§ 22–35 tiskového zákona z r. 1849 byla zrušena již dnem 15. ledna 1852.¹⁰

Věnujme nyní pozornost jednotlivým tiskovým procesům, jež neuvádíme v přísném chronologickém pořadí. Není to dobře možné už proto, že se mnohdy vzájemně překrývaly, takže současně probíhalo několik procesních úkonů týkajících se různých věcí, byť obsahově blízkých. Proto se přidržujeme spíše věcného hlediska, že totiž vždy sledujeme až do konce trestní věc tak, jak ji při projednávání státní zastupitelství, případně soud spojily v jeden celek, takže např. dvě nebo tři původně různé věci jsou spojeny k rozhodnutí v jediném hlavním přelíčení.¹¹

1. číslo časopisu „Slovana“.

Dne 8. května 1850 vydal Havlíček v Kutné Hoře 1. číslo časopisu „Slovana“, jež bylo téhož dne tamním okresním hejtmánstvím zabaveno pro obsah článků „Místo úvodu“ a „Naše zemská ústava“, v nichž se údajně česká národnost otevřeně podněcuje k nepřátelství proti německé národnosti a pobuřujícím způsobem se hanobí zemská ústava propůjčená Království českému patentem z 30. 12. 1849. Podle protokolů o konfiskaci¹² byly v tiskárně Františka Procházky zabaveny částečně již dokončené a částečně ještě nehotové exempláře 1. čísla „Slovana“, a to z prvního archu 2100 zcela dokončených exemplářů a z druhého archu 50 dokončených archů a 500 archů vytištěných jen z poloviny. Současně byla zabavena i sazba.

Zprávu o zabavení zaslalo okresní hejtmánství ihned místodržitelství a zároveň státnímu zastupitelství v tiskových věcech v Praze spolu s příslušnými příkazy k zabavení a protokoly o konfiskaci. Státní zastupitelství pak podalo 12. května u tisko-

vého soudu v Praze přípravnou žalobu proti Karlu Havlíčkovi jako redaktorovi „Slovana“ a Františku Procházce jako tiskaři tohoto časopisu, respektive správci tiskárny, a to pro tiskové „přestupky“ podle §§ 26 b a 27 tiskového zákona z 13. 3. 1849,¹³ a požádalo současně o potvrzení konfiskace časopisu i sazby. V žalobě jsou závažná místa uvedena v doslovném znění.

V prvním z nich se říká, že se některým národům a zemím nedává přednost před jinými z nějaké náklonnosti, nýbrž hlavně proto, aby se mezi jednotlivými národy udrželo jisté nepřátelství a mohlo se pak jednoho národa zneužívat proti druhému.

V dalším závažném místě se praví, že se po ohlášení této české zemské ústavy každé pravé české srdce velice muselo zarmoutit nad nespravedlností, s jakou se chytrým způsobem na české útraty zvětšila moc Němců na zemském sněmu.

V třetí, nejrozsáhlejší závažné části se napadá způsob volby i zemský volební řád. Tvrdí se, že podle poměru obyvatelstva by se mělo volit do zemského sněmu 138 českých a jen 82 německých poslanců, v každém případě však že by měla být na sněmu česká většina. To se však nelíbí ministerstvu, které pod záminkou, že města zastupují průmysl, zajistí jejich prostřednictvím na českém sněmu většinu Němců, takže lze očekávat, že Češi, jichž je 2,742.000, budou mít patrně jen 90 poslanců a Němci v počtu 1,619.000 naproti tomu 130 zástupců na českém sněmu. Tento způsob volby se nazývá do nebe volající nespravedlností.

Český zemský soud jakožto prozatímní tiskový soud usnesením ze 14. května 1850 přípravnou žalobu přijal, potvrdil zabavení 1. čísla „Slovana“ a jeho sazby a pověřil vyšetřováním proti Havlíčkovi a Procházce pro uvedené delikty kriminální soud v Kutné Hoře.

Řízení před kriminálním soudem však zahájeno nebylo, neboť kriminální soudy byly novou soudní organizací zrušeny a nový trestní řád platný od 1. 7. 1850 odkazoval „přestupky“ tiskového zákona z 13. 3. 1849 před nedávno aktivované nové soudy. Článek IX B č. 19 uvozovacích ustanovení k tomuto trestnímu řádu prohlásil přestupky §§ 4, 6, 7 a 14–18 tiskového zákona za přečiny přikázané před okresní sborové soudy a článek X č. 4 uvozovacích ustanovení prohlásil přestupky § 19 tiskového zákona za přestupky stíhané podle obecných předpisů o soudní příslušnosti okresními samosoudci. V uvedených případech šlo o trestné činy, které nebyly spáchány obsahem „tiskopisu“.

Obsahové tiskové delikty dělí nový trestní řád na „těžké tiskové přečiny“ uvedené výslovně v §§ 22–35 tiskového zákona, které byly podle článku VII B uvozovacích ustanovení odkázány před obecné porotní soudy, jimiž se staly zemské (krajinské) soudy, a ostatní tiskové přečiny, jež § 500 tr. ř. přikazoval před okresní sborové soudy, a to přečiny spáchané obsahem **periodického** tisku před okresní sborové soudy, v jejichž obvodech byla periodika vydávána, v ostatních případech před okresní sborové soudy, v jejichž obvodech byl tisk rozšiřován. Příslušným byl ovšem i v tomto případě především okresní sborový soud, v jehož obvodu bylo rozšiřované dílo vytištěno.

Okresní sborové soudy, jimiž byly jednak krajinské soudy v užším okruhu několika soudních okresů, jednak okresní soudy 1. třídy v širším okruhu několika okresů, působily jako soudy vyšetřovací a rozhodovací v I. stolici pro zločiny a přečiny uvedené v článku IX uvozovacích ustanovení k trestnímu řádu. Pro obvod, který jim byl přikázán jakožto okresním soudům, působil jeden nebo několik soudců okresního sborového soudu jako samosoudci. Pro vyšetřovací úkony týkající se zločinů a přečinů byl ustanoven jeden nebo několik soudců okresního sborového soudu jako soudci vyšetřující. K okresnímu sborovému soudu patřilo také vyšetřování zločinů a tiskových přečinů přikázaných článkem VII uvozovacích ustanovení porotním soudům. O zločinech a přečinech rozhodoval okresní sborový soud ve sboru dvou soudců a předsedy.

Krajinské (zemské) soudy měly v užším okruhu několika okresů vykonávat v I. stolici pravomoc jakožto okresní sborové soudy, v II. stolici, tj. ve svém širším okruhu pak rozhodovaly s konečnou platností a) o stížnostech proti rozhodnutím okresních soudů ve věcech přestupkových,¹⁴⁾ b) o stížnostech proti rozhodnutím okresních sborových soudů o přečinech a zločinech, jež nebyly přikázány porotním soudům. Pokud v I. stolici rozhodoval krajinský soud jako okresní sborový soud, nesměl být při rozhodování v II. instanci přítomen soudce, který měl podíl na prvním rozhodnutí.

U krajinských soudů působily též porotní soudy (soudy přísežných) jako prvoinstanční soudy rozhodující o zločinech a tiskových přečinech uvedených v článku VII uvozovacích ustanovení k trestnímu řádu. Porotní soud se skládal ze soudního dvora a 12 porotců, tzv. lavice porotců. Soudní dvůr tvořil předseda jmenovaný prezidentem vrchního zemského soudu, 4 soudci a zapisovatel. Porotce losoval z ročního seznamu porotců¹⁵⁾ pro každé zasedání porotního soudu za přítomnosti stát-

ního zástupce, a to 36 hlavních a 9 doplňovacích porotců, z nichž pak při každém hlavním přelíčení byla sestavena lavice porotců, přičemž státní zástupce i obžalovaný měli právo odmítnout určitý počet porotců.¹⁶⁾ Porotní soudy zasedaly každý třetí měsíc v sídlech krajinských soudů podle pořadí stanoveného vrchním zemským soudem. Ten mohl podle potřeby stanovit i mimořádná zasedání.

O Havlíčkově a Procházkově trestní věci, odkázané českým zemským soudem dne 14. 5. 1850 ke kriminálnímu soudu, se rozhodovalo v neveřejném zasedání krajinského jako okresního sborového soudu v Kutné Hoře dne 7. srpna 1850 za předsednictví rady krajinského soudu Sequense a přítomnosti rady Kučery a asesorů Viererbla a Kallmünzera. Zapisovatelem byl auskultant krajinského soudu J. Marschall. Kallmünzer jako vyšetřující soudce oznámil, že kutnohorský státní zástupce dr. Čermák¹⁷⁾ upustil od žaloby podané státním zastupitelstvím v Praze dne 12. května u prozatímního tiskového soudu v Praze proti Havlíčkovi a Procházkovi a navrhl současně, aby oba obvinění o tom byli vyrozuměni, aby bylo informováno též okresní hejtmánství v Kutné Hoře a aby bylo požádáno o zrušení konfiskace 1. čísla „Slovana“. Na návrh rady krajinského soudu Kučery bylo však jednomyslně usneseno, aby ve smyslu § 513 tr. ř. bylo další řízení v této tiskové věci toliko zastaveno a aby o tom byla podána zpráva obviněným i státnímu zastupitelství.¹⁸⁾

3. číslo časopisu „Slován“.

Ve 3. čísle časopisu „Slován“, které Havlíček dne 9. 11. 1850 předložil podkrajskému úřadu a státnímu zastupitelství v Kutné Hoře byla na str. 1566 (poslední stránka) zpráva o nařízení týkajícím se „postavení studujících do seznamu losujících“. Během dalšího tisku tohoto čísla dal však Havlíček místo této zprávy vytisknout stručný článek o hrožící vojně s Pruskem tohoto znění: „Nejnovější! Již mezi tiskem obdrželi jsme veledůležité zprávy, dle kterých skutečně vojna s Pruskem hrozí. Pruská vláda v následku posledních kroků naší vlády nařídila také všeobecné zbrojení všeho svého vojska. Všechny strany v Prusku vybízejí svou vládu k vojně s Rakouskem“. Takto pozměněné číslo však již nepředložil ani okresnímu hejtmánství, ani státnímu zastupitelství. Okresní hejtmánství však získalo jeden takto upravený exemplář časopisu a podalo o tom zprávu státnímu zastupitelství. To informovalo dne 20. prosince generálního prokurátora

Hikische, který ve své odpovědi z 23. prosince projevil názor, že toto jednání je porušením § 16 tisk. zák. trestným podle § 20 téhož zákona¹⁹⁾ a že podle článku VII B 19 uvozovacího patentu k trestnímu řádu ze 17. 1. 1850 má být v této věci zavedeno „úřední jednání“.

Na základě tohoto pokynu navrhol státní zastupitelství dne 3. 1. 1851 u okresního sborového soudu v Kutné Hoře stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro výše uvedený tiskový delikt. Soud rozhodl po provedeném přípravném vyšetřování a návrzích státního zastupitelství nálezem z 13. března 1851, že není důvodů k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky a že se oba zprošťují soudních výloh.

Proti tomuto rozhodnutí ohlásilo státní zastupitelství dne 16. března stížnost, kterou podalo dne 20. března písemně k vrchnímu zemskému soudu v Praze, jenž v neveřejném zasedání dne 31. března za předsednictví senátního presidenta Klaudiho a přítomnosti radů Wagnera, Jeremiáše, Záruby a Borešche a zapisovatele Šmidla stížnosti vyhověl v tom směru, že činem byl spáchán přestupek § 16 tiskového zákona. Podle názoru vrchního zemského soudu však František Procházka na přestupku nenese vinu, neboť inkriminovaný článek do časopisu během tisku nezařadil a ani předepsané předložení exempláře není jeho povinností, ale věcí redaktora Karla Havlíčka. Proto byl napadený nález okresního sborového soudu, pokud se týkal Františka Procházky, shledán odůvodněným.

Karel Havlíček se však podle názoru vrchního zemského soudu provinil porušením § 16 tiskového zákona, neboť tím, že úřadu nebyl uveden ve známost celý obsah tiskopisu, nebylo dosaženo účelu zákona a toto jednání je nutno kvalifikovat jako obcházení zákona. Tento chybný postup musí být proto považován za trestný bez ohledu na to, zda obsah tiskopisu je jinak nezávadný, poněvadž tuto otázku může posoudit podle zákona pouze státní úřad a nikoliv soukromá osoba. Kdyby se takováto praxe připustila, hrozilo by nebezpečí, že po předložení povinného výtisku by do dalších výtisků mohly být zařazeny články, které by unikly známosti státního úřadu a tím by účel zákona byl úplně zmařen.

Na základě tohoto odkazovacího nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu podalo státní zastupitelství okresnímu sborovému soudu v Kutné Hoře 13. dubna obžalovací spis proti Karlu Havlíčkovi, v němž podrobně vysvětlilo Havlíčkův přestupek § 16 tiskového zákona a zdůraznilo, že Havlíček byl již dvakrát trestán pro „zlé užívání tisku“ vojenskými

úřady v Praze, a to jednou přísnou důtkou a podruhé čtrnáctidenním vězením ve vojenské „šerhovně“. Jinak se při odůvodnění žaloby opírá o důvody obsažené v odkazovacím nálezu, navíc však upozorňuje, že dodatečným zařazením případných závadných článků, které by např. rozšiřovaly nepravdivé pověsti způsobily ohrozit veřejnou bezpečnost, by se mohl redaktor dopustit tiskových přečinů trestných podle §§ 22–35 tiskového zákona.

Jako důsledek této obžaloby nařídil okresní sborový soud hlavní přeličení proti Karlu Havlíčkovi na 1. května 1851. Zároveň požádal městskou radu v Kutné Hoře o vyslání jednoho policisty a místní velitelství četnictva o vyslání jednoho četníka k udržování pořádku.

Při hlavním líčení se Havlíček hájil mimo jiné tím, že doplněné číslo nepředložil proto, že je považoval za stejné číslo jako předložený výtisk, a dále proto, že jako redaktor „Národních novin“ v Praze několikrát změnil články po předložení povinného výtisku, aniž byl pohnán k soudu. Přesto však byl uznán vinným a odsouzen k pokutě 10 zl. stf. a k náhradě nákladů trestního řízení. Jako přitěžující okolnost bylo shledáno, že byl již pro „zlé užívání tisku“ trestán, polehčující okolností pak bylo, že článek dodatečně zařazený byl nezávadný a že jím nebyla způsobena žádná škoda.

6. číslo časopisu „Slovan“.

Dne 27. prosince 1850 oznámil generální prokurátor Hikisch státnímu zastupitelství v Kutné Hoře, že v 6. čísle časopisu „Slovan“, jež dostal 24. prosince, je obsažen článek „Peníze“, v němž jsou nejen hrubé a neslušné výpady proti vládě, ale který je svým zaměřením schopen vyvolat ve veřejnosti obavy a otřást důvěrou ve finanční opatření vlády. Generální prokurátor uložil kutnohorskému státnímu zástupci, aby mu sdělil, zda pro obsah článku bylo zavedeno trestní stíhání a pokud se tak nestalo, aby oznámil důvody.

Státní zastupitelství ve své odpovědi z 1. ledna 1851 oznámilo generální prokuratuře, že neshledalo dostatečných důvodů k zavedení trestního řízení proti Havlíčkovi pro obsah tohoto článku. Článek obsahuje totiž výpady proti vládám, a to zejména ve větách: „Vlády velmi nesvědovitě zneužívaly papírových peněz. – Císař František dal tenkrát natisknout tolik bankovek, že si s nimi sedláci tabák zapalovali. – Ani se neví, kam se po-

dělo všechno to stříbro a zlato dílem z hor, dílem od nábožné vlády v kostelích pobrané, dílem všelijakými taktikami na privátních (tj. soukromních) vynucené. – Vlastně není velký rozdíl mezi tím, jenž pro falešných peněz dělání v trestnici sedí, a mezi vládou, která beze vši hypotéky papírových peněz natisknouti dává. – Mnohé špinavé vlády mívaly ten obyčej, že nechávaly dělati zlaté a stříbrné²⁰ vždy horší a horší".

Gramatický výklad těchto výpadů je podle kutnohorského státního zastupitelství však jen takový, že s výjimkou výpadu proti zemělému císaři Františkovi, obsahují jen obecné úvahy, aniž by výslovně jmenovaly nebo zřetelně označovaly rakouskou vládu, ačkoliv lze sotva pochybovat, že jsou namířeny proti ní. Při trestním stíhání by se státní zastupitelství samo muselo jevit jako nositel těchto výpadů, neboť by muselo žalovat v tom smyslu, že výpady jsou namířeny proti rakouské vládě, která však pisatelem není jmenována. Tím by také dalo státní zastupitelství najevo, že si je vědomo, že vláda podnikla tyto hanebné operace. O výroku porotců nelze za této situace pochybovat, neboť otázka k nim by musela znít, zda se Havlíček provinil hanobením rakouské vlády, a jejich odpověď by nepochybně vyzněla v jeho prospěch. Pokud jde o výpad proti zesnulému císaři Františkovi, je pokles kreditu úvěrních papírů všech vlád v důsledku osmnáctileté války historickou skutečností a nemá účinku, jestliže se jeden finanční patent z 20. 2. 1811 srovná s osudy francouzských assignatů, teritoriálních poukázek či mandátů, tedy trojího francouzského bankrotu. Ostatně poslední věta výpadu proti císaři Františkovi je potud faktická, že se za jeho vlády neskládaly o výdajích žádné účty, což bylo dokonale zdůvodněno tehdejší absolutistickou vládní formou.

Článek také nepochybně obsahuje tendenci vzbudit ve veřejnosti obavy a otrástit důvěrou ve finanční opatření vlády. Přesto však by nebylo vhodné zavést řízení podle tiskového zákona. Také při této příležitosti se naráží na nemilou skutečnost, že rakouské bankovky podléhají kursu a že ve všech burzovních zprávách je zaznamenáván kurs, respektive výše stříbrného ažia. Nelze vyvrátit, že rakouské bankovky nemají nominální hodnotu a že Privilegovaná národní banka své bankovky nevyměňuje za stříbro. Stoupání ažia a jeho nejnovější výše samy o sobě vzbudily obavy a ministerstvo financí se rozhodlo učinit proti ažiotáži některá uklidňující opatření. Také na to by se mohl Havlíček s úspěchem odvolávat, kdyby proti němu byla podána žaloba podle § 28 tiskového zákona. Proto se státní zástupce domnívá, že nemůže proti Havlíčkovi zakročit, aniž by

nedal podnět ke kompromitování vlády, k němuž by pravděpodobně došlo po nepříznivém výsledku žaloby a jehož účinek by byl horší než účinek mlčky trpěného článku.

K Havlíčkovu stíhání pro obsah tohoto článku také skutečně nedošlo.

15. a 16. číslo časopisu „Slovana“.

Okresní hejtmanství (podkrajský úřad) v Kutné Hoře zabavilo dne 12. března 1851 15. číslo časopisu „Slovana“ pro obsah článků „Novější stav německé záležitosti“ a „Domácí zprávy“, jimiž byly podle jeho názoru porušeny §§ 31 a 33 tiskového zákona z 13. 3. 1849.

Zabavení provedla komise složená z komisaře okresního hejtmanství H. Nettwalla, místního policejního komisaře Prokopa Píchy a sklenářského mistra a kutnohorského měšťana Jana Neumanna jako důvěrníka. Komise navštívila nejdříve místní poštovní úřad, kde jí poštovní sdělil, že 15. číslo „Slovana“ dosud neobdržel. Bylo mu přikázáno, aby výtisky tohoto čísla pod osobní odpovědností nerozesílal. Komise se pak odebrala k místnímu kupci Františku Haufovi, pověřenému prodejem „Slovana“ v Kutné Hoře. Tam bylo zabaveno 120 výtisků z dodaných 125 kusů. Pět výtisků Hauf již prodal, ale kupce nemohl označit. K úřednímu jednání v tiskárně „Slovana“ se Havlíček nedostavil a dal se zastupovat svým expeditorem Václavem Prošingrem. V tiskárně se především zastavil další tisk „Slovana“ a bylo zabaveno 1600 archů potištěných po jedné straně a 16 archů tištěných po obou stranách. V místnosti expedice pak bylo zabaveno 77 hotových exemplářů 15. čísla. Zabavené výtisky byly svázané, zapečetěny a odevzdány do ochrany okresního hejtmanství. Expeditor Prošinger oznámil komisi, že kromě 125 výtisků odevzdaných do prodeje kupci Haufovi bylo po jednom výtisku předloženo státnímu zastupitelství a okresnímu hejtmanství.

Zabavení 15. čísla „Slovana“ bylo ihned oznámeno státnímu zastupitelství v Kutné Hoře, které podalo hned 15. března u okresního sborového soudu v Kutné Hoře přípravnou žalobu na Karla Havlíčka jako redaktora a vydavatele „Slovana“ a na Františka Procházku jako tiskaře, respektive správce tiskárny pro porušení ustanovení § 22 tiskového zákona a § 57 tr. zák. I. díl a současně požádalo, aby byla potvrzena konfiskace časopisu.

V žalobě se uvádějí dvě závadné pasáže z článku „Novější stav německé záležitosti“, v nichž státní zastupitelství spatřuje porušení trestních předpisů. V článku jsou obsaženy úvahy o smyslu a cílech drážďanské konference, na níž zástupci Rakouska, Pruska a německých knížat měli jednat o konečném uspořádání Německa. Zatímco Prusko usilovalo o vytvoření nového německého spolku pod vedením pruského krále, Rakousko podporované ruským carem Mikulášem se snažilo o udržení starého německého spolku z r. 1815. Státní zastupitelství vytýká Havlíčkovi, že v první z obou pasáží se drážďanská konference nazývá německou komedií a pochybuje se o opět-ném setkání zástupců německých vlád. Úsilí rakouského zmocněnce kn. Schwarzenberka se líčí jako úvod k tanci a zesměšňuje se údajný vyčkávací princip rakouské politiky. V druhé pasáži se pak prý zesměšňuje jednání drážďanské konference, když se říká, že se tam základy nové budovy německé politiky kladou v povětrí a že se na nich ne nahoru, nýbrž dolů staví, a že rakouská vláda usiluje o „praesidium“ a výkonnou moc v Německu. Článek údajně usiluje zlomyslným způsobem, aby vzbudil u říšských občanů odpor k vládě, která je zesměšňována před celým civilizovaným světem a která má za cíl své politiky rozšíření moci.

O této žalobě rozhodl okresní sborový soud téhož dne v neveřejném zasedání, že není příčiny k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro udaný „přestupek“ a že zabavení 15. čísla „Slovana“ se zrušuje. Své rozhodnutí odůvodnil soud mimo jiné tím, že „závadný článek jen do osob a do úřední působnosti jejich se posměchem pouští, nesahá ale ani na způsobu zřízení zemského, ani na ústavu zemskou, ani na vládu státní vůbec potupně, účinek tedy vstípení nechuti proti vládě mít nemůže a takový úmysl v celém obsahu nezjevuje.“ Žaloba uražených osob, aby se proti žalovaným pokračovalo v řízení podle §§ 31 a 33 tiskového zákona soudu podána nebyla a také státní zastupitelství nepředložilo takovou žádost uražených. Podle § 507 tr. ř. však státní zástupci tiskové delikty v případech §§ 31, 32, 33a a 34 tiskového zákona z 13. 3. 1849 z povinnosti úřední nestíhají a o přestupek § 33b tohoto zákona^{21/} nejde. Předpis o řízení v tiskových přestupcích ze 14. 3. 1849 (přil. k patentu č. 164 ř. z.) byl zrušen a nelze podle něho postupovat.^{22/} Není možno použít k odůvodnění konfiskace ani § 57 tr. z. I. díl,^{23/} jak požadovalo okresní hejtmánství ve své žádosti státnímu zastupitelství z 15. března. Protože se tedy zabavení

časopisu podle uvedených paragrafů nedá odůvodnit, musilo být zrušeno.

Státní zastupitelství tento výsledek předpokládalo, jak vysvitá z jeho zprávy generálnímu prokurátorovi Hikischovi z 26. 3. 1851. Okresní hejtmánství v Kutné Hoře skutečně ve svém přípisu státnímu zastupitelství z 12. března uvádí, že při konfiskaci postupovalo podle zrušeného předpisu o řízení v tiskových věcech přestupkových a podle §§ 31 a 33^{24/} tiskového zákona. Proto státní zástupce nejdříve písemně a pak i ústně upozornil okresní hejtmánství na zrušení zmíněného předpisu o řízení v tiskových přestupcích a na skutečnost, že přestupky §§ 31 a 33a nemohou být ve smyslu § 501 tr. ř. stíhány z moci úřední. Okresní hejtmán tedy své udání upravil tak, že zabavení bylo provedeno vzhledem k závažnosti útoku na ministerstvo a generální komando v Praze i pro zločin rušení veřejného pokoje podle § 57 tr. zák. I. díl a požádal, aby státní zastupitelství tohoto paragrafu při odůvodnění konfiskace použilo. Zároveň žádal, aby si státní zastupitelství, pokud je to ještě možné, vymohlo telegraficky zásah ministerstva a generálního komanda v Praze, na jehož základě by mohla být podána žaloba pro přestupky §§ 31 a 33. To však státní zastupitelství neučinilo zřejmě vzhledem k neudržitelnosti uváděných důvodů. Žalobu podalo jen proto, aby vyhovělo pokynu generální prokuratury z 11. 3. 1851. V něm se státnímu zástupci dr. Čermákovi ukládá, aby maximálně podporoval okresního hejtmana v Kutné Hoře při jeho postupu proti Havlíčkovi ve smyslu pokynu místodržitele uděleného okresnímu hejtmánovi v Kutné Hoře dne 8. března. Místodržitel v něm mimo jiné zdůrazňuje, že nepatrná vyhlídka na úspěch soudního řízení nemůže být pro okresního hejtmana důvodem, aby se choval pasivně a uvalil na politické správní úřady výtka slabosti a bezmocnosti. § 5 patentu ze 14. 3. 1849 mu ukládá povinnost zabavit každou tiskovinu, jejíž obsah zakládá přestupek, který může být stíhán ve veřejném zájmu. Místodržitel dále žádal, aby okresní hejtmán v budoucnosti samostatně a bez veškerého ohledu na státní zástupce i soud splnil pod osobní odpovědností tuto povinnost a každý sešit „Slovana“, který poskytuje podklad k trestnímu soudnímu stíhání, zabavil bez ohledu na další soudní jednání.

Je tedy zřejmé, že si ani pražské místodržitelství neuvědomilo, že předpis o řízení v tiskových přestupcích byl zrušen. Ukazuje to, že v rakouské administrativě nastal v této době překotných reforem přece jen jistý chaos.

Je rovněž zajímavé, že státní zastupitelství nepodalo vůbec žalobu pro obsah článku „Domácí zprávy“, ač o to okresní hejtmanský v Kutné Hoře velmi usilovalo, což také okresní sborový soud ve svém výše uváděném nálezu výslovně konstatoval.^{26/} Patrně nebylo vůbec možné najít zákonné důvody ani pro zabavení, ani pro trestní stíhání.

Mezitím vydal Havlíček 15. března šestnácté číslo „Slovana“, do něhož zařadil volnou reprodukci článku „Domácí zprávy“ ze zabaveného 15. čísla. Kutnohorský okresní hejtmanský na žádost státního zastupitelství ihned tento sešit zabavilo pro porušení § 18 tiskového zákona.^{26/} Havlíček totiž tento pozměněný článek zařadil do 16. čísla ještě dříve, než mu byl doručen zmíněný náleze okresního sborového soudu o zrušení konfiskace. Státní zastupitelství pak ihned dne 18. března podalo na Karla Havlíčka a Františka Procházku žalobu k okresnímu sborovému soudu, který téhož dne rozhodl, že je důvod k jejich soudnímu stíhání a že zabavení 16. čísla „Slovana“ se potvrzuje.^{27/}

Proti tomuto rozhodnutí podal Havlíček 20. března, tedy v náležitě lhůtě, stížnost ke krajskému soudu,^{28/} který ji však v neveřejném zasedání dne 22. března zamítl a potvrdil důvody obsažené v nálezu okresního sborového soudu. Ten vydal 8. dubna „odkazovací náleze“, jímž byl Havlíček „vydán v obžalovanost“ pro přestupek § 18 tiskového zákona.

Náleze byl Havlíčkovi oznámen a odevzdán protokolárně u okresního sborového soudu dne 14. dubna radou Veselským. Havlíček byl při této příležitosti poučen, že proti nálezu může podat podle § 238 tr. ř. stížnost k vrchnímu zemskému soudu, kterou však musí do tří dnů od oznámení nálezu ohlásit u okresního sborového soudu a nejdéle v 10 dnech po oznámení nálezu podat u tohoto soudu písemně. Zároveň byl upozorněn, že si může zvolit obhájce nebo požádat, aby mu byl ustanoven z moci úřední. Havlíček byl také vyzván, aby soudu sdělil, zda se při hlavním přelíčení hodlá hájit pomocí obhájce, nebo zda ponechá soudu, aby mu obhájce ustanovil. Havlíček obhájce odmítl a ihned ohlásil stížnost k vrchnímu zemskému soudu.

Obžalovací komora vrchního zemského soudu v Praze rozhodnutím z 28. dubna Havlíčkovu písemnou stížnost^{29/} zamítl. Havlíček ve své stížnosti argumentoval tím, že v článku „Redakce „Slovana“ k čtenářstvu“ v 16. čísle „Slovana“ nepodával obsah článku „Domácí zprávy“ ze zabaveného 15. čísla, ale čtenářům sdělil toliko „pouhé faktum“. Tento důvod však obžalovací komora neakceptovala a potvrdila důvody obsažené v

předchozích nálezech okresního sborového soudu a krajského soudu v Kutné Hoře.

Na základě tohoto rozhodnutí podalo státní zastupitelství v Kutné Hoře u okresního sborového soudu na Havlíčka žalobu, v níž opírajíc se o důvody uváděné v dřívějších nálezech proti němu vydaných navrhuje trestní stíhání pro přečin § 18 tiskového zákona trestný podle § 20 tohoto zákona.^{30/}

Hlavní přelíčení se konalo 26. května 1851 před senátem okresního sborového soudu v Kutné Hoře, složeným z rady krajského soudu Sequense jako předsedy a soudců Veselského a Storchy jako přísedících; zapisovatelem byl právní praktikant Wurzl. Náměstek státního zástupce František Soukal navrhl, aby Havlíček byl potrestán pokutou 40 zl. stf. a náhradou nákladů trestního řízení. Havlíček při své obhajobě prohlásil, že § 18 tiskového zákona nezakazuje uveřejnit obsah zabaveného spisu, ale jeho opětovné uveřejnění. Ustanovení tohoto paragrafu, aby se zabavený článek v příštím vydání ani mimochodem, ani formou vypravování neuveřejnil, má podle Havlíčka na zřeteli pouze uveřejnění, ale nemůže ho být použito na obsah. K zabavení 15. čísla „Slovana“ došlo nezákonně za použití zrušeného patentu ze 14. 3. 1849 a došlo k němu především pro způsob, jakým Havlíček psal o svém vypovězení z Prahy. Článek „Domácí zprávy“ a článek „Redakce „Slovana“ k čtenářstvu“ se liší jak názvem, tak i obsahem a Havlíček v druhém článku vypustil zmínku o pražských generálech. Tento článek obsahuje pouhá fakta, jejichž uvedení považuje Havlíček za své právo. Na závěr své obhajoby Havlíček prohlásil, že státní zastupitelství nepovažovalo za nutné stíhat jej pro obsah článku „Domácí zprávy“ a 16. číslo „Slovana“ dalo zabavit v době, kdy mu již bylo známo zrušení konfiskace 15. čísla. Podle zprávy kutnohorského státního zástupce generálnímu prokurátorovi z 26. května nebylo Havlíčkovy chování před soudem prostě vášnivostí a nechyběly též ostré poznámky o válečném soudu i o překládání soudních úředníků.

Soud však k důvodům Havlíčkovy obhajoby nepřihlédl a postavil se jednoznačně na formální stanovisko opřené o ustanovení § 18 tiskového zákona a odsoudil Havlíčka k pokutě 15 zl. stf., čímž nevyhověl návrhu státního zastupitelství, jež navrhovalo pokutu 40 zl. stf. Státní zastupitelství ve své obžalobě uvádělo jako přitěžující okolnosti, že Havlíček byl již třikrát „pro zlé užívání tisku“ trestán, a to dvakrát vojenskou vyšetřovací komisí na Hradčanech a jednou okresním sborovým soudem v Kutné Hoře. Soud však uznal za přitěžující okolnost

pouze jeden trest uložený vojenským soudem, a to ten, který byl skutečně vykonán,^{31/} na svůj rozsudek z 1. 5. 1851 však zřetel nevzal, protože byl vynesena později, než se Havlíček dopustil přestupku, který byl předmětem současného hlavního přeličení. Za polehčující okolnost uznal soud ve shodě s návrhem státního zastupitelství, že spácháním přestupku nevznikla škoda.

Proti rozsudku ohlásil Havlíček ihned odvolání ke krajskému soudu v Kutné Hoře, přičemž však výslovně prohlásil, že od jeho provedení (tj. písemného odůvodnění) upouští. Okresní sborový soud zaslal spisy 7. června k rozhodnutí krajskému soudu. Ten 3. července Havlíčkovo odvolání zamítl, a to jednak proto, že Havlíček při ohlášení neohlásil zmatečnost ani její důvod, jak k tomu byl povinen, když neprovedl odvolání, jednak proto, že při hlavním přeličení nepožádal o zrušení konfiskace (16. čísla „Slovana“), neboť rozhodovat se může jen o tom, o čem se jednalo při hlavním přeličení.

27. číslo časopisu „Slovana“.

Dne 26. dubna 1851 zabavilo okresní hejtmánství v Kutné Hoře na žádost tamního státního zastupitelství 27. číslo časopisu „Slovana“, v němž se referovalo o událostech v Hrádku v tehdejší novoměstské okrese v Čechách,^{32/} kde došlo k pronásledování evangelíků katolíky, jež si vyžádalo úředního zákroku. V článku se pronásledování evangelíků srovnává s pronásledováním katolíků budhisty v Číně (Kytaji). Na závěr článku se říká: „Tak tedy splácejí katolíkům budhisté, co katolíci evangelíkům učinili. Kdy asi budou lidé moudřejší v Číně? Kdy asi budou moudřejší v Čechách?“

Státní zastupitelství pak podalo dne 28. dubna u okresního sborového soudu v Kutné Hoře na Karla Havlíčka jako redaktora a vydavatele a na Františka Procházku jako tiskaře přípravnou žalobu pro porušení ustanovení §§ 31, 33b a 26b tiskového zákona z 13. 3. 1849, v níž žádá zároveň o potvrzení konfiskace 27. čísla „Slovana“.^{33/}

Soud v neveřejném zasedání dne 29. dubna rozhodl, že není důvodů k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro porušení uvedených paragrafů tiskového zákona a že zabavení 27. čísla „Slovana“ se ruší. Trestní stíhání podle § 31 tisk. zák. je totiž podle rozhodnutí soudu možné ve smyslu § 507 tr. ř. pouze na žalobu uražených osob soukromých. Státní zástupce může žalovat jen na žádost uražených, ta však soudu

nebyla předložena. Také § 33b tisk. zák. nelze použít, neboť „rota výstupců“, byt byli jedné víry, nemůže být považována za náboženskou společnost ve smyslu zákona. Konečně soud nesouhlasil ani s názorem státního zastupitelství, že bylo porušeno ustanovení § 26b tisk. zák., poněvadž článek neobsahuje vyzývání nebo podněcování k útokům proti náboženským společnostem, naopak je psán umírněně a vzhledem k jeho závěru, v němž se pronásledování pro různost víry odsuzuje, nelze jej uznat za způsobilý, aby vyvolával nepřátelství mezi katolíky a nekatolíky. Proto také musilo být jeho zabavení zrušeno.

Státní zastupitelství dne 1. května podalo proti usnesení stížnost ke krajskému soudu v Kutné Hoře.^{34/} Ten stížnost 3. května zamítl opíraje se při tom o stejné důvody, jež jsou uváděny v napadeném rozhodnutí. Při tom zejména zdůraznil, že nelze v článku shledat křivé obvinění nebo podezírání hradeckých katolíků z nečestného jednání proti tamním nekatolíkům, poněvadž objektivní pravda dosud nebyla zjištěna, jak však vyplývá z 26. čísla „Slovana“, které státní zastupitelství ke svému odvolání připojilo, došlo tam skutečně k nemalým projevům nepřátelství mezi katolíky a nekatolíky. Soud v této souvislosti s jistou zlomyslností připomíná, že státní zastupitelství neshledalo důvodů, aby proto 26. číslo „Slovana“ zabavilo. Pokud se státní zastupitelství ve svém odvolání zmiňuje o dalších závažných článcích v 27. čísle „Slovana“, nemohl k tomu odvolací soud přihlídnout, poněvadž se o nich státní zastupitelství ve své žalobě z 28. dubna nezmínilo a soud II. instance se při rozhodování nemůže odchýlit od stanoviska prvního soudu.

42. číslo časopisu „Slovana“.

V 42. čísle časopisu „Slovana“ byl otištěn článek „Ze Soběslavi“, jímž se cítil dotčen soběslavský duchovní správce P. Matouš Nikodém, který požádal státní zastupitelství v Kutné Hoře o potrestání redaktora. Státní zastupitelství podalo u okresního sborového soudu v Kutné Hoře proti Karlu Havlíčkovi jako redaktoru a případně i proti Františku Procházce jako tiskaři přípravnou žalobu, která však byla usnesením okresního sborového soudu z 5. července zamítnuta, protože žádost soukromého žalobce nemůže být podle názoru soudu pokládána za formální žalobu.^{35/}

Ze zprávy kutnohorského státního zástupce generálnímu prokurátorovi Hikischovi z 18. července vyplývá, že státní zastu-

pitelství podalo proti rozhodnutí soudu stížnost dne 8. července. O jejím výsledku nejsme ze spisů informováni.

Dne 19. srpna však podalo státní zastupitelství novou přípravnou žalobu u okresního sborového soudu v Kutné Hoře, o níž soud rozhodl usnesením z 22. srpna, že nesplňuje podmínky vydání nálezu podle § 509 tr. ř. Státní zastupitelství podalo proti tomuto usnesení stížnost, kterou okresní sborový soud dne 9. září předložil k rozhodnutí krajskému soudu. Ten napadené usnesení^{36/} změnil tak, že žalobu má okresní sborový soud přijmout, že má o ní rozhodnout podle § 509 tr. ř. a přistoupit k jejímu meritornímu vyřízení, neboť žalobní přílohou^{37/} byla dostatečně vyjádřena vůle uražených, aby naznačený tiskový delikt (§ 31 tisk. zák.) byl soudně stíhán. V této vůli uražených je podle názoru krajského soudu mlčenlivý souhlas s postupem státního zastupitelství proti tomu, koho zamýšlí svou žalobou pro tento trestný čin stíhat.

V neveřejném zasedání za předsednictví presidenta krajského soudu Erharta a přítomnosti radů Mitscherlinga, Krtschana, Kollera a Schindlera a zapisovatele J. Marschalla projevil odchýlný názor rada Krtschan, který navrhoval, aby bylo vydáno usnesení, že je důvod k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky a že proti oběma má být zavedeno přípravné vyšetřování. Radové Koller a Mitscherling však přistoupili k názoru referenta Schindlera a ten byl pak většinou hlasů přijat.

Ve věci bylo zahájeno přípravné vyšetřování, ale případ nebyl doveden do konce, neboť po Havlíčkově deportaci do Brixenu byl proces na příkaz samého ministerstva spravedlnosti počátkem roku 1851 „potlačen“.

Článek „Ze Židlochovic“.

Dne 22. června 1851 došla státnímu zastupitelství v Kutné hoře žaloba P. Františka Früha ze Židlochovic, který se cítil dotčen obsahem článku „Ze Židlochovic“ otištěném v časopise „Slovan“, a to patrně proto, že tam byly uvedeny podle jeho názoru nepravdivé skutečnosti.^{38/}

Státní zastupitelství P. Früha upozornilo na předpis čl. VII B uvozovacího patentu k trestnímu řádu a § 507 tr. ř., podle nichž je redaktor povinen přijmout případnou úřední opravu bezplatně. Úřední opravu článku však P. Früh podle zprávy kutnohorského státního zástupce generálnímu prokurátorovi z 18. čer-

vence nepodal a tím také přestávají zmínky o tomto případě ve spisech o Havlíčkových tiskových procesech.

Brožura „Duch Národních novin“.

V dubnu 1851^{39/} vydal Havlíček v tiskárně „Slovana“ v Kutné Hoře brožuru nazvanou „Duch Národních novin“, jež obsahovala doslovný přetisk některých významných článků z „Národních novin“ z let 1848–1850. Účel této brožury vyložil Havlíček v dedikaci Palackému, kde se říká: „Mnozí, kteří se nyní při všeobecné politické reakci obyčejně z nechvalitebných ohledů velice změnili ve svém smýšlení, vytýkali mi nejednou, jako bych se byl nyní, co zde v Kutné Hoře „Slovana“ vydávám, velice byl uchýlil od zásad pěstovaných ode mne v „Národních novinách“. Těmto tedy chtěl jsem spolu s přítomným spisem v slabou jejich paměť vštípit, že duch „Národních novin“ v roce 1848–1850 nebyl vcelku žádný jiný, než jest nyní duch „Slovana“, a jestli nyní skutečně veliká již jest mezera mezi mnou a těmito protivníky mými, že příčina toho není mé přílišné napřed kráčení, nýbrž jejich přílišné nazpátek couvání“.

Státní zastupitelství v Kutné Hoře zakoupilo jeden exemplář brožury^{40/} a dne 18. července jej zaslalo k nahlédnutí generálnímu prokurátorovi Hikischovi s poznámkou, že celý náklad byl rozeslán kolínskou poštou dříve, než byl jediný exemplář prodán v Kutné Hoře a než vůbec bylo možno tušit, že brožura vyjde.

Zástupce generálního prokurátora Hoffmeister uložil pokynem z 31. července kutnohorskému státnímu zástupci dr. Čermákovi, aby proti osobám, které za brožuru odpovídají, zahájil neprodleně soudní stíhání a konal svou povinnost podle nového tiskového zákona, pokud se to bude jevit odůvodněným. To, že články „Národních novin“ do brožury pojaté nebyly dříve vzhledem k tehdejší poměrům stíhány, nezprošťuje údajně odpovědnosti za jejich nynější uveřejnění.

Kutnohorský státní zástupce se však tímto pokynem nespokojil a podáním z 11. srpna požádal generálního prokurátora, aby jej mohl navštívit v Praze k vyjasnění některých otázek a stanovení zásad pro podání i formu žaloby. Šlo hlavně o tyto otázky:

- 1) Zda tiskovina může být soudně stíhána, jestliže obsahuje beze změny hlavní články bývalých „Národních novin“.
- 2) Zda je stíhání možné podle tiskového zákona z 18. 5. 1848

platného v době prvního vydání článků nebo podle zákona z 13. 3. 1849 platného v současnosti.

- 3) Zda nemůže být namítáno promlčení podle § 23 tiskového zákona.⁴¹⁾

Na to zástupce generálního prokurátora Hoffmeister pozval pokynem z 15. srpna dr. Čermáka k jednání do Prahy. Ze spisů nevyplývá, který den k tomuto jednání došlo, ale již dne 20. srpna podalo státní zastupitelství u okresního sborového soudu v Kutné Hoře přípravnou žalobu proti Karlu Havlíčkovi a Františku Procházkovi pro porušení §§ 26a, b, 33b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl,⁴²⁾ a to proti Karlu Havlíčkovi jako hlavnímu viníku a proti Františku Procházkovi jako spoluviníku. V žalobě je uvedeno 28 závažných míst, v nichž státní zastupitelství spatřuje porušení výše zmíněných trestních předpisů.

Okresní sborový soud však 24. srpna žalobu státnímu zastupitelství vrátil s odůvodněním, že u každého závažného místa v žalobě uvedeného je třeba označit příslušné paragrafy, k jejichž porušení došlo. Státní zastupitelství žalobu podle této připomínky doplnilo a neprodleně ji se stejným datem jako předchozí žalobu opět předložilo soudu.

Soud v nálezu z 26. srpna uznal, že na 16 místech brožury, a to v článcích „O návštěvě J. M. C. v Praze“, „Slovo včas o nepoctivosti našich nepřátel Němců a Maďarů“, „Die deutschen Hegemonen“, „Šlechta a Slované“, „Obrana slovanských federalistů“, „Hlas český k bratrům Jihoslovanům“, „Rekrutování“, „Naše obávání“ a „Nebezpečí minister. zřízení obecního“⁴³⁾ došlo k porušení ustanovení § 26a, b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl, protože se v těchto článcích správa státní jako nespravedlivá, libovolná a věrolomná vyhláší a mluví se o ní úmyslně tak, že z toho může povstát nechuť k vládě; stejným způsobem se naráží na formu vlády a spisovatel se dotýká šlechty i jiných národů tak, že z toho může povstát nepřátelství proti nim. Havlíček je podle názoru soudu důvodně podezřelý, že takové následky zamýšlel a pokusil se o svádění k odporu proti zákonům, „zřízencům“ vlády a jejich příkazům a k nepřátelství proti národům a jednotlivým stavům občanské společnosti. Poněvadž František Procházka o obsahu brožury podle přesvědčení soudu musel dobře vědět, je nepochybně spoluviníkem. Proto soud rozhodl, že je důvod k trestnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro uvedené delikty. V ostatních místech v žalobě uvedených soud neshledal příčinu k stíhání.

Poněvadž proti nálezu nebyla podána stížnost, pověřil předseda okresního sborového soudu Sequens dne 31. srpna

asesora krajinského soudu Karla Viererbla zavedením přípravného vyšetřování.

Na základě zmíněného nálezu okresního sborového soudu vydalo místodržitelství dne 4. září okresnímu hejtmanství v Kutné Hoře příkaz k zabavení brožury, k němuž došlo 6. září. Bylo však zabaveno jen 16 exemplářů v expedici tiskárny „Slovana“, ačkoliv prohlídka byla uskutečněna též v Havlíčkově bytě a u obchodníka a knihkupce Haufa. Podle zprávy okresního komisaře Nettwalla, který konfiskaci prováděl, byla někdejší tiskárna „Slovana“ již vyklizena, poněvadž Procházka svůj poměr s Havlíčkem zcela rozvázal.⁴⁴⁾ Hlavní náklad asi 2000 kusů rozprodal Havlíček již v dubnu. Podle vlastního prohlášení byl Havlíček rozhodnut zůstat v Kutné Hoře jen do konce září a pak odejít buď do Německého Brodu nebo si najmout nějaké hospodářství. Okresní sborový soud dne 9. září konfiskaci brožury na žádost státního zastupitelství potvrdil.

Při výslechu u okresního sborového soudu ve dnech 8. a 10. září, který vedl vyšetřující soudce Viererbl, se Havlíček proti vzneseným obviněním hájil asi takto:

Je autorem všech inkriminovaných článků s výjimkou článku „Die deutschen Hegemonen“ vyšlého za hranicemi, který pouze přeložil. Je proto odpovědný podle § 42 tisk. zák. Tato jeho odpovědnost však již pominula, neboť podle § 41 tohoto zákona pomíjí trestnost tiskového přestupku, jestliže nebyl stíhán 6 měsíců od jeho spáchání nebo jestliže se v započatém řízení po tu dobu nepokračovalo.

Články v knižce „Duch Národních novin“ obsažené jsou doslovným otiskem z „Národních novin“ z let 1848–1850. Poslední z nich vyšel 18. ledna 1850. Uplynulo tedy od jejich vydání téměř jeden a tři čtvrtě roku, šestiměsíční lhůta vypršela a proto nemůže být pro jejich obsah stíhán, a to ani v případě, kdyby obsahovaly něco „trestu hodného“. Kontrola je snadná, protože každý článek v brožure otištěný uvádí pod svým titulem datum čísla „Národních novin“, z něhož byl převzat.

V žádném z inkriminovaných míst nelze najít nějaký Havlíčkův zlý úmysl. Ze všech vysvítá naopak jeho úsilí o prospěch státu, který podle Havlíčkova názoru má přednost před všelikými ohledy na ministerstvo. Přečiny a zločiny jsou však nemyslitelné bez zlého úmyslu.

Havlíček také vyslovil podiv nad tím, že soud i státní zastupitelství ho stíhají podle § 57 tr. z. I. díl, který byl zrušen prvním paragrafem tiskového zákona a který podle zdravého rozumu

vydáním konstituční listiny ze 4. 3. 1849, jež dosud nebyla zrušena, musel ztratit platnost.

Havlíček proto požádal, aby soud upustil od dalšího protizákonného stíhání a nařídil, aby Havlíčkovi byly vydány zabavené exempláře brožury. Odmítl také zřízení obhájce a podání obranného spisu proti „vydání v obžalovanost“.

Při pokračování výslechu dne 10. září Havlíček vysvětlil, co jej vedlo k vydání brožury „Duch Národních novin“ a jaká byla v této věci jeho spolupráce s Procházkou. Když byl Havlíček okolnostmi přinucen zmenšit objem „Slovana“ týdně o jeden arch, jevil se nezbytným k zajištění práce pro zaměstnance tiskárny dát tisknout ještě něco jiného, protože František Procházka kromě několika úředních cirkulářů a malých drobností neměl žádnou jinou práci. Proto Havlíček připadl na myšlenku pořídit výbor článků z „Národních novin“, a poněvadž od posledního čísla „Národních novin“ v Praze vyšlého uplynul téměř rok a proti žádnému z nich nebyla podána žaloba, byl přesvědčen, že v nich není nic závadného, v čemž ho ostatně kryje i § 41 tiskového zákona. V tomto smyslu také informoval Františka Procházku. Za tisk brožury byl sjednán stejný plat jako za tisk „Slovana“, poněvadž formát je stejný. Procházka měl podle Havlíčka toliko vyplácet vždy v sobotu odpoledne dělníky. Ostatní práce, zejména korektury, musil Havlíček obstarávat na vlastní útraty. Procházka nemohl znát rukopisy, které dával Havlíček odesílat ze svého bytu přímo do tiskárny. Tiskárna „Slovana“ byla v jiném domě, protože ji nebylo možné umístit v Procházkově domě. Vytisknuté archy pak rovněž skládali a brožovali Havlíčkovi dělníci, takže ani tehdy se nedostaly Procházkovi do ruky.

Ve dnech 9. a 10. září byl v přípravném vyšetřování vyslechnut rovněž František Procházka. Ten však požádal o výslech v německé řeči, protože prý ji lépe zná než češtinu. O své účasti na vytisknutí brožury „Duch Národních novin“ vypovídal ve stejném smyslu jako Havlíček. Uvedl však jasněji důvod, proč se „Slovana“ začal vydávat na 3 místo 4 arších týdně. Tím důvodem bylo zvýšení porta, jež bylo nepochybně jedním z administrativních opatření proti vydávání „Slovana“.⁴⁵ Procházka ve své výpovědi několikrát zdůraznil, že články nečetl, že vůbec neprocházely jeho rukama, poněvadž je Havlíček odevzdával sazečům buď sám nebo prostřednictvím svého spolupracovníka Kodyma či expeditora Brožovského, kteří Procházkovy údaje mohou potvrdit. Havlíčkův expeditor se ovšem správně jmenoval Prošinger, jak si v dalším průběhu výslechu

Procházka vzpomněl, když ho na to vyšetřující soudce upozornil. Kodym se odstěhoval z Kutné Hory dne 9. září neznámo kam. Procházka nabídl jako svědky správnosti své výpovědi ještě sazeče Bayera a Prokopce, kteří v té době však již pracovali v jedné pražské tiskárně. Na závěr svého výslechu prohlásil Procházka k dotazu vyšetřujícího soudce, že hodlá podat obranný spis proti „vydání v obžalovanost“ a požádal o osmidenňi lhůtu k jeho sestavení a podání.

Dne 9. září byl vyslechnut expeditor Prošinger, který vypověděl, že mu není známo, zda Havlíček inkriminované články posílal přímo do tiskárny sazečům nebo je dával Procházkovi. Sám dostával otisky přímo z tiskárny. Rovněž nemohl soudu sdělit, zda Procházka články četl před vytisknutím nebo během tisku.

Po ukončení výslechů postoupil vyšetřující soudce Viererbl spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování dne 18. září státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s obranným spisem Františka Procházky, který jej podal u okresního sborového soudu téhož dne.⁴⁶

Státní zastupitelství pak spisy prostřednictvím generálního prokurátora zaslalo obžalovací komoře vrchního zemského soudu v Praze k rozhodnutí, zda Havlíček a Procházka mohou být obžalováni z činů, které jsou jim kladeny za vinu.

Obžalovací komora vrchního zemského soudu v neveřejném zasedání konaném dne 20. října 1851⁴⁷ za předsednictví presidenta soudu hr. Mitrowského a přítomnosti radů vrchního zemského soudu Wagnera, Záruby, Veita a Boresche a zapisovatele Šmidla po slyšení vrchního státního zástupce Hikische a k jeho písemnému návrhu z 10. října⁴⁸ rozhodla, že není příčiny k dalšímu soudnímu stíhání Karla Havlíčka pro zločin rušení vnitřního pokoje státu ani pro přečin „zlého užívání tisku“ a Františka Procházky pro spoluvinu na těchto trestných činech.

Protože důvody uvedené ve zmíněném rozhodnutí obžalovací komory jsou zajímavé nejen z hlediska právního, ale i z hlediska kulturně politického, uvádíme je téměř v plném (jen nepatrně upraveném) rozsahu.

„Pro řádné posouzení článků, které vrchní státní zastupitelství vybralo ze spisu „Duch Národních novin“ a položilo za základ svému návrhu (z 10. října), je zapotřebí náležitě rozvážit, že články byly uveřejněny již roku 1848 a 1849, že jsou tudíž sepsány v duchu toho času a z většího dílu také za příčinou nějaké události oněch dnů, jimž buď články jiných novin, buď nějaký příběh nebo nějaká pověst předmětem byly. Účel a směr

této brožurky, jakž vydavatel ve věnování na počátku spisku sám praví,⁴⁹ je sestavení těch článků uveřejněných v jeho „Národních novinách“ vydávaných roku 1848–1850, jejichž obsah ještě nyní může zajímat čtenářstvo, buď proto, že se o uskutečnění zásad v nich projednávaných dosud jedná, nebo že jsou věrným odleskem doby, která je zrodila, nebo konečně proto, aby se vytvořil jistý systematický celek všelikých myšlenek hýbajících věčně celým českoslovanským národem.

Havlíček připojil do své knihy také Palackého spis o rakouské federaci, protože, jak sám praví, považoval vždy tento systém za základní myšlenku „Národních novin“ a protože jej až dosud považuje za společný prapor své strany. Inkriminované články také skutečně jednají o otázkách federalizace Rakouska, které tehdy zajímaly mysl všech. Tyto články jednají o přidržení se národní rovnoprávnosti a o uskutečnění konstituce svoláním říšského sněmu a zrušením stavu obležení.

Je sice pravda, že Havlíček se v těchto člancích dotýká, jak u něho bývá zvykem, trpce a způsobem potupným prostředků a opatření ministerstva a že tu a tam vybočuje z mezí mírnosti, v kterých se i svobodný tisk konstitučního státu musí držeti.

Je také pravda, že stejným způsobem si počíná i v ohledu národnostním a že Němce a Maďary bez obalu prohlašuje za nejhorší nepřátele a utiskovatele české národnosti. Avšak musí se brát ohled na to, že v době vzniku článků byly mysle tuze pobouřeny, aby se mohla výstředním článkům tehdejších novin přikládat zvláštní váha. Nedá se také upřít, že poměry oněch dob byly ještě tak zahaleny a zmateny, že často i nejlépe smýšlejícímu člověku nebylo možno prostředky a opatření vlády řádně posouditi.

Rovněž je pravda, že proti těmto článkům „Národních novin“, v nichž se útočí na Němce, kteří se prohlašují za utiskovatele Slovanů, byly v novinách vydávaných v německém duchu v severních Čechách a ve Vídni uveřejněny články, které nezůstávaly v náruživosti pozadu za opozičním českým tiskem, čímž se vzájemné osočování tím více rozněcovalo.

V tom ale, že Havlíček hlavní články svých „Národních novin“ k oživení paměti čtenářů sestavil a r. 1851 ve spisku „Duch Národních novin“ opět uveřejnil, nemůže být shledána skutková podstata zločinu rušení veřejného pokoje (§ 57 tr. z. I. díl), ani přečinů podle § 26a, b tisk. zák. z 13. 3. 1849. Neboť od r. 1848 a 1849 se stav věcí docela změnil. Ministerstvo nevšímajíc si osočování tiskem postupovalo za vytčeným cílem a pokojně pokračovalo v nastoupené dráze. Revoluce se vítězně

potlačily, administrativní a soudní úřady byly organizovány a v život uvedeny, byla obnovena úcta před zákonem, povznesl se obchod a průmysl. Stanovisko, z kterého se mohly úvodní články „Národních novin“ posuzovat roku 1848 a 1849 je nyní zcela jiné. Proto nelze mít za to, že by znovu uveřejněné články při nynějším satvu věcí mohly vzbudit smýšlení, z něhož by mohla povstat nechuf k státní správě, a to tím méně, že řada tehdejších ministrů už ve vládě není, takže nynější ministerstvo je jiné než bylo roku 1848 a 1849.

To musilo být známo i vydavateli „Ducha Národních novin“. Proto není odůvodněn názor, že Havlíček brožuru uveřejnil s takovým úmyslem, kterého je zapotřebí k zločinu rušení veřejného pokoje a k vzbuzování nechuti k státní správě. Havlíček mohl sledovat jen účel naznačený v dedikaci, ten však sám o sobě neobsahuje zločin podle § 57 tr. z. I. díl.

Taktéž se v inkriminovaných člancích neshledává příčin § 26 a, b zákona o tisku, poněvadž v žádném z nich se nevyzývá k odporu proti zákonům, nařízením a rozkazům soudů, proti opatřením veřejných úřadů nebo proti orgánům zřízeným k jejich provedení. Naopak článek „Hlas český k bratrům Jihoslovánům“ vyzývá, aby se boj proti domnělé reakci vedl cestou legální, cestou práva, cestou sněmovny.

Rovněž nelze uznat, že Havlíček zamýšlel svými články vyvolat nepřátelství proti německé a maďarské národnosti a proti šlechtě, protože za změněných poměrů a při důsledném dodržování rovnoprávnosti národů vládou nemůže Havlíček očekávat, že by tímto způsobem dosáhl pro Slovanstvo příznivějších podmínek.

Proto musí být návrh vrchním zemským soudem zamítnut.

Nález obžalovací komory byl doručen Františku Procházkovi protokolárně u okresního sborového soudu v Kutné Hoře dne 20. listopadu, Kariu Havlíčkovi o 4 dny později u okresního sborového soudu v Německém Brodě, kam se Havlíček mezitím z Kutné Hory přestěhoval.

8. a 12. číslo časopisu „Slovan“.

Dne 15. února 1851 vydal Havlíček 8. číslo časopisu „Slovan“, v němž byl otištěn článek „Správa záležitostí obecních“. Článek vyvolal pobouření v samotné ministerské radě pro svůj údajný štvavý obsah zaměřený na vyvolání nedůvěry a odporu

proti vládě, takže sama ministerská rada uznala za vhodné, aby kvůli němu bylo zavedeno trestní řízení. Opis článku zaslal ministr vnitra ministru spravedlnosti, který připsal z 26. února uložil generálnímu prokurátorovi Hikischovi, aby vyzval kutnohorského státního zástupce k bezodkladnému energickému zákroku, což Hikisch neprodleně učinil pokynem z 28. února, v němž nabádá státního zástupce, aby postupoval se vši možnou opatrností i rychlostí a aby jej o postupu řízení průběžně informoval.

Ve své odpovědi ze 7. března oznámil kutnohorský státní zástupce generálnímu prokurátorovi, že připravil žalobu proti Havlíčkovi a Procházkovi pro tento článek i další žalobu pro článek „Proč jsem občanem?“ otištěný ve 12. čísle „Slovana“, že však považuje za prospěšnější vyčkat s jejich podáním až do vyřízení žaloby proti 3. číslu „Slovana“, ⁵⁰ aby se tím na neurčito neodsouval očekávaný příznivý výsledek této žaloby. S tímto postupem generální prokurátor ve svém pokynu z 9. března souhlasil, ale zdůraznil, že se má vyčkat jen do vydání odkazovacího nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu, poněvadž další vyčkávání by nebylo účelné.

V přípravné žalobě ze 6. března, kterou však státní zastupitelství podalo u okresního sborového soudu v Kutné Hoře až 15. dubna, se navrhuje trestní stíhání Karla Havlíčka jako redaktora a vydavatele „Slovana“ a Františka Procházky jako tiskaře pro tiskový přečin § 26b tiskového zákona a zločin rušení veřejného pokoje státu podle § 57 tr. z. I. díl. ⁵¹

Státní zastupitelství citovalo v žalobě závadnou část článku v plném znění. Říká se v ní, že základem občanské svobody a spokojenosti je dobrý vztah mezi domkáři a usedlími (sedláky). Tato myšlenka se rozvádí příkladem o vzájemném vztahu občanstva a vojska. Pokud mezi vojskem o občanstvem nebude panovat jednomyslnost a přesvědčení, že za konstituční a právní vlády se povede lépe občanům i vojákům, a pokud voják bude s jistou špatně chápanou stavovskou hrdostí shlížet na občana s opovržením a nepřátelstvím, nebude možno dospět k pravé ústavnosti, protože strana libovolně vládnoucí bude moci vždy spoléhat na vojsko co nástroj své libovůle. Prostí vojáci ovšem pocházejí většinou ze stavu neusedlých, poněvadž téměř každý zámožnější občan svého syna z vojny lehce vyplatí. Pokud tedy bude panovat nesvornost a nepřátelství mezi usedlími a neusedlími, bude vzrůstat i zášť vojska proti občanům, neboť vojáci zvyklí ze svých rodin na zášť proti všem usedlým co svým utiskovatelům a podněcování ještě svými předsta-

venými budou ochotně nakloněni ke každému týrání a utiskování občanstva.

Vláda, která vyloučila domkáře z volebních práv v obci a ze společného užívání obecních pozemků, neučinila to proto, aby se zavděčila sedlákům, ale aby rozdmýchávala nepřátelství mezi domkáři a sedláky. Sedláci však mají vždy možnost udržovat dobrý poměr k neusedlým, jestliže na nich nebudou vymáhat platy za užívání obecních pozemků, které beztak velkého užitku nepřinášejí, a jestliže se nad nimi nebudou vypínat prohlašující se, jak někteří skutečně činí, za vrchnost nad podruhy a domkáři. Za tuto svou pýchu bude sedlák pykat těžkými daněmi, které na něm bude syn domkářův s puškou v ruce vymáhat. A to jsou následky utiskování domkářů.

Okresní sborový soud usnesením z 18. dubna za přítomnosti radů zemského soudu Sequense jako předsedy a Rotha a Veselského jako přísedících uznal opíraje se o důvody uváděné v žalobě, že je důvod k soudnímu stíhání Havlíčka a Procházky pro uvedené delikty a že hlavní přelíčení se má podle článku VII B uvozovacího patentu k trestnímu řádu konat před porotním soudem a přípravné vyšetřování podle článku VIII téhož patentu před okresním sborovým soudem.

Dne 3. května pak přednosta okresního sborového soudu pověřil asesora zemského soudu Vlererbla vedením přípravného vyšetřování v této věci.

Při svém prvním výslechu dne 18. června měl Havlíček vyšetřujícímu soudci nejprve vysvětlit, co jej pohnulo k sepsání článku a jaké smýšlení chtěl vyvolat u čtenářstva. Havlíček prohlásil, že cílem článku bylo dosáhnout, aby zámožnější příslušníci obcí své chudší spoluobčany neutiskovali, poněvadž by z toho vznikalo nepřátelství mezi dvěma třídami občanské společnosti. Další otázka vyšetřujícího soudce požadovala vysvětlení, proč článek viní vládu z rozdmýchávání záští mezi domkáři a sedláky, z užívání vojska jako nástroje protikonstituční libovůle, což vše nepochybně směřuje k vyvolávání nepřátelství mezi třídami občanské společnosti a k odporu proti vládě a je trestné podle § 26b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl. Havlíček znovu zdůraznil svůj dobrý úmysl, že totiž chtěl naopak dosáhnout svornosti mezi rozličnými třídami občanů a proto ustanovení § 26b zde podle jeho názoru platnost mít nemůže. § 57 tr. z. I. díl, pokud se vztahuje na tiskoviny, byl podle Havlíčka tiskovým zákonem zrušen.

Dotázán na svůj poměr k tiskaři Procházkovi zdůraznil Havlíček, že Procházkovi nepřísluší žádný vliv na obsah časopisu,

ale pouze jemu jako odpovědnému redaktorovi, který také složil předepsanou kauci. V závěru výsledku Havlíček odmítl podat obranný spis proti „vydání v obžalovanost“ i zřízení obhájce.

Dne 20. června byl vyslechnut také František Procházka, který ve shodě s Havlíčkem uvedl, že má na starosti pouze tisk „Slovana“, kdežto všechny ostatní práce obstarává Havlíček; Procházka obsah článku nezná, poněvadž ani rukopisy ani tištěné archy nedostane do ruky. Procházka se rozhodl podat obranný spis proti „vydání v obžalovanost“, zřízení obhájce však odmítl.

Vyšetřující soudce Viererbl postoupil spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování dne 28. června státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s poznámkou, že Procházka v povolené osmidenní lhůtě nepodal obranný spis. Státní zastupitelství pak spisy podle svého oznámení okresnímu sborovému soudu z 30. června předložilo generální prokuratuře k podání návrhu u obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze.

Současné se žalobou pro obsah článku „Správa záležitostí obecních“ otištěném v 8. čísle „Slovana“ předložilo státní zastupitelství okresnímu sborovému soudu v Kutné Hoře také přípravnou žalobu proti Havlíčkovi a Procházkovi pro obsah článku „Proč jsem občanem?“, který byl otištěn v 12. čísle „Slovana“ vydaném 1. března 1851. Článek byl podle názoru generálního prokurátora Hikische novým dokladem protivládní tendence časopisu a byl údajně způsobilý vnuknout ve zvýšené míře početné čtenářské obci odpor ke státnímu svazku vůbec a k vládní formě státní správy zvláště. Podle Hikischova názoru nelze akceptovat Havlíčkovo prohlášení, že jde jen o všeobecné úvahy o užitečnosti státního svazku, že v článku není jmenován určitý stát a že Havlíček měl na mysli pouze stát policejní. To nijak nemůže oslabit Havlíčkův skutečný záměr napadat a veřejně diskreditovat vládní formu a státní správu rakouského císařství. Proto generální prokurátor svým pokynem ze 4. března uložil kutnohorskému státnímu zastupitelství, aby pro obsah článku zahájilo neprodleně proti odpovědným osobám soudní stíhání.

V přípravné žalobě ze 6. března, kterou však státní zastupitelství podalo u okresního sborového soudu v Kutné Hoře ze stejných důvodů jako v případě článku „Správa záležitostí obecních“ až 15. dubna,⁵²⁾ se navrhuje trestní stíhání Karla Havlíčka jako odpovědného redaktora a vydavatele „Slovana“ a Františka Procházky jako tiskaře pro porušení předpisů § 26a, b tisk. zák. a pro rušení vnitřního pokoje státu podle § 57 tr. z. I. díl,⁵³⁾

a to pro obsah pasáží vybraných z článku „Proč jsem občanem?“, jež jsou v žalobě citovány v plném znění.

V první závadné pasáži upozorňuje Havlíček na výdaje, které občanstvo vynakládá na vojsko. Nejde jen o milióny vydávané z daní, ale také o částky, které jednotlivé rodiny tajně vydávají na osvobození svých synů od vojenské služby, dále o značné sumy, jimiž se zámožnější občané dovoleným způsobem z vojny vykupují, je k tomu třeba přičíst výlohy a výdaje každoročních odvodů, částky, jež obce dávají odvedeným na cestu, i to, co se ročně vojákům posílá z domova na přilepšenou, je nutno připočítat i výlohy občanů na ubytování a příděle vojska. Nakonec je třeba uvážit, kolik národní jmění ztrácí tím, že ročně několik tisíc nejzdravějších a nejsilnějších mužů ani krejcar nevydělá. Když se toto všechno sečte, pak teprve je možno získat představu, co by se ročně v zemi ušetřilo, kdyby vojska nebylo.

V další části inkriminovaného článku mluví Havlíček kriticky o politických a soudních úřadech v „policejně-libovolných“ státech. Kritizuje především politické úřady za jejich úplatnost, která odčerpává z kapes občanů daleko větší sumu, než jakou tvoří částka vynakládaná na jejich vydržování. Značné škody však občanům vznikají i hloupostí úředníků nebo tím, že se občané nemohou ve svých živnostech volně a svobodně pohybovat. Také pokud jde o soudy, jsou výlohy značné. Pomineme-li to, že čas od času se za úplatky nespravedlivě soudí, sama komplikovanost jejich organizace i řízení před nimi vede i při vši poctivosti soudu k nepotřebným a značným výlohám. Také aparát určený pro stíhání zločinů je neúměrně vysoký k jejich počtu. Bylo by proto třeba celé soudní zřízení zjednodušit, a to i za cenu, že by se pro jeho rychlost a jednoduchost někdy někomu stala křivda.

V třetí pasáži kritizuje Havlíček stavitelské a finanční úřady, zejména jejich velkou úplatnost. Posuzuje zvláště nepříznivě činnost nájemců veřejných státních staveb, kteří za velké úplatky získávají provedení těchto prací a při tom za další úplatky vedou např. silnice nebo železnice zcela jinudy, než to vyžaduje obecný zájem. Mnoho škod vzniká často společnostmi i jednotlivcům tím, že stavby se provádějí nikoliv podle praktické potřeby, ale podle vůle nepraktického a odborně nezpůsobilého úřadu, při čemž vzniká řada útrat různými zbytečnými komisemi, dohlídkami apod. Havlíček podrobuje kritice také státní monopoly a zdůrazňuje, že státní podnikání je nepraktické a nákladné.

Ve čtvrté části závadného článku se jedná o učitelském stavu. Kvůli němu daní nepřibývá, neboť vlády, o nichž se v článku mluví, příliš mnoho prostředků na vzdělání nevěnují ve smyslu zásady jistého nepřilíh dávno zemřelého císaře: „Nechceme mít učené poddané, chceme mít hodné (tj. hloupé) poddané“. Kdyby občané nežili ve státním svazku, dávali by rodiče své děti vzdělávat k mužům známým svou učeností a moudrostí a ti by je za poloviční dobu a za poloviční útraty naučili dvakrát tolik, co se naučí nyní, kdy stát vzal i vyučování do svého monopolu a po 18 let (od 6 do 24) nechá mládež mořit vědomostmi z většího dílu nepotřebnými a svěřuje ji lidem, kterým nejde ani tak o rozšíření vědomostí a zvelebení národa, jako o vlastní zaopatření a kteří se také obvykle daleko více vyznamenávají otrockou oddaností k velmožům než láskou k vědám. Špatný stát schválně dává učitelům a profesorům horší platy než jiným úředníkům, aby se schopní lidé věnovali jiným vděčnějším zaměstnáním a aby se tak nemohla příliš vzrůstat osvěta v národu, která je hlavním prostředkem proti vládní libovůli. Jestliže rodiče pozorují, že učitel horlivě usiluje o prospěch dětí, mají se mu za to co nejvděčněji odměnit. Tím si uloží dobrovolnou daň, která jim i jejich dětem ušetří časem desetkrát více jiných nepotřebných daní. Tím se také nejlépe vyvrátí „nechvalitebný směr libovolného vladaření“.

V závěru článku se v podstatě ve stručnosti opakuje to, co bylo řečeno výše, absolutní vláda se srovnává s feudálním státem a prohlašuje se, že absolutní vláda více potřebuje své poddané občany, nežli tito občané takovou vládu.

Budiž nám nyní dovoleno citovat závěr článku vzhledem k jeho závažnosti v plném znění:

„Po všem tomto uvážení nemůže si žádný obyvatel podobných států otázku: „Proč jsem občanem?“ předložit, než s nejtrpčím citem. Na všech stranách pozoruje, že státní zřízení dokonce není k jeho prospěchu, nýbrž všude jen k jeho škodě a že jen tenkrát by mohl on sám ze státního spojení užitek mít, kdyby se rozhodl s víky výt a na útraty ostatních utišťených svůj vlastní prospěch vyhledávat. Tak se konečně musí ve veliké části občanstva zrodit onen nepřírozený cit, který stát za nepřítele svého a za škůdce považuje a který je zcela protivný citu svobodného občana, jenž musí cítit lásku a vděčnost ke svému státu, poněvadž sebe v něm cítí šťastným a spokojeným, poněvadž vidí, že státní zřízení jsou k jeho prospěchu, ne pak on k prospěchu státu. A proto také jest marné čekati od občanů libo-

volného státu nějakou občanskou mysl, nějakou upřímnou oddanost a lásku k státu, nějaké vlastenectví.“

Tento projev podle názoru státního zastupitelství ani nepotřeboval důkazů, že jeho cílem je vyvolat u spoluobčanů takové myšlenky, z nichž může povstat „nelibost“ k způsobu řízení státu, k veřejné správě země, k jejímu zřízení i ústavě. Takové jednání je ovšem trestné podle § 26a, b tisk. zák. a podle § 57 tr. z. I. díl a zmíněný tiskový přečin je třeba stíhat ve veřejném zájmu. Podle článku VII b uvozovacího patentu k trestnímu řádu ze 17. 1. 1850 náleží takový delikt před porotní soud, přípravné vyšetřování pak před okresní sborový soud.

Ten 18. dubna za přítomnosti radů krajského soudu Sequense jako předsedy a Rotha a Veselského jako přísedících rozhodl,⁵⁴ že je příčina k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro uvedené trestné činy. Při odůvodnění rozhodnutí se soud opíral o důvody uvedené v přípravné žalobě státního zastupitelství. Zdůraznil však zejména, že spisovatel se sice ohradil „proti všelikému nedorozumění“ vyjádřením, že nemá na mysli určitý stát a že také nemíní, aby se lidstvo k původnímu divokému stavu navrátilo, ale že jen chtěl naznačit nevyhnutelnost velkých reforem. Přesto však je článek podle názoru soudu vzhledem k obsahu i formě způsobilý svádět čtenáře i občany vůbec k neposlušnosti proti vládě a osobám od ní ustanoveným, k „nelibosti“ vůči formě vlády, k nepřátelství proti vojsku a úředníkům jakožto jednotlivým stavům občanské společnosti. Při nestranné úvaze je proto třeba uznat za pravděpodobné, že autor se svým ohražením snažil toliko zakrýt svůj zlý úmysl.

Státní zastupitelství požádalo 28. dubna okresní sborový soud, aby ve smyslu § 18 tiskového zákona uložil Havlíčkovi otisknout soudní náleze v nejbližším čísle časopisu „Slovan“ i další náleze okresního sborového soudu vydaný rovněž 18. dubna pro obsah článku „Správa záležitostí obecních“.

Dne 3. května pak přednosta okresního sborového soudu odevzdal žalobu spolu s usnesením soudu o zavedení přípravného vyšetřování pro inkriminovaný článek asesoru zemského soudu Karlu Viererbloví a pověřil jej vedením tohoto vyšetřování.

Ten vyslechl Havlíčka protokolárně dne 18. června. Při výslechu se Havlíček mimo jiné dotázal, v kterém státě je podle jeho názoru takové vojsko, takové úřady a takoví úředníci, jaké ve svém článku popisuje. Na to Havlíček ve smyslu svého prohlášení obsaženého v článku odpověděl, že jeho úvaha má vše-

obecný charakter a že měl na mysli hlavně policejní státy. Nepřisluší mu však soudit, který stát je policejní.

V dalším dotazu žádal vyšetřující soudce o vysvětlení některých narážek, které musí v čtenáři nepochybně vzbudit mínění, že Havlíček má v článku na mysli rakouský stát. Je to především zmínka o státních monopolech, které jsou zavedeny v Rakousku, a dále zmínka o jednom nepříteli dávno zemřelém císaři. Havlíček ve své odpovědi prohlásil, že nemůže být činěn odpovědným za to, co si myslí čtenáři při čtení jeho článku. Nevylučuje možnost, že některého čtenáře mohlo srovnání s Rakouskem napadnout. Havlíček však mluví v článku jen o absolutním státu a není snad třeba důkazu, že Rakousko není absolutním státem. Havlíček je přívržencem liberální strany. Proto chtěl poukazem na neduhy absolutního státu přesvědčit čtenáře o jeho škodlivosti a o nutnosti konstitučních reforem. Zmínkou o monopolech nechtěl poukazovat pouze na Rakousko, poněvadž k výčtu monopolů, které jsou v Rakousku zavedeny, připojil „atd.“ Také ze zmínky o císaři Františkovi, jemuž je uváděný výrok připisován, nevysvitá, že by celý článek narážel na Rakousko. V době jeho vlády bylo ovšem Rakousko absolutním státem.

Na dotaz o vysvětlení útoků proti vojsku a jednotlivým úředníkům, jimiž měl údajně v úmyslu vyvolávat proti nim neposlušnost a nepřátelství, odpověděl Havlíček, že takový případ by nastoupil, kdyby rakouské vojsko a úřednictvo mělo ty hanebné vlastnosti, o nichž se ve svém článku zmiňuje. Havlíček však si nemyslí, že by státní zastupitelství nebo soud předpokládaly takové vlastnosti u rakouského vojska a úřednictva a proto jej nemohou z inkriminovaného deliktu vinit.

K vysvětlení úvah o neužitečnosti státu pro občana, o libovůli úřednictva a utiskování občanů, kteréžto úvahy mohou vést k neposlušnosti vůči vládě a k odporu proti způsobu vlády, řekl Havlíček, že vše se vztahuje na absolutní vlády, a poněvadž v Rakousku není absolutní vláda, nemůže mít platnost § 57 tr. z. I. díl, který byl částečně zrušen udělením ústavy. Vzhledem k odpovědnosti ministrů a svobodě tisku je nyní dovoleno projevovat nesouhlas s veřejnou správou, ovšem nikoliv zlostným způsobem, nýbrž v dobrém úmyslu, aby císař světil správu věcí veřejných jiným osobám, které by podle názoru opozice, k níž patří i Havlíček, tuto správu vedly k lepšímu prospěchu země. Havlíček vyjádřil také podiv, proč jej státní zastupitelství stíhá podle § 57 tr. z. I. díl, když tento paragraf byl zrušen podle § 1 platného tiskového zákona.

Havlíček konečně vysvětlil svůj poměr k tiskaři Procházce a výslovně zdůraznil, že Procházka má na starost pouze tiskářské práce, ale nemá práva míchat se do řízení časopisu.

Na závěr Havlíček odmítl podání obranného spisu proti „vydání v obžalovanost“ i zřízení obhájce.

František Procházka při výslechu v přípravném vyšetřování dne 20. června použil stejných argumentů jako při výslechu o článku „Správa záležitostí obecních“ a požádal o lhůtu k podání obranného spisu, obhájce rovněž odmítl.

Vyšetřující soudce Viererbl postoupil spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování dne 28. června státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s poznámkou, že Procházka obranný spis v předepsané lhůtě nepodal. Státní zastupitelství předložilo spisy 30. června generálnímu prokurátorovi k podání návrhu u obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze, protože je podle jeho názoru dána příslušnost porotního soudu.

Obžalovací komora se dne 4. srpna usnesla za předsednictví senátního presidenta Klaudiho a přítomnosti radů Pippicha, Jeremiáše, Záruby a Boresche a zapisovatele Slámy po slyšení náměstka vrchního státního zástupce dr. Hoffmeistera a k písemným návrhům vrchního státního zastupitelství z 11. července, že se připouští obžaloba proti Karlu Havlíčkovi a Františku Procházce pro obsah článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“, jež byly uveřejněny v 8. a 12. čísle „Slovana“.⁵⁵⁾

V nálezů jsou citovány závadné části článků. Při odůvodnění se používá argumentů z přípravných žalob státního zastupitelství v Kutné Hoře a z nálezů tamního okresního sborového soudu, jež zřejmě do svého návrhu převzalo i vrchní státní zastupitelství (generální prokuratura). Pokud jde o článek „Správa záležitostí obecních“, trvala obžalovací komora na názoru, že Havlíček měl svým způsobem psaní v úmyslu rozjiřovat nepřátelství mezi sedláky a domkáři a že také jeho výroky o vojsku jsou způsobilé popudit občany k zášti proti tomuto stavu. Odmítá Havlíčkovo tvrzení, že byl veden úmyslem dosáhnout svornosti mezi majetnějšími a nemajetnými údy obce. „Avšak toto jeho udání nemůže mu sloužit k ospravedlnění, protože kdyby byl ten úmysl skutečně míval, nebyl by věc tu popisoval a vypodobňoval způsobem takovým, že ten jeho úmysl musil zcela zmařen býti.“

Také v článku „Proč jsem občanem?“ projevil Havlíček podle názoru obžalovací komory vrchního zemského soudu

svůj zlý úmysl, což obžalovací komora v odůvodnění svého usnesení vyjádřila zejména slovy:

„Takovým vyličením stavu našeho státu, jakž se to nalézá v článku tomto, se v občanech vzbuzuje smýšlení takové, z něhož nechť ke způsobě vlády a ku státní správě povstati může, an se vláda takto ve svém jednání ve světle nepříznivém popisuje občanům a v nebezpečí tím vydána jest, že občané vážnosti k ní míti nebudou. Toto však nemohlo ani spisovateli ujíti a tuť s právem musí se za to míti, že stav státu v článku svém takto vyobrazil i jiným občanům vstřípiti chtěl svrchu podotknuté smýšlení, a to sice zlomyslným způsobem, poněvadž toto vyličení stavu státu si dovolil beze všeho všudy a bez jakéhokoli odůvodnění. Spisovatel sice udává a tvrdí, že článek tento toliko všeobecně a pouze o státu absolutním jest sepsán a že na rakouský stát se to vztahovat nemůže, protože tento stát roku 1848 se konstitučním státem stal.

Nemůž ale býti o tom žádné pochybnosti, že spisovatel článkem tímto sobě pouze na rakouský stát vyjel. O tom svědčí celý obsah a sloh tohoto článku, zvlášť ale jeho začátek a jmenovitě slova na začátku postavená „nevidět pro oči“ a „co se ustavičně okolo něho plete“, pak dále i okolnost ta, že se též sůl, tabák a prach co státní monopoly uvádějí, které se také v Rakousku co monopoly nalézají a konečně i to, že dle obsahu článku zcela důsledně se zmínka činí o výroku jistého nepříteli dávno zemřelého císaře, spisovatel ale sám se přiznává, že tím míněn jest vůbec známý výrok zemřelého císaře Františka. Musí se tedy toto udání Karla Havlíčka, že článkem mínil toliko absolutní, nikoliv ale rakouský stát, jakož i jeho na začátku toho článku postavené ohrazení proti všelikému nedorozumění za pouhou výmluvu, ano za jakési překrucování pravdy samé považovati, k čemuž teď spisovatel útočiště bere, by zodpovídání z toho článku ušel. Dle toho lze dále souditi, že spisovatel sám přesvědčen byl o nepravdivosti obviňování, které ve svém článku proti rakouské vládě a ústavům od ní zřízeným uvádí, protože by byl nemusil jinak, moha zjevně vystoupit, se zahalovati rouškou, jako by psal o státu absolutním, a z toho právě ještě patrněji na jevo vychází jeho zlý úmysl.“

Pokud jde o Procházku, odmítla obžalovací komora jeho tvrzení, že časopis „Slovan“ nečte a obsah článků nezná a vyslovila názor, že vzhledem ke svému poměru k Havlíčkovi obsah článku znát musel, že jej muselo napadnout, že jde o články závadné a že tedy bylo jeho povinností zabránit jejich

uveřejnění. Proto o jeho podezření ze spoluviny nemůže být pochyb.

Odkazovacím nálezem obžalovací komory bylo také stanoveno, že ve smyslu článku VII uvozovacího patentu k trestnímu řádu se má hlavní přeízení proti Karlu Havlíčkovi a Františku Procházce konat před porotním soudem v Kutné Hoře.

Odkazovací náleze byl Havlíčkovi a Procházce protokolárně oznámen a v opise vydán dne 19. srpna u okresního sborového soudu v Kutné Hoře. Bylo jim současně oznámeno, že proti nálezu mohou podat zrušovací stížnost k nejvyššímu soudu, kterou musí do tří dnů ohlásit a do 14 dnů pak předložit u okresního sborového soudu. Oba byli upozorněni, že si mohou zvolit obhájce nebo požádat, aby jim byl soudem ustanoven. Havlíček oznámil, že si jako obhájce vezme zemského advokáta JUDr. Josefa Friče, stížnost však neohlásil. Procházka naproti tomu ohlásil podání stížnosti a sdělil, že k jejímu provedení si sám zvolí obhájce, pokud to shledá potřebným.

Generální prokurátor podle sdělení vrchního zemského soudu v Praze okresnímu sborovému soudu v Kutné Hoře z 18. srpna proti odkazovacímu nálezu stížnost nepodal.

Ve své stížnosti proti odkazovacímu nálezu, kterou předložil okresnímu sborovému soudu 31. srpna, se Procházka brání výtce zlého úmyslu, který náleze přikládá jeho prohlášení, že časopis „Slovan“ nečetl a že s obsahem inkriminovaných článků se seznámil až u vyšetřujícího soudce. O svém poměru k Havlíčkovi byl Procházka vyslýchán dne 29. 12. 1850 u okresního hejtmanství v Kutné Hoře,⁵⁶⁾ kde svědomitě uvedl všechny údaje, jež byly potvrzeny i protokolárním prohlášením Havlíčkovým. Tehdy nešlo o trestní věc a nebylo důvodů k nepravdivým údajům. Ostatně okresní hejtmanství by se jistě nebylo spokojilo nepravdivou výpovědí. Svou tehdejší výpověď doplňuje Procházka ještě těmito dalšími údaji: Až do organizace politických úřadů se živil jako tiskař v krajském městě Čáslavi. Po zrušení krajského úřadu neměl počátkem roku 1850 vyhlídky na dostatečné zaměstnání. Proto si vymohl povolení k přenesení tiskárny do Kutné Hory, kam se také na jaře 1850 přestěhoval. Jeho situace byla vzhledem k stěhování i zařizování v novém působišti dosti tíživá. Proto přijal Havlíčkovu nabídku, aby tiskl časopis „Slovan“. Musil při tom přistoupit na horší podmínky než jiní tiskaři.⁵⁷⁾ Časopisu nevěnoval velkou pozornost, poněvadž jeho vydávání mělo trvat jen do ukončení stavu obležení v Praze, jež se zdálo blízké, a tak na celý podnik hleděl jako na dočasnou výpomoc. Tiskařský lis, na němž se „Slovan“ tiskl, nebyl

však umístěn ani v jeho domě, ani v jeho provozních místnostech, ale v poměrně vzdáleném domě čp. 149. Lis také nebyl jeho majetkem stejně jako litery užívané k tisku „Slovana“. V připojeném protokole z 29. 12. 1850 je jasně řečeno, že tisk „Slovana“ si redakce obstarávala sama přímým doručováním rukopisu sazeči. Řízení tisku spočívalo v tom, že Procházkovy byli podřízeni sazeči a tiskaři, byli od něho vypláceni a poslouchali jeho pokynů, pokud jde o techniku sazečských a tiskařských prací. Poněvadž to byli spolehliví pražští tiskaři, daleko zkušenější než byli jeho vlastní lidé, nebylo třeba často dohlížet na jejich práci. Procházka do tiskárny „Slovana“ docházel nejvýš jednou za týden nebo za 14 dní, a to ještě většinou v sobotu k výplatě. Rukopisy pro časopis byly odevzdávány sazeči přímo. Procházka během tisku do obsahu časopisu nikdy nenahlížel a také nikdy neprováděl korektury. Ví také, že „Slovana“ byl redigován v opozičním duchu, ale v konstitučním státě není zakázáno podrobit existující zřízení veřejné diskusi a do určité míry i kritice, pokud tato kritika nevybočí z přípustných mezí. Procházka v tomto ohledu příliš spoléhal na redakci časopisu, sám však neměl žádné zlé nebo zločinné úmysly. To ostatně vyplývá z jeho dřívějšího života a z vysvědčení, jež mu byla udělena, a to zejména z vysvědčení magistrátu města Čáslavě ze 4. 7. 1849, z čestného diplomu Vídeňského zaopatřovacího ústavu a zvláště z vysvědčení bývalého krajského úřadu v Čáslavi, v němž je označen jako muž uznávaný poctivostí, mravností a nejlepšího politického smýšlení.

Protože tedy obsah článků neznal, nelze mu prokázat zlý úmysl a nelze jej proto stíhat pro spoluvinu na zločinu rušení veřejného pokoje ani pro spoluvinu na tiskovém přečinu označeném v odkazovacím nálezu, neboť podle důvodové zprávy k tiskovému zákonu z 13. 3. 1849 a podle § 44 tohoto zákona mají být stíhány všechny osoby, které se podílejí na vydání trestné tiskoviny jen tehdy, jestliže jejich **úmyslné** spolupůsobení na vytištění takové tiskoviny bylo prokázáno.

Okresní sborový soud v Kutné Hoře předložil Procházkovu zmatečnou stížnost neprodleně generální prokuratuře Království Českého k případnému podání odpovědi během 8 dnů. Tuto žalobní odpověď také generální prokuratura skutečně vypracovala,^{58/} avšak omylem ji zaslala přímo vrchnímu zemskému soudu v Praze, jehož prostřednictvím měla být Procházkova zmatečnou stížnost předložena zrušovacímu soudu ve Vídni.

Ten o ní rozhodl usnesením z 3. října přijatým v neveřejném zasedání za předsednictví prvního presidenta hr. Taaffeho a za

přítomnosti radů Davida, dr. Heimbergera, dr. Aichwaldera, v. Proskeho, Villeforta, Wittmana a Krátkého a radního sekretáře Kesaera jako zapisovatele, vyslechnuv návrhy generálního advokáta (!) při nejvyšším soudním a kasačním dvoře sv. p. v. Apfaltern. Procházkovu stížnost zamítl v celém rozsahu a potvrdil odkazovací nálezn obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze.

Procházka byl o tom informován protokolárně u okresního sborového soudu v Kutné Hoře dne 27. října, při čemž mu byl zároveň vydán ověřený opis nálezu. Okresní sborový soud o nálezu téhož dne informoval také státní zastupitelství i krajský soud v Kutné Hoře.

Dne 29. října 1851 předvolal předseda porotního soudu v Kutné Hoře, rada vrchního zemského soudu František Votava Karla Havlíčka a sdělil mu, že odkazovací nálezn vrchního zemského soudu vešel v moc práva. V protokole o tom sepsaném prohlašuje Havlíček, že nemá co doplnit k své výpovědi v přípravném řízení a potvrdil, že si za obhájce zvolil zemského advokáta dr. Josefa Friče z Prahy.

Při svém výslechu u předsedy porotního soudu téhož dne doplnil Procházka svou výpověď v přípravném vyšetřování tím, že tiskař Eliáš mu kdysi přímo odmítl vydat hotové tiskové archy odvolávaje se na Havlíčka, který prý mu nařídil, že nesmí vydati vytištěné archy z tiskárny dříve než budou předloženy okresnímu hejtmánství. To může dosvědčit Procházkův sazeč Jan Sulík. Procházka požádal, aby Sulík byl v té věci vyslechnut a aby byl také předvolán k hlavnímu přelíčení. Procházka rovněž uvedl, že by mu nebylo příliš platné, i kdyby mu byly vytištěné archy předloženy, protože by mohl těžko posoudit, zda je tam něco závadného, neboť v češtině není příliš zběhlý, poněvadž otec byl vychován německy a matka pocházela ze Švýcarska a rovněž Procházka byl německy vychován. Kromě toho se učil tiskařskému řemeslu ve Znojme u Martina Hofmanna, kde také bylo všechno německé. Teprve když odešel ze Znojma do Čech v r. 1830, naučil se česky, a to nejprve v Chrudimi a později v Čáslavi. K odůvodnění toho předložil svědectví Martina Hofmanna z 8. 7. 1832 a požádal, aby bylo přečteno při hlavním přelíčení. Předsedovi porotního soudu také k jeho dotazu sdělil, že si za obhájce vyvolil dr. Josefa Friče z Prahy.

Dne 30. října byl vyslechnut Procházkův sazeč Jan Sulík. Jeho výslech nepřinesl nic nového o poměru Havlíčka a Procházkovy. V podstatě potvrdil Procházkovu výpověď.

Téhož dne oznámil předseda porotního soudu dr. Fričovi prostřednictvím staroměstského okresního soudu, že Havlíček a Procházka si jej zvolili za obhájce a že hlavní přelíčení se koná dne 12. listopadu v 8 hodin ráno u porotního soudu v Kutné Hoře. Staroměstský soud byl současně požádán, aby Fričovi doručil do vlastních rukou příslušný dekret. Státnímu zastupitelství v Kutné Hoře byly pak zaslány spisy o přípravném vyšetřování k vypracování obžalovacího spisu.

Státní zastupitelství předložilo obžalovací spis proti Havlíčkovi a Procházce krajskému soudu v Kutné Hoře jako soudu porotnímu dne 3. listopadu 1851.

Obžaloba vychází z odkazovacího nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze ze 4. 8. 1851, jímž byl Havlíček a Procházka „vydání v obžalovanost“ pro obsah článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“ uveřejněných v 8. a 12. čísle časopisu „Slován“. Havlíček je stíhán pro přečin § 26a, b tiskového zákona a pro zločin rušení veřejného pokoje podle § 22 téhož zákona a podle § 57 tr. z. I. díl.^{59/} jichž se dopustil jako autor článků a redaktor a vydavatel „Slovana“ a Procházka pro spoluvinu na těchto trestných činech podle § 44 tisk. zák. a § 5 tr. z. I. díl.^{60/} Obžalovací spis je na odkazovacím nálezu do té míry závislý, že někde přejímá doslovně celé pasáže z jeho odůvodnění. Jinak pochopitelně uvádí v plném znění závadné části článků i text ustanovení paragrafů, k jejichž porušení údajně došlo. V závěru obžaloby navrhl státní zastupitelství, aby byly při hlavním líčení přečteny oba články, potvrzení Karla Havlíčka o prominutí osmidenního trestu vězení u vojenského profousa, nálezy vojenského soudu proti Havlíčkovi pro „zlé užívání tisku“ z 27. 8. 1849, rozsudek okresního sborového soudu v Kutné Hoře z 1. 5. 1851^{61/} a zpráva kutnohorského okresního hejtmánství o chování knihtiskaře Františka Procházky.

Dne 4. listopadu zaslal předseda porotního soudu obžalovaným Havlíčkovi a Procházce seznam členů porotního soudu a hlavních a doplňovacích porotců. Téhož dne také zaslal obhájci obžalovaných dr. Fričovi prostřednictvím staroměstského okresního soudu předvolání k hlavnímu přelíčení na středu 12. listopadu 1851 v 8 hodin ráno, k němuž je na Procházku žádost jako svědek obeslán sazeč Jan Sulík.

Havlíček byl v té době již v Německém Brodě, proto mu předvolání k hlavnímu přelíčení bylo doručeno prostřednictvím tamního okresního sborového soudu dne 5. listopadu.

O průběhu hlavního přelíčení před kutnohorským porotním

soudem jsme poměrně dobře informováni jednak ze soudního protokolu, jednak ze zprávy kutnohorského státního zástupce generální prokuratury z 15. listopadu 1851.^{62/}

Podle této zprávy přišel Havlíček do Kutné Hory již 10. listopadu večer a byl uvítán v hostinci „U černého koně“ větším počtem svých stoupenců; navštívilo jej také údajně několik porotců. Dne 11. listopadu přišli další Havlíčkovi přívrženci, mezi nimiž byl též větší počet jeho „koryfeů“ známých státnímu zástupci.^{63/}

Hlavní přelíčení bylo zahájeno skutečně ve středu 12. listopadu v 8 hodin ráno. Porotní soud se skládal z předsedy Františka Votavy a radů krajského soudu Bedřicha Mitscherlinga, Josefa Kollera a Bedřicha Veselského a asesora krajského soudu Jana Vitovského jako přísedících. Zapisovatelem byl auskultant Josef Marschall. Státní zastupitelství reprezentoval státní zástupce dr. Čermák.

Přelíčení bylo zahájeno neveřejným zasedáním.^{64/} Po příchodu obžalovaných do soudní síně vyvolal zapisovatel 36 hlavních porotců. Protože se 8 porotců nedostavilo, byli k doplnění počtu hlavních porotců na 30 předvoláni dva náhradní porotci, jejichž jména byla dne 6. října 1851 nejprve vytažena z osudí. Těmto 30 porotcům, státnímu zástupci, oběma obžalovaným a jejich obhájci položil pak předseda porotního soudu otázku předepsanou § 312 tr. ř., zda je důvod, aby některý z těchto porotců byl z účasti na přelíčení vyloučen. Tyto důvody přečetl a vysvětlil. Protože nebyly shledány důvody k vyloučení některého z porotců, vložil předseda jejich jména do osudí, přičemž prohlásil, že shledává potřebu dvou náhradních porotců, že se má tedy vylosovat 14 porotců, z nichž státní zástupce má právo zamítnout osm a obžalovaní stejný počet. Na dotaz předsedy prohlásili obžalovaní, že toto své právo přenášejí na svého obhájce.

Poté předseda vylosoval 14 porotců, když státní zástupce zamítl 7 porotců a obhájce 8. Za porotce byli vylosováni:

Josef Lancmann,^{65/} držitel pozemků ve Svíně^{66/}
Vojtěch Urban, držitel pozemků v Bohumilici^{67/}
Václav Dobřichovský, držitel pozemků v Tafce^{68/}
Matěj Šůtc (!), držitel pozemků v Šůtzendorfu (!)^{69/}
Čeněk Fousek, kupec v Kutné Hoře
Martin Flefař,^{70/} držitel pozemků v Podušíně^{71/}
Jan Domažlický, koželuh v Kutné Hoře
Josef Sixta, kupec v Kolíně
Václav Kopecký, držitel pozemků v Hradci
Antonín Breuer, továrník v Kutné Hoře

Josef Kubát, mlynář v Čáslavi
Antonín Šreier, držitel pozemků v Čáslavi
Karel Začal, držitel pozemků v Kutné Hoře
Alois Filip, držitel pozemků v Budě⁷²⁾

Porotci zaujali svá místa v pořadí, v jakém byli vylosováni. Porotní soud se na to odebral do poradní místnosti, aby se poradil o postupu proti 8 porotcům, kteří se nedostavili. Na návrh státního zástupce bylo pak usneseno, aby 7 porotců bylo omluveno a aby Vojtěch Kulich, který byl již 3. listopadu odsouzen k pokutě 30 zl. stf., protože se již tehdy nedostavil, ve smyslu § 43 tr. ř. opětovně trestán nebyl.

Veřejné zasedání bylo zahájeno v 9 hodin. Po zjištění osobních dat udělil předseda obžalovaným a jejich obhájci napomenutí předepsané v § 268 tr. ř. Porotci pak vykonali předepsanou přísahu tím způsobem, že každý, když byl předsedou soudu vyvolán, zvedl pravou ruku a hlasitě prohlásil: „Přisahám, tak mně pomáhej Bůh.“ Porotci Václav Dobřichovský a Josef Sixta, kteří byli evangelíky helvetského vyznání, vykonali přísahu podle obřadu této církve.

Na to dal předseda přečíst odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze ze 4. 8. 1851 a obžalovací spis z 3. 11. 1851, vysvětlil obžalovaným v krátkosti věc, o níž se bude jednat, a oznámil jim, že přikročí k průvodnímu řízení. Poté dal předvolat svědka Jana Sulíka, obeslaného k žádosti Františka Procházky, upozornil jej na svatost přísahy, kterou bude skládat, a nařídil mu, aby odešel do místnosti pro něho určené.

Potom dal předseda porotního soudu přečíst článek „Správa záležitostí obecních“ otištěný v 8. čísle časopisu „Slovana“ z 18. 2. 1851. K vyzvání předsedy uvedl Havlíček, že tento článek je druhým dílem článku „Stav záležitostí obecních“, jehož I. díl byl vydán již dříve, a že tedy tento článek nebyl v tomto svazku „Slovana“ otištěn bez příčiny, jak se uvádí v žalobě. Procházka připomínek neměl.

Na to přečetl zapisovatel článek „Proč jsem občanem?“ obsažený v 12. čísle „Slovana“ z 1. 3. 1851. K článku obžalovaní neměli připomínek. Havlíček pak prohlásil, že obě čísla „Slovana“ dobře zná, poněvadž je redigoval a vydal, Procházka naproti tomu uvedl, že tato dvě čísla viděl poprvé u vyšetřujícího soudce, předtím že je nikdy neviděl.

Předseda soudu vyzval potom Havlíčka, aby se zodpovídal z obsahu přečtených článků. Havlíček prohlásil, že § 26a, b zákona o tisku z 13. 3. 1849 se na obsah článků nedá použít, tím

méně pak § 57 tr. z. I. díl,⁷³⁾ poněvadž se nijak nedá dokázat, že by jako autor těchto článků se snažil svést jiné k nepřátelství proti jednotlivým třídám obyvatelstva, totiž domkáře proti sedlákům a sedláky proti domkářům nebo občany proti úředníkům a proti vojsku, nebo že by se snažil svádět jiné k neposlušnosti, k odporu a resistenci proti zákonům, nařízením veřejných úřadů i úřadům samým a osobám zřízeným k jejich provádění. Není také důkazu, že by se býval zlomyslně pokoušel vstřípnit jiným spoluobčanům takové smýšlení, z něhož by mohla povstat nechuť k formě vlády a k státní správě, což zmíněné paragrafy tiskového zákona i § 57 tr. z. I. díl výslovně požadují. Pokud jde o § 57 tr. z. I. díl, jeho ustanovení již nemá platnost, poněvadž patentem z 13. 3. 1848 byl výslovně zrušen a z celého obsahu pozdějšího patentu z 13. 3. 1849⁷⁴⁾ i z příslušného ministerského výnosu vyplývá, že tento paragraf o tisku neplatí, ačkoliv výše uvedeným zákonem výslovně zrušen není. I kdyby však tento paragraf snad zrušen nebyl, na Havlíčka se vztahovat nemůže, poněvadž požaduje, „aby se vypořádování zlomyslným způsobem stalo“, což však o něm nelze říci, poněvadž při psaní článku měl jen dobrý úmysl.

K výzvě předsedy soudu, aby se ospravedlnil z obvinění, jež vyplývají z jednotlivých částí článku „Správa záležitostí obecních“, odpověděl Havlíček, že svár mezi usedlými a neusedlými, totiž mezi sedláky a domkáři nemíní podněcovat a ani nemohl, poněvadž ten svár již léta trvá a je také známá věc, že se jen „sprostí“ k vojsku berou. Spíše je v článku napomínal, aby se mezi sebou dobře snášeli a chovali se ve shodě se zákony. Je také pravda, že se daně z občanů všemi stranami pumpují, že daně jsou již tak dost velké, ale že budou ještě větší, poněvadž rakouský stát si vzhledem k své špatné finanční situaci neví jiné rady, než stále rozmnožovat daně. Vláda rovněž usedlé a neusedlé proti sobě v šachu drží, aby z nich „užitek táhla“. Havlíček chtěl sice svým článkem vstřípnit občanům nechuť k vládě, nikoliv však zlomyslně, ale jen proto, aby usedlé a neusedlé smířil. V článku také uvádí příčiny, pro které je napomínal, aby se proti sobě nedali popudit, a ukazuje jim veškeré zlé následky takového sváru.

K obsahu článku „Proč jsem občanem?“ uvedl Havlíček, že celý článek je tzv. stylistická práce, že to je popis špatné, absolutní vlády. V celém článku však nepoužil slova „Rakousko“ a ani nemohl použít, poněvadž Rakousko je od roku 1848 až dosud konstitučním státem. Nikoho článkem k nějakému „vzpouzení se“ nevybízel a následkem článku se v celém Rakousku ani

moucha nepohnula. Slova uvedená na počátku článku „nevidět pro oči“ a „co se ustavičně okolo nich plete“ se vztahují pouze na náboženství, o kterém se v tomto článku nejdříve mluví, nikoliv však na ostatní obsah článku. To, že se v článku mluví o monopolech, jež jsou také v Rakousku zavedeny, není ještě důkazem, že článek je psán o Rakousku, což vyplývá i z toho, že u oněch tří monopolů (tabák, sůl a prach) připojil ještě slůvko „atd.“, v Rakousku však kromě těchto monopolů žádný jiný neexistuje. Také uvedení citátu zemřelého císaře Františka nedokazuje, že mluvil o Rakousku, neboť citát není ještě důkazem. Článkem vytvořil zrcadlo špatností a není jeho vinou, že se snad právě rakouská vláda v něm co špatná vidí. V článku jen vyličil, jaká vláda je špatná a nemůže za to, jestli se to hodí na rakouskou vládu. Ani to, že článek je psán česky, není důkazem, že by platil o Rakousku, protože totéž by muselo platit i kdyby se článek přeložil do neapolitánské či jiné řeči, která právě v některém absolutním státě panuje. Stíhán má být jen ten, kdo v článku spatřuje rakouskou vládu. Havlíček článkem žádné pohoršení způsobit nechtěl.

Poté byl vyslechnut druhý obžalovaný František Procházka, který opakoval to, co uvedl v přípravném vyšetřování. Trval na tom, že 8. a 12. číslo „Slovana“ sice bylo v jeho tiskárně vytištěno, že však oba články nečetl, ani před vytištěním, ani během tisku, ani po vytištění, protože je vůbec neměl v ruce. Na tisk „Slovana“ neměl žádný vliv, poněvadž mu Havlíček při uzavření ústní smlouvy o tisku „Slovana“ výslovně řekl, že za nic nebude odpovědným, což také Havlíček na dotaz předsedy soudu potvrdil. Tisk oněch dvou článků nezarazil proto, že mu jejich obsah nebyl znám a také proto, že se domníval, že Havlíček je povinen jeden sešit před vydáním předložit okresnímu hejtmanství v Kutné Hoře, které je oprávněno jej zabavit, jestliže by v některém článku nalezlo něco závadného a protizákonného, což se však ani u 8. ani u 12. čísla nestalo. Procházka tvrdil, že nemůže být viněn z tiskového přečinu podle § 26a, b tisk. zák. ani ze zločinu rušení veřejného pokoje podle § 57 tr. z. I. díl, protože nebylo dokázáno, že by mu byl obsah uvedených článků „Slovana“ znám.

Na to byl předvolán svědek Jan Sulík, který po vyzvání, aby odpovídal pravdivě, a varování před klivou přísahou byl vzat do přísahy, načež udal, že neví, zda obžalovanému Procházkovi přinesl sešity „Slovana“ číslo 8 a 12, že také neví, zda Procházka jejich obsah znal a zda četl oba inkriminované články v nich obsažené. Není mu také známo, zda Procházka navštěvo-

val tiskárnu „Slovana“, která byla od Procházkovy tiskárny zcela oddělena, umístěna v jiném domě a měla vlastní sazeče, tiskaře i tiskařský lis. Ví však dobře, že Procházka rukopis jednotlivých článků „Slovana“ již od sv. Václava 1850 nikdy nečetl. Procházka proti jeho výpovědi nic nenamítal.

Potom zapisovatel přečetl ještě potvrzení o prominutí osmidenácti vojenského vězení z 26. 6. 1849,⁷⁸ nález vojenského soudu proti Havlíčkovi pro „zlé užívání tisku“ z 27. 8. 1849,⁷⁹ rozsudek okresního sborového soudu v Kutné Hoře z 1. 5. 1851, zprávu kutnohorského okresního hejtmanství o chování knihtiskaře Procházky a vysvědčení jeho mistra, že se vyučil knihtiskařem, a o jeho chování v této době.

Na to bylo hlavní přelíčení o půl třetí odpoledne na hodinu přerušeno. Při odpoledním zasedání dal předseda soudu přechíst nejdříve nález okresního sborového soudu v Kutné Hoře z 26. 5. 1851 a když Havlíček proti jeho obsahu nic nenamítal, prohlásil průvodní řízení za skončené a udělil slovo státnímu zástupci.

Ten shrnuv výsledky průvodního řízení dokazoval,⁷⁷ že článkem „Správa záležitostí obecních“ může být vyvolán odpor proti státní správě a nepřátelství mezi sedláky a domkáři. U článku „Proč jsem občanem?“ zdůraznil, že se v něm nepodává všeobecný obraz, ale že článek se nápadně vztahuje na Rakousko, že obvinění v něm vznesená nejsou prokázána a byla uveřejněna jen proto, aby bylo dosaženo výsledků trestných podle § 26a, b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl. O tomto paragrafu prohlásil státní zástupce, že podle § 22 tisk. zák.⁷⁸ platí a že tiskový předpis z r. 1848, který tento paragraf zrušil, byl sám zrušen. Pokud šlo o Procházku, setrval státní zástupce na názoru, že o práci tiskárny musil vědět a že o ní také věděl, protože přinejmenším sešit s článkem „Proč jsem občanem?“ mu byl dán k nahlédnutí. Procházkovu námitku, že považoval články za nezávadné, protože nebyly zabaveny, státní zástupce odmítl, poněvadž podle něho odpovědnost počíná dokončením tisku a není závislá na postupu úřadů. Státní zástupce žádal, aby oba obžalovaní byli uznáni vinnými ve smyslu obžaloby.

Obhájce obžalovaných přednesl ve své řeči⁷⁹ vřelou oslavu rakouské vlády a aniž by se dále žalobou zabýval, prohlásil, že článek „Proč jsem občanem?“ se nemůže týkat Rakouska, jestliže rakouská státní správa je tak znamenitá, jak právě uvedl. Článek „Správa záležitostí obecních“ pak vyličil jako smířlivý. Obhájce se také snažil dokázat, že § 57 tr. z. I. díl se na tisk nevztahuje,⁸⁰ a poněvadž se tedy Havlíček ani Procházka

neprovinili proti § 26a, b tisk. zák. ani proti § 57 tr. z. I. díl, který v tiskových věcech neplatí, a poněvadž Procházka se neprovinil ani proti § 5 tr. z. I. díl, navrhl obhájce, aby oba obžalovaní byli zproštěni viny.

Státní zástupce ve své odpovědi na vývody obhájce^{81/} setrval na svém návrhu a stejně tak i obhájce při své odpovědi na přednes státního zástupce.

Potom bylo Havlíčkovi uděleno poslední slovo. Havlíček upozornil porotce, že státní zástupce buď nezná zákony nebo je překrucuje, protože v žalobě použil při tiskovém přečinu též § 5 tr. z. I. díl, což odporuje zákonu. Za tento výrok jej předseda soudu napomenul, aby se choval náležitě a zdvořile. Státní zástupce při této příležitosti připomněl, že svou žalobu opřel o odkazovací nálezy obžalovací komory vrchního zemského soudu. Poněvadž Havlíček ve svém projevu pokračoval tak, jako by chtěl hájit Procházku a jednat v jeho věci, byl předsedou soudu napomenut, že Procházkova obhajoba mu nepřísluší. Havlíček replikoval, že to, co řekl, potřebuje k vlastní obhajobě a uvedl ještě některé méně důležité okolnosti.^{82/}

Na to předseda porotního soudu prohlásil hlavní přelíčení za skončené, stručně shrnul jeho výsledky, uvedl přitěžující i polehčující okolnosti a upozornil porotce na jejich povinnosti, při čemž jim také vysvětlil ustanovení §§ 26a, b 22 a 44 tiskového zákona a §§ 57 a 5 tr. z. I. díl, jichž mají při svém rozhodování setřít.

O půl deváté večer se porotní soud odebral do poradní síně k sestavení otázek pro porotce. Bylo jednomyslně usneseno, že porotcům má být předloženo 10 otázek, že článek „Správa záležitostí obecních“ má být v plném znění uveden jen v první otázce a článek „Proč jsem občanem?“ jen v páté otázce, v ostatních otázkách že se má na tyto články pouze odkazovat. Bylo též usneseno, že otázky vzhledem k rozsahu nebudou pojaty do protokolu o hlavním přelíčení, ale připojeny ve zvláštním sešitku.^{83/}

V deset hodin se soud vrátil do soudní síně, kde byly v nepřítomnosti obžalovaných přečteny otázky pro porotce podepsané předsedou porotního soudu. Když proti nim nebyly vzneseny žádné námitky, byly odevzdány porotcům spolu s odkazovacím nálesem, obžalovacím spisem a ostatními spisy s výjimkou protokolu o výsledku svědka.

Porotci pak odešli o půl jedenácté večer do vyhrazené místnosti k poradě. O půl dvanácté se vrátili do soudní síně a vrchní porotce Antonín Breuer přečetl na vyzvání předsedy soudu v

nepřítomnosti obžalovaných odpovědi na jednotlivé otázky. Porotci na všechny otázky, zda Havlíček a Procházka jsou vinní ve smyslu obžaloby státního zastupitelství, odpověděli jednohlasně „ne“.

Předseda porotního soudu dal pak povolát obžalované a dal v jejich přítomnosti zapisovatelem přečíst výrok porotců s vynecháním citace článků v první a páté otázce, jak se na tom obě strany usnesly. Na základě výroku poroty vyhlásil předseda soudu ve smyslu § 340 tr. ř. nálezy, jímž se oba obžalovaní zprošťují obžaloby a osvobozují podle § 460 tr. ř. od úhrady nákladů trestního řízení.

Podle zprávy kutnohorského státního zástupce generálního prokurátorovi z 15. 11. 1851 bylo Havlíčkově chování během celého přelíčení vyzývavé. Havlíčkovi přívrženci předpovídali údajně výrok poroty s jistotou již časně ráno. Porotci prý také dostali ze svých obcí výhružné dopisy, v nichž se jim nařizovalo, aby vyslovili výrok „nevinen“. Prokázáno to však není. Nápadná je podle státního zástupce jednomyslnost výroku, jež vyvolává domněnku o protizákonném vlivu na porotce i o plánované protivládni demonstraci. Proto byla pro všechny případy učiněna nezbytná opatření, neboť podle hlášení četnictva se připravovala násilná demonstrace pro případ, že by výrok poroty zněl „vinnen“. Proto bylo také v pohotovosti celé oddělení vojska ve zbrani. Nadšené Havlíčkovi přívrženci měli údajně v úmyslu uspořádat demonstraci i po Havlíčkově osvobození, ale na přimluvy obhájce od toho upustili. Obecenstvo se během přelíčení chovalo klidně, jen při vyhlášení výroku porotců zvolal dav shromážděný na náměstí před soudní budovou hlasitě „Ať žije!“. Osvobozující rozsudek pak Havlíčkovi přívrženci oslavovali v hostinci „U černého koně“.

Na závěr své zprávy upozorňuje státní zástupce, že výsledek poroty ukazuje na sílu Havlíčkových přívrženců, na moc a množství jeho prostředků i na nedostatečnost porotních soudů. Proto státní zástupce vyslovil prosbu,^{84/} aby se co nejdříve uskutečnilo vysoké opatření, jímž by tiskové přečiny byly přikázány zkoušeným soudcům, protože stát nemá v porotcích žádnou záruku pro svá práva a jejich výrok o nevině, jako v případě Havlíčkově, jen potvrzuje jeho názory a na veřejnost má daleko větší účinek než článek sám.

45. a 50. číslo časopisu „Slovan“ a brožura „Epištoly kutnohorské“.

Dne 28. června 1851 vydal Karel Havlíček 45. číslo časopisu „Slovan“, které bylo téhož dne na příkaz státního zastupitelství v Kutné Hoře místním okresním hejtmánstvím zabaveno pro obsah článků „Politický přehled“, „Vytrvalost opozice“ a „Dopisy od Sázavy“.

Konfiskaci provedl okresní komisař Nettwall doprovázený četníkem Janem Kroupou a úředním sluhou Janem Grillem. V tiskárně „Slovana“ byl nejprve zastaven další tisk „Slovana“ a tisková forma úředně zapečetěna, načež bylo zabaveno celkem 1532 kompletních sešitů „Slovana“ a 814 jednotlivých archů. Všechny zabavené exempláře byly svázány do balíků a odevzdány okresnímu hejtmánství. Havlíček byl zpočátku při konfiskaci přítomen, později se dal zastupovat expedítorem Václavem Prošingrem. U kupce J. Haufa, který byl pověřen prodejem „Slovana“ v Kutné Hoře, byl zabaven 101 sešit. Na kutnohorském poštovním úřadě nebyl zabaven žádný exemplář časopisu, protože 45. číslo nebylo ještě na poštu dodáno.

Státní zastupitelství pak hned 29. června podalo u okresního sborového soudu přípravnou žalobu, v níž cituje závažná místa a navrhuje, aby Karel Havlíček jako redaktor a vydavatel a František Procházka jako tiskař, respektive správce tiskárny byli stíháni pro porušení tiskového zákona.

Z článku „Politický přehled“ se jako závažný uvádí v žalobě tento text: „Zkrátka před rozeznáním říšského sněmu v Kroměříži povstal Palacký k interpelaci, v nížto v jménu Slovanů žádal, aby ministerstvo o příštím poměru Rakouska k Německu se vyjádřilo. Odpověď na tuto interpelaci, na niž tenkrát odpověděno nebylo, dává nyní vyjádření Rakouska, že s veškerými zeměmi svými k německému spolku přistoupí. Tímto způsobem dostali Čechové ve vnitřním i vnějším poměru státním nejkrásnější protivu toho, co žádali a čeho věrností svou dosáhnouti chtěli. V obojím ohledu se jim daří po revoluci, jejíž přemožení věrností svou usnadnili, hůře než před revolucí. Tenkrát byly Čechy aspoň dle jména a dle formy samostatným královstvím; nyní jsou toliko vládním obvodem centralizované monarchie; tenkrát patřily sice Čechy k německému spolku, poněvadž ale celé Rakousko k němu nepatřilo, byl svazek tento velmi slabý a málo obtížný, opozice Čechů nacházela hlavní oporu svou v tom, že většina rakouských Slovanů k Německu se nepočítala.

Čechové jsou ve všech nadějích svých trpce zklamáni. Oni nahlízejí, že by se jim hůře bylo nevedlo, kdyby příklad Maďarů docela byli následovali. Za tou příčinou jsou s politikou knížete Schwarzenberga v nejvyšším stupni nespokojeni a touží s největší netrpělivostí po okamžení, v němž v energické jednohlasé opozici proti němu budou moci vystoupiti. Ministerstvo to ví; a jen proto potlačuje Prahu obležeností. Tolik „Deutschche allgemeine Zeitung“. My nebudeme k slovům těmto žádných výkladů neb poznamenávání přidávati, podotkneme jen, že moudrost německé politiky knížete Schwarzenberga délkou času nejlépe se dokáže a potvrdí. Až do toho času budiž nám ale dovoleno politiku tuto považovati za nespravedlivou a nepraktickou“.

Státní zastupitelství shledalo v těchto slovech snahu svádět k vzpouře a odporu proti zákonům a k násilné změně ústavy říšské i zemské, kteréžto jednání považovalo za trestné podle §§ 23b a 26a tiskového zákona.^{85/}

V článku „Vytrvalost opozice“ bylo jako závažné shledáno místo: „U nás v Rakousích, jak patrně, jsou v opozici všechny liberálně-národní strany jednotlivých zemí. Neboť není nikomu tajno, že strana nyní vládoucí všemožně hledí nejen zaváděti němčinu do veškerého státního řízení i tam, kde ani před rokem 1848 nebyla a že skrze úplnou centralizaci celé říše a jinými velikými méně neb více do oka padajícími způsoby poznenáhla chce uvést v celé říši němčinu co panující a ostatní národnosti jakožto jí podřízené, nýbrž že také všemožně miří nazpět k staré byrokratické vládě předběžné. Z těchto ohledů musí každý, komu na svobodě a na národnosti záleží, při takové vládě náležitě k opozici.“ Těmito slovy byla podle názoru státního zastupitelství porušena ustanovení §§ 28 a 26a, b tiskového zákona.^{86/}

V článku „Dopisy od Sázavy“ považovalo státní zastupitelství za závažný text: „Druhé tak známé pijavice venkovských kupců jsou (bez ublížení) páni Izraelité. Krácejme jen od vesnice k vesnici, všude téměř najdeme žida, který se zabývá obchodem; zeptejme se po výdělečném listu a on nám odpoví, že má zboží potřebné pro sebe, že je neprodává a když někdo z osadníků něco takového potřebuje, že mu to jen půjčí neb přenechá. Takové to přenechávání sahá tuze daleko, není tím již vše ukončeno, když takový něco přenechá; on že to neprodává, také žádné peníze nechce, vezme totiž za takové věci obilí neb cokoliv jiného; obyčejně ve vesnici rád hospodyňkám a čeládce uvěří a spokojí se se vším, co nějaké ceny má.“ Obsahem tohoto místa byl podle státního zastupitelství porušen tiskový zákon v § 33b.^{87/}

Státní zastupitelství proto požádalo, aby okresní sborový soud uznal, že je důvod k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro zmíněné tiskové přečiny a že zabavení 45. čísla „Slovana“ je oprávněné.

Soud rozhodl o návrhu státního zastupitelství v neveřejném zasedání dne 30. června a našel, že v článku „Politický přehled“ se uvádí výřitek z časopisu „Deutsche allgemeine Zeitung“, v němž se vláda viní z utiskování českého národa a jehož nebezpečný obsah spisovatel zřejmě schvaluje, což vysvětluje už z toho, že politika rakouské vlády v německých záležitostech se prohlašuje za nespravedlivou; v článku „Výtrvalost opozice“ spisovatel vládu rovněž obviňuje z utiskování českého národa i jiných národů a z libovůle. Účelem obou článků je zřejmě vyvolat nechť k formě vlády a neposlušnost a odpor proti zákonům a zřízcům vlády. Tyto činy jsou podle mínění soudu trestné podle § 26a tisk. zák. a podle § 57 tr. z. I. díl. Proto soud rozhodl podle § 509 tr. ř. a §§ 42 a 43 tisk. zák., že redaktor a vydavatel Karel Havlíček a tiskař František Procházka mají být soudně stíháni a zahájeno proti nim přípravné vyšetřování. Zároveň soud potvrdil zabavení 45. čísla časopisu „Slovana“ uskutečněné 26. června, a to podle §§ 501b, 505 a 507 tr. ř.

V článku „Dopisy od Sázavy“ však soud neshledal důvod k soudnímu stíhání, poněvadž v něm není podle jeho názoru obsažen útok na náboženský spolek izraelitů a tedy nebyl spáchán přečin podle § 33b tiskového zákona. Státní zástupce dr. Čermák oznámil ve své zprávě generálnímu prokurátorovi dne 30. června, že věc nechá vzhledem k jejímu sekundárnímu významu zcela padnout a nebude proti zamítavému rozhodnutí podávat stížnost.

Proti rozhodnutí okresního sborového soudu však podal dne 1. července vlastnoručně sepsanou stížnost ke krajskému soudu v Kutné Hoře Karel Havlíček. V stížnosti především zdůraznil, že dle jasného a nepochybného smyslu § 1 tiskového zákona z 13. 3. 1849, jakož i danou ústavou a svobodou tisku vůbec byl § 57 tr. z. I. díl „s ohledem na tisk“ zrušen. Proto Havlíček nemůže být v tiskových věcech podle tohoto paragrafu stíhán, protože na jeho místo nastoupil od vyhlášení ústavy a zániku absolutismu pro tiskové věci tiskový zákon.

§ 26a tiskového zákona zakazuje vyzývat, podněcovat nebo svádět k neposlušnosti, vzpouře či odporu proti zákonům, nařízením, nálezům soudů, opatřením veřejných úřadů nebo proti orgánům ustanoveným k jejich provádění. Havlíček však něco takového v 45. čísle „Slovana“ nenalezl. Hlavním smy-

slem citované pasáže z časopisu „Deutsche allgemeine Zeitung“, který vychází v Lipsku a je povolen dokonce i v „obležené“ Praze, je to, že Čechevé jsou nespokojeni s politikou knížete Schwarzenberga a že proti němu opozičně smýšlejí. Havlíček se táže, proti jakému soudnímu nebo úřednímu nález, zákonu nebo ustanovení v článku „Politický přehled“ popouzí k neposlušnosti nebo k odporu. V nejhorším případě, kdyby byl řekl, že s citovaným názorem lipského časopisu souhlasí, byl by projevil toliko nespokojenost s ministrem, to však není ještě žádné popouzení k neposlušnosti nebo odporu, a třebaš Havlíček jednotlivé kroky ministrů haněl, přece si nikdy nedovolil, a to ani v 45. čísle „Slovana“, vyzývat k odporu nebo neposlušnosti. Jestliže Havlíček haněl knížete Schwarzenberga, má jediné kníže právo žalovat jej u soudu, poněvadž podle §§ 31 a 32 tiskového zákona státní zastupitelství nesmí v této věci podávat žalobu samo.^{88/}

Slova „Čechové nahlíží, že by se jim bylo hůře nevedlo, kdyby příklad Maďarů docela byli následovali“, neobsahují podle Havlíčka přestupek § 26a tiskového zákona, a to ani v tom případě, kdyby je uváděl jako svůj názor, neboť z nich nelze logicky vyvozovat, že by svým krajanům schvaloval následování maďarského příkladu. Smysl citovaných slov je podle Havlíčka: „Čechům se vede zle, ačkoliv byli věrni, Maďarům se vede taky zle a Čechům by se nevedlo hůř, kdyby se byli zachovali jako Maďaři“. Havlíček tedy neříká, že by se Čechům vedlo líp, kdyby byli učinili totéž co Maďaři a proto nemohou být tato slova pokládána za povzbuzování k následování maďarského příkladu. Havlíček nepopírá, že v článku se vyslovuje nespokojenost Čechů, ale to není žádným zákonem zapovězeno, tím méně paragrafem 26a, neboť nespokojenost není ještě neposlušností a projev nespokojenosti není ještě povzbuzováním nebo sváděním k neposlušnosti a k odporu. Projevení nespokojenosti, a to zvláště tak slušným způsobem, jak se to děje v inkriminovaném článku, pokládá Havlíček za svoje svaté právo vyplývající ze svobody tisku. Jeho názoru je možno odporovat v jiných novinách, ale nemůže za to být soudně stíhán.

Okresní sborový soud Havlíčkovi ve svém rozhodnutí vytýká, že viní vládu z utiskování českého národa a její politiku v Německu nazývá nespravedlivou. Havlíčkovi je však zcela nepochopitelné, jak může soud z tohoto obvinění proti němu vyvozovat přestupek § 26a, zejména podněcování k neposlušnosti a odporu proti zákonům a zřízením vlády a k nechuti proti formě vlády.

V článku „Vytvrlost opozice“ nenachází Havlíček ani stín přestupku § 26a. Domnívá se, že se soud zmýlil, když vykládá slovo „opozice“ jako by znamenalo neposlušnost a odpor proti zákonům a opatřením vlády atd. Je dostatečně známo, že slovo „opozice“ se dosud nikde takto nevykládalo, tím méně v Havlíčkově časopisu, že naopak všude a zvláště u Havlíčka znamená dovolené, ve všech konstitučních státech obvyklé vystupování proti jednotlivým krokům ministerstva a kritiku jeho činů, a to vždy v mezích zákonů. Jestliže Havlíček v zmíněném článku říká, že všichni, jimž záleží na svobodě a národnosti, musí náležet k opozici a jestli nynějšímu ministerstvu vytýká některé věci, které se ani jemu ani občanům s ním stejně smýšlejícím nelíbí, není to popouzení k neposlušnosti a odporu proti zákonům a opatřením vlády a není to také přestupek § 26a. Je pravda, že Havlíček nynější vládu nepovažuje za prospěšnou a že svou nespokojenost s ní často projevuje. To učinil i v obou inkriminovaných článcích 45. čísla časopisu „Slován“. Je však pevně přesvědčen, že se tím nijak neprovinil proti § 26a tiskového zákona a doufá, že krajský soud vydá nález, že není příčiny k jeho soudnímu stíhání a že se zabavení 45. čísla „Slovana“ ruší. Protože Havlíček články sám sepsal, dal vystisknout a celou odpovědnost za ně převzal, nemůže být podle §§ 42 a 43 tiskového zákona důvod k stíhání tiskaře Františka Procházky.

Krajský soud rozhodnutím z 15. července potvrdil usnesení okresního sborového soudu z 30. června v plném rozsahu opíraje se o důvody v něm uvedené.

Mezitím nařídil okresní sborový soud dne 4. července na žádost státního zastupitelství z druhého července podle § 18 tiskového zákona, Karlu Havlíčkovi, aby v úplnosti a beze změn uveřejnil usnesení okresního sborového soudu z 30. června v nejbližším čísle „Slovana“.

Zamítavé rozhodnutí krajského soudu oznámil okresní sborový soud Havlíčkovi a státnímu zastupitelství dne 29. července a jeho předseda pověřil 2. srpna asesora krajského soudu Karla Viererbla vedením přípravného vyšetřování proti Havlíčkovi a Procházce pro obsah výše zmíněných článků.

Dne 4. srpna nařídil okresní sborový soud opět na žádost státního zastupitelství z 2. srpna Havlíčkovi, aby v nejbližším čísle „Slovana“ uveřejnil nález krajského soudu z 15. července, jímž byla zamítnuta Havlíčkova stížnost proti rozhodnutí okresního sborového soudu z 30. června.

Na 13. srpna byl Havlíček předvolán k výslechu. K výtkám proti obsahu článku „Politický přehled“ uvedl Havlíček, že výň-

tek z „Deutsche allgemeine Zeitung“ byl uveden na ukázkou, jak se za hranicemi smýšlí o politice nynějšího rakouského ministerstva. Souhlas s článkem Havlíček nikde neprojevil, prohlásil pouze, že politiku knížete Schwarzenberga v Německu považuje za nespravedlivou a nepraktickou. Za to by podle § 507 tr. ř. mohl být stíhán jen na žalobu knížete Schwarzenberga, státní zastupitelství jej však stíhat nemůže.^{86/}

Na výtky proti obsahu článku „Vytvrlost opozice“ odpovídal Havlíček stejně, jako ve své stížnosti ke krajskému soudu z 1. července. Znovu zdůraznil, že vládě v článku vytýkal, že utiskuje českou národnost a že „všemožně mří napětí k staré byrokracii“. To je jeho názor na nynější vládu, v němž nelze shledávat přestoupení zákona. Podle ústavy má ostatně každý rakouský občan právo veřejně vyjádřit své smýšlení.

O svém poměru k Procházce řekl Havlíček, že Procházka tiskne časopis za plat stanovený za 1 arch. Za obsah časopisu odpovídá však podle zákona Havlíček. Procházka by přicházel v úvahu jen v případě, že by se Havlíček této odpovědnosti nějak zprostil, což však nečiní. Na dotaz vyšetřujícího soudce prohlásil Havlíček, že nehodlá podat obranný spis proti „vydání v obžalovanost“ ani si nemíní zřídit obhájce.

Procházka při výslechu dne 14. srpna znovu zdůrazňoval, že „Slovana“ ani v rukopise ani v tisku nečte a proto jeho obsah nezná. Jeho odpovědnost je podle §§ 42 a 43 tisk. zák. pouze subsidiární, poněvadž veškerou odpovědnost na sebe bere Havlíček, jak mu to také sám výslovně řekl. Ve shodě s Havlíčkovou výpovědí prohlásil Procházka, že tiskne časopis „Slován“ za hotový plat „od archu“. Také Procházka se zřekl práva podat obranný spis proti „vydání v obžalovanost“.

Dne 15. srpna zaslal vyšetřující soudce Viererbl spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s poznámkou, že obvinění se výslovně vzdali práva podat obranný spis. Zároveň upozornil státní zastupitelství, že spisy o dřívějším životě Karla Havlíčka a Františka Procházky jsou připojeny ke spisům o přípravném vyšetřování pro tiskový přečin spáchaný obsahem článku „Jeden paragraf“, jenž byl uveřejněn v 50. čísle „Slovana“. Tyto spisy byly rovněž dnešního dne zaslány státnímu zastupitelství. Současně Viererbl oznámil státnímu zastupitelství, že došel odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu, jímž byli Havlíček a Procházka „vydání v obžalovanost“ pro obsah článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“ podle §

26a, b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl a odkázání k hlavnímu přelíčení před porotní soud v Kutné Hoře.^{90/}

Dne 16. července 1851 dalo státní zastupitelství v Kutné Hoře pokyn okresnímu hejtmanství, aby zabavilo 50. číslo časopisu „Slován“, v němž byl otištěn článek „Jeden paragraf“, který kritizoval císařské nařízení ze 6. 7. 1851, č. 163 ř. z.^{91/} Konfiskaci provedl opět okresní komisař Nettwall za přítomnosti četníka Jana Houžvičky a úředního sluhy Jana Grilla. V tiskárně „Slovana“ bylo zabaveno za přítomnosti expeditora Václava Prošingra celkem 924 sešitů a 716 archů 50. čísla „Slovana“. Tisková forma byla zapečetěna a odevzdána do opatrování Václavu Prošingrovi. Na kutnohorském poštovním úřadě nebylo zabaveno nic, protože podle prohlášení poštmistra Rappeho nebylo toto číslo „Slovana“ poště dodáno k rozeslání. U kupce Haufa byly zabaveny 103 sešity.

Dne 17. července podalo státní zastupitelství u okresního sborového soudu v Kutné Hoře proti Havlíčkovi a Procházce pro obsah článku „Jeden paragraf“ přípravnou žalobu. V žalobě se tvrdí, že článek podkládá vládě úmysl trestat v tiskových záležitostech i tam, kde nebyl spáchán žádný tiskový přestupek, a prohlašuje se v něm, že pokud současné ministerstvo bude vládnout, nevystačí s žádným tiskovým zákonem a že sebevětší potlačení tiskové svobody nebude stačit k potlačení nespokojenosti. Kdo prý chce vládnout podle pouhé libovůle, musí zavést cenzuru. Svoboda tisku může prý existovat jen tam, kde se vládne podle přání a k blahu většiny národa. Tato obvinění a podezření, jež jsou podle žaloby částečně vymyšlená a částečně překroucená, se snaží uvést státní správu v opovržení ve veřejném mínění a vyvolat emoce podněcující k odporu proti vládě. Takový tiskový přečin je třeba ve smyslu § 22 tisk. zák.^{92/} posuzovat podle obecného trestního zákona, protože v tiskovém zákoně (§ 33) jsou obsažena pouze ustanovení o útocích proti jednotlivým orgánům vlády. Zde však byla vláda napadena jako celek, proti čemuž je zákonná ochrana obsažena jen v trestních ustanoveních §§ 57 a 59 tr. z. I. díl.^{93/} Poněvadž tento tiskový přečin může být stíhán ve veřejném zájmu, je zabavení 50. čísla „Slovana“ odůvodněné a okresní sborový soud se žádá, aby uznal důvod k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky a aby potvrdil zabavení 50. čísla „Slovana“. Zároveň státní zastupitelství požádalo, aby soud vydal Havlíčkovi příkaz otisknout v příštím čísle „Slovana“ nařízení vyšlé v této věci.

Vzhledem k závažnosti inkriminovaného článku, v němž jsou výrazně vyjádřeny Havlíčkovy názory na svobodu tisku a

vzhledem k celkové politické situaci této doby i vzhledem k významu, jež mělo kritizované ministerské nařízení pro Havlíčkovi další novinářskou činnost, považujeme za účelné uvést závadné části článku v plném znění:

„V předešlém čísle podali jsme jen na kvap čtenářstvu svému beze všelikých úvah onen nový paragraf, který vyzdvihuje naše ministerstvo v krátkosti svobodu tisku v celé Rakouské říši. Naše čtenářstvo jistě s pozorností uvážilo celý důležitý smysl tohoto paragrafu, který jsme postavili do předu svého minulého čísla. Vláda naše dekretovala sama sobě právo zapovědět jí nelibý časopis, že tím vlastně přestala svoboda tisku pro časopisy, kdožby tomu nebyl porozuměl? Neboť svoboda tisku jen tenkrát může mít ceny pro občanstvo, když možná jest vládě celou pravdu veřejně do očí povědět a když vláda jinak proti časopisům jednati nemůže, nežli proti každému jinému obviněnému z přestupku, totiž náležitým a nestranným soudem a jmenovitě soudem neodvislých spoluobčanů v porotě. Nyní ale v Rakouských budou souditi nad časopisy političtí náměstníci^{94/} v korunních zemích, neboť dala jim vláda moc po dvakrátne písemné výstraze zapovědět každý časopis. Kterak tedy od nynějška časopisy mohou nestranně a bezohledně posuzovati činnost těchto pánů náměstků? Na každou důtku odpoví se jim písemnou výstrahou a po dvou výstrahách bude p. náměstník zbaven svého nepříjemného posuzovatele. Ostatně má ale každý takový zákon našeho nynějšího ministerstva vždy nějaký nejbližší smysl, neboť naše ministerstvo zvyklo si dělati zákony vždy pro nejbližší potřebu. Pro nynějšek jest tedy smysl tohoto paragrafu ten, že co nejdříve dostane „Slován“ kutnohorský a „Südslawische Zeitung“ v Záhřebě písemnou výstrahu atd. Každý vidí a my sami to pozorujeme nejlépe, že jmenovitě „Slován“ v tomto čtvrtletí již naposledy vychází, neboť tento nový paragraf jest pohřební píseň zvláště pro nás zhotovená ve Vídni. — Obecenstvu našemu, byť by mu třeba velmi nemilo bylo oželeť vycházení časopisu našeho směru, nebude zajisté po chladném rozvážení ani příliš bolestný tento nový ministerský paragraf: vždyť bez toho až do nynějška činilo se nám každé ráznější ozvání o národní věci nemožným libovolnými konfiskacemi, rozdíl tedy není příliš veliký. A jestli dokonce, jak ministerský úvod nadějí dává, zrušeno bude v krátkosti obležení v Praze a ve Vídni, jest otázka, jestli jsme nezískali tímto novým zákonem. Svobodu tisku pravou neměli jsme bez toho, neztratíme tedy v tomto ohledu mnoho, pominutím obleženosti v Praze nastane ale v Praze na každý způsob jakási nová činnost.

Nesmí se ale tomu rozumět tak, jako bychom si snad v nově vyhlášeném ustanovení nějak libovali: naopak musíme říci, že teprve nyní tímto paragrafem skutečně zrušena jest slíbená svoboda tisku. Kdo ale ví, že pokládáme svobodu tisku za nejprvnější právo svobodného občana,⁹⁵ porozumí tomu, že nám nemůže býti lhostejno vysloveně býti zbavení tohoto nám tak slavně zaručeného práva. Ministerstvo sice ve svém úvodním nejponiženějším přednesení nešťítalo se říci, že v Rakousích není možná vládnout při svobodě tisku: podivné ale jest, proč tedy přece ještě roku 1849 vydalo nový tiskový zákon! Ministerstvo praví, že přý s jistou opatrností možná jest se vyhnouti dosavadnímu zákonu tiskovému a užití trestu a že tedy proto musí býti v rukou vlády libovolný (diskreční) prostředek proti takovým časopisům. Proč pak si ale tedy ministerstvo, jestli tak málo na zákony drží, nevymáhá také stejnou libovolnou moc strany všech jiných přestupků? Celá věc je velmi snadná na srozuměnou: vyhnouti se zákonu tiskovému není možno, tak jako není možno vyhnouti se ku př. zákonu o zlodějství a když někdo **skutečně** krade, sotva asi ujde trestu při vši zákonné proceduře a nebude zapotřebí dělati pro něho nějaká nová diskreční ustanovení. Kdyby tudy někdo skutečně přestoupil nějaký paragraf dosavadního tiskového zákona, bude jistě odsouzen podle všech pravidelných soudních forem. Žádá se ale, jak se zdá, od tiskového zákona příliš mnoho, více než on a jakýkoli jiný zákon zastati může, žádá se totiž, aby dle tohoto zákona mohl být také někdo potrestán, kdo se nedopustil žádného zákonem zapovězeného činu. Kdo žádá, aby každý, kdo vládu, nejsa pochlebík, nechvalně posuzuje, byl co zločinec potrestán, tenť měl arci hned za první paragraf ve svém tiskovém zákonu udělati: „Kdo haní vládu, pět let do žaláře a 1000 zl. pokuty; kdo ji nechválí, rok žaláře a 500 zl. pokuty.“ To jest vlastně ten paragraf, který chybí v našem tiskovém zákonu a s tímto paragrafem mohlo by arci každé ministerstvo velmi pokojně a zcela dle libosti vládnout a k tomu ještě bez obležení.⁹⁶ Pokud naše nynější ministerstvo bude vládnout tak, jako posud, nevystačí jistě se žádným tiskovým zákonem a nebude také nikdy se svým tiskovým zákonodárstvím u konce. Pořád bude ještě něco chybět, žádné sebe větší omezení svobody tisku nepostačí k utlácení nespokojenosti tak dalece, aby nepoužila i té nejmenší skuliny v zákoně tiskovém a nepropukla se skrze ni na veřejnost. Kdo chce jen dle své hlavy, dle své libosti vládnout, ten musí zavést cenzuru, tomu není nic platen žádný a sebe ostřejší tiskový zákon. Svoboda tisku může býti jen tam, kde se vládne podle přání a k pro-

spěchu většiny národa. – Činíme ostatně všechny myslící na to pozorný, kterak nynější vláda od počátku svého nastoupení na podzim r. 1848 pěkně poznenáhla sice, ale pevným krokem nás vede ve svobodě tisku „besonnen aber entschieden vorwärts“. Napřed liberální tiskový zákon bez kaucí a liberálně bez censu volená porota; pak po rozpuštění sněmu nynější tiskový zákon s kaucemi,⁹⁷ dosti veliký census na porotce; potom předkládání každého čísla k úřadům zároveň s vydáváním, pohodlí to pro konfiskace; potom obležení v Praze jen kvůli tisku a omezení tisku materiální nemožností; nyní již libovolné zapovídání novin! Co bylo napřed víme, co přijde budoucně, nevíme“.

Okresní sborový soud v Kutné Hoře v neveřejném zasedání dne 18. července za předsednictví rady zemského soudu Sequense a přítomnosti rady Rotha, asesora Dlouhého a zapisovatele Marschalla uznal důvody uvedené v žalobě státního zastupitelství za oprávněné a rozhodl, že Havlíček a Procházka mají být soudně stíháni podle §§ 57 a 59 tr. z. I. díl, že má být proti nim zavedeno přípravné vyšetřování a že zabavení 50. čísla „Slovana“ se potvrzuje. V odůvodnění se zejména jako trestné zdůrazňuje „navrhované“ znění prvního paragrafu tiskového zákona: „Kdo haní vládu, 5 let do žaláře a 1000 zl. pokuty, kdo ji nechválí, rok žaláře a 500 zl. pokuty.“ Havlíčkovi bylo současně uloženo, aby nálež v úplnosti publikoval v nejbližším čísle „Slovana“.

Dne 4. srpna pověřil předseda okresního sborového soudu asesora Karla Viererbla vedením přípravného vyšetřování proti Havlíčkovi a Procházce pro obsah článku „Jeden paragraf“.

Ten předvolal Havlíčka k výslechu na 13. srpna. K výtce, že se vládě v článku podkládá přání vydat zákon, na jehož základě by mohl být libovolně a nespravedlivě trestán i ten, kdo se nedopustil žádného nedovoleného činu, prohlásil Havlíček, že nikdo nemůže popřít, že vláda si nařízením ze 6. 7. 1851 zjednala libovolnou moc k potlačení každého časopisu, což se nesrovnává se svobodou tisku. Havlíčkův návrh prvního paragrafu zákona, který by si nynější vláda přála, podaný satirickým způsobem, měl za úkol v krátkosti naznačit touhu po pronásledování liberálních časopisů, kterou lze u nynější vlády pozorovat a kterou i Havlíček sám na sobě v dosti hojné míře zakouší. Havlíček je přesvědčen, že tiskový zákon v ničem nepřestoupil, ale poněvadž je vládními orgány ustavičně stíhán, myslí si, že vládě jde jen o to, aby byl potrestán. Havlíček netvrdí, že vláda chce, aby někdo byl nespravedlivě a libovolně potrestán, ale tvrdí, že vláda chce mít takový tiskový zákon, podle kterého by při svobodě

tisku byla opozice proti vládě nemožná. V tom však Havlíček neshledává přestoupení zmíněných dvou paragrafů.^{98/}

K dotazu na poměr k tiskaři Procházkovi prohlásil Havlíček, že Procházka tiskne „Slovan“ na Havlíčkův náklad za pevně stanovený plat za arch. Za obsah přejímá veškerou odpovědnost Havlíček, neboť Procházka obsah před uveřejněním nezná. Podání obranného spisu proti „vydání v obžalovanost“ Havlíček odmítl.

Příštího dne (14. srpna) byl vyslechnut František Procházka. Při výslechu zdůraznil, že „Slovan“ nečte ani v rukopise ani v otisku a proto jeho obsah nezná. Veškerou odpovědnost za obsah nese Havlíček, Procházkaova odpovědnost je podle §§ 42 a 43 tisk. zák. pouze subsidiární. „Slovan“ tiskne za hotový plat „od archu“. Také Procházka se vzdal práva podat obranný spis.

15. srpna předložil vyšetřující soudce spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování Havlíčka a Procházky pro obsah článku „Jeden paragraf“ státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s poznámkou, že obvinění se výslovně vzdali práva podat obranný spis. Také v tomto případě upozornil státní zastupitelství na odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu ze 4. 8. 1851, jímž bylo rozhodnuto, aby Havlíček byl obžalován pro tiskový přečin § 26a, b tisk. zák. a pro zločin rušení veřejného pokoje spáchané obsahem článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“ a Procházka pro spoluvinu na těchto deliktech a jímž oba byli odkázáni před porotní soud v Kutné Hoře.^{99/}

Dne 2. července 1851 upozornil místodržitel okresního hejtmanství v Kutné Hoře, že Havlíček zamýšlí vydat své tzv. kutnohorské dopisy roztřesené v různých číslech časopisu „Slovan“ souborně pod názvem „Epištoly kutnohorské“. Vydáním této tiskoviny, jež má vyjít v první polovině července a má obsahovat nejnebezpečnější články namířené hlavně proti katolickému duchovenstvu a proti církevní správě, bude patrně způsobeno více zla než uveřejněním jednotlivých článků. Kdyby se rozeslání brožury zdařilo, těžko by již mohly být odstraněny škodlivé následky. Proto bude absolutně nutné ohlídat vydání brožury a dát ji zabavit. K tomu se jistě urychleně najde zákonná záminka. Bude proto třeba vynaložit ve spolupráci se státním zástupcem veškeré úsilí, aby se zabránilo rozšíření brožury, jejíž tendenci dostatečně charakterizuje jediný citát: „Biskupové a konsistoře přiblí Spasitele na kříž“. Proto místodržitel uložil okresnímu hejtmánovi, aby učinil nezbytná opatření a aby místodržiteli podal

zprávu o vydání brožury i o opatřeních proti jejímu rozšíření.

Opis tohoto dopisu byl zaslán generálnímu prokurátorovi. Jeho zástupce dr. Hoffmeister zaslal tento opis 4. července státnímu zástupci v Kutné Hoře a dal mu pokyn, aby této tiskovině věnoval plnou pozornost, aby „zákonnou cestou“ podporoval okresního hejtmána a generálnímu prokurátorovi o tom podal zprávu.

Zpráva o zákroku proti „Epištolám kutnohorským“ byla generálnímu prokurátorovi podána 11. července. Podle ní spočívala obtížnost uloženého úkolu především ve zmaření Havlíčkova „listivého“ záměru dostat celý náklad do veřejnosti tak, aby byl rozebrán dříve, než by se státní zastupitelství dovědlo, že vůbec nějaký sešit vyšel a než by mohlo být skutečně zabavení Havlíčkem již předem očekávané.^{100/} Z tohoto důvodu nebylo až do poslední chvíle možno koupit v Kutné Hoře jediný exemplář brožury. Všechny pokusy státního zastupitelství zakoupit nějaký exemplář zcela ztroskotaly. Teprve 15. července večer dostal státní zástupce jeden exemplář brožury, který získalo okresní hejtmanství „nepřímou cestou“. Z něho se poučil o obsahu a o blízkém vydání brožury. Dne 16. července se státní zástupce dověděl, že příštího dne se má začít s rozesíláním brožury a dal podnět k jejímu zabavení sám, poněvadž okresní hejtmanství tak neučinilo. Konfiskaci prováděl opět okresní komisař Netzwall za účasti četníků Pluhaře a Vávry.

Výsledek zabavení byl podle názoru státního zástupce skvělý, neboť bylo zabaveno 2000 exemplářů a zapečetěna ještě nehotová sazba. K tomuto úspěchu dopomohla podle státního zástupce zejména horlivost a obezřetlost okresního komisaře Netzwalla. Z protokolu o konfiskaci ze 17. července vyplývá, že byly zabaveny 3 hotové archy i s titulními listy a čtvrtý arch tištěný po jedné straně. Forma druhé poloviny čtvrtého archu, která ještě nebyla sestavena a obsahovala teprve 4 stránky, byla zapečetěna a svěřena do opatrování Karla Havlíčka, kdežto zabavené tiskové archy uložené do dvou beden byly vzaty do úředního opatrování.

V průvodní relaci, již Netzwall předkládá okresnímu hejtmánství v Kutné Hoře protokol o zabavení, uvádí některé poznatky o postoji a chování Karla Havlíčka při provádění konfiskace. Z údajného Havlíčkova ohromení bylo možno vyvozovat, že konfiskace se ho velmi dotkla a mimořádně jej překvapila. Hned při doručení úředního přípisu Havlíček prohlásil, že nemá žádné exempláře „Epištol kutnohorských“, protože je již dříve

rozeslal poštou. Havlíček chtěl předložením seznamu předplatitelů a většího počtu podacích receptisů podat důkaz, že údajné rozeslání brožury bylo již realizováno. Podle Havlíčkova prohlášení nebyl žádný exemplář brožury vydán v Kutné Hoře ani dopravován kutnohorskou poštou, protože se rozhodl nedopustit, aby „Epištoly kutnohorské“ se dostaly do rukou státního zástupce.¹⁰¹ Tak chtěl údajně zabránit jejich zabavení. Pokud se nějaký exemplář dostal do držení úřadů, stalo se to prý bez Havlíčkova vědomí a proti jeho vůli a jen následkem nespolehlivosti jeho lidí. Nettwall prohlídkou receptisů zjistil, že 7., 8. a 10. července podal expeditor Prošinger prostřednictvím 200 receptisů tiskoviny na kolínské poště. Nebylo však možno zjistit, zda byly skutečně expedovány „Epištoly kutnohorské“. Nettwall Havlíčkovu údají příliš nevěřil a domníval se, že rozesílána byla publikace „Duch národních novin“. Podle názoru kutnohorského státního zástupce byl Havlíčkův údaj o rozeslání 4000 exemplářů lživým předstíráním, jehož účelem je zpochybnit horlivost a chytrost úřadů a nedopřát jim uklidňujícího vědomí, že svého cíle dosáhly. Podle Nettwallovy relace Havlíček nejdříve popíral, že má ještě nějaké exempláře brožury, a teprve když jej Nettwall vyzval k definitivnímu vyjádření, prohlásil, že je v tisku druhé vydání, že velká část jednotlivých archů je vytištěna, že však hotové exempláře nejsou v místnosti tiskárny a veškeré pátrání okresního komisaře po nich bude marné a Havlíček místo jejich úschovy neprozradí. Proto byla zahájena důkladná prohlídka všech místností tiskárny. Když chtěl Nettwall vstoupit do zamčené obytné místnosti proti tiskárně, již užíval spolupracovník „Slovana“ Václav Kodým, oznámil Havlíček, že tam je uloženo druhé vydání brožury. Tento údaj se ukázal správným. Po Havlíčkově prohlášení, že druhé vydání je doslovným přetiskem prvního vydání, byl celý náklad zabaven a sepsán o tom úřední protokol. Havlíček uvedl, že pokládal za nutné vydat „Epištoly kutnohorské“ ještě jednou, aby vyhověl požadavku mnoha předplatitelů, na něž se při prvním vydání nedostalo. Podle Havlíčkova sdělení byl celý první náklad vytištěn v tiskárně „Slovana“, první, druhý a čtvrtý arch (ten však jen z poloviny) druhého vydání byl rovněž vytištěn v tiskárně „Slovana“, kdežto vytištění třetího archu obstaral ve své tiskárně Procházka. Nettwall upozornil zejména na Havlíčkovu prohlášení, že do budoucna bude čelit konfiskaci „Slovana“ tím, že povinný exemplář se dostane do rukou úřadů teprve tehdy, až bude celý náklad rozeslán. Havlíček také poznamenal, že §§ 57 a 107¹⁰² citované v zabavovacím rozkazu jsou příliš všeobecné a mohou

být bezohledně použity proti každému opozičnímu tisku. Havlíček rovněž prohlásil, že jej udivuje, proč byla brožura shledána závadnou, když jde o pouhý výtah z různých již dříve schválených sešitů „Slovana“. Komisař Nettwall připomněl, že na Havlíčkovu chování při provádění konfiskace si není možno stěžovat, neboť dokonce sám své lidi vyzýval k zdvořilosti. Nettwall také v relaci doporučil provedení prohlídky v Havlíčkově bytě a novou prohlídku tiskárny. K této prohlídce také skutečně došlo hned příštího dne. Bylo při ní zabaveno 6 exemplářů „Epištol kutnohorských“ v Havlíčkově bytě. V místnostech tiskárny však již nebylo nalezeno nic. Prohlídku prováděl zase okresní komisař Nettwall za účasti četníků Jana Josefiho a Jana Houzvičky.

O správnosti Havlíčkových údajů o rozeslání „Epištol kutnohorských“ prostřednictvím kolínské pošty svědčí zpráva zaslaná 31. července okresním hejtmanem v Kostelci n. Č. l. státnímu zastupitelství v Kolíně, jež ji postoupilo státnímu zastupitelství v Kutné Hoře. Ve zprávě se říká, že výnosem presidia místodržitelství ze 17. července bylo nařízeno zabavení všech exemplářů brožury „Epištoly kutnohorské“, které jsou rozesílány poštou nebo prodávány v knižním obchodě. Toto opatření bylo rozšířeno dalším výnosem presidia místodržitelství z 19. července též na exempláře, které jsou v držení kolportérů a Havlíčkových agentů.¹⁰³ Při provádění tohoto příkazu zjistil okresní hejtman, že z oněch 195 balíků „Epištol kutnohorských“, jež byly podány na kolínské poště, došly do jeho okresu jen dva balíky označené jako tisk, a to do Českého Brodu 9. července jeden balík pro Františka Černého a do Kostelce n. Č. l. rovněž jeden balík určený tamnímu školnímu učiteli Kačerovskému. Ten je podle okresního hejtmána mužem zachovalým, který se zabývá pouze vyučováním a o politické záležitosti se nestará. Okresní hejtman u něho také až dosud nepozoroval nejmenší známky smýšlení nepřátelského vládě. Podle vyjádření Kačerovského bylo v balíku 10 exemplářů „Epištol kutnohorských“, jež u Havlíčka objednal na výslovnou žádost místních předplatitelů „Slovana“ a jež jim také po doručení ihned rozdělil, takže u něho nebyl nalezen ani jediný exemplář, který by mohl být zabaven.

František Černý byl podle zprávy kosteleckého okresního hejtmána měšťanem, řezníkem a výčepním v Českém Brodě. V jeho domě prý mívala sídlo „Slovanská lípa“; jeho výčep má stále ještě vývěsní štít „Hostinec u Slovanské lípy“.¹⁰⁴ U Černého našel okresní hejtman ještě jeden exemplář „Epištol kutnohorských“ a 4 exempláře brožury „Duch národních novin“,

kteří z opatrnosti rovněž zabavil, protože jejich obsah nezná.^{105/} Podle výpovědi Černého bylo v balíku, který mu byl doručen, 20 kusů „Epištol kutnohorských“, 6 exemplářů brožury „Duch národních novin“ a dva uzavřené balíky pro statkáře Honse ve Vykání a Nebeského v Břežanech, jež jim Černý ihned odevzdal. Všechny ostatní tiskoviny (s výjimkou zabavených) rozdělil Černý předplatitelům, většinou obecním představeným, kteří do jeho výčepu přicházejí o úředních dnech, nebo když mají v Brodě něco na práci.

O tomto stavu věci podal kostelecký okresní hejtman 24. července zprávu presidiu místodržitelství, jež mu výnosem z následujícího dne oznámilo, že exempláře „Epištol kutnohorských“, které se již dostaly do soukromého držení, nepodléhají zabavení a pro jejich držení nemůže být proti soukromníkům zavedeno úřední jednání, kdežto exempláře, které se najdou v knižním obchodě nebo u Havlíčkových soukromých agentů a které jsou tedy určeny k rozšiřování, mají být zabaveny a proti kolportérům má být se vši přísností zavedeno úřední řízení. Brožura „Duch národních novin“ však nemá být až do dalšího pokynu stíhána v knižním obchodě a v držení soukromníků, ale je třeba zabránit podle živnostenských předpisů a podle § 19 tiskového zákona^{106/} jejimu rozšiřování prostřednictvím osob, které nejsou oprávněny k obchodu s knihami.

Státní zastupitelství v Kutné Hoře podalo hned následujícího dne po zabavení „Epištol kutnohorských“ u okresního sborového soudu v Kutné Hoře přípravnou žalobu proti Havlíčkovi a Procházkovi s prosbou, aby zabavení brožury a zapečetění sazby bylo potvrzeno. Podle žaloby byl obsahem brožury spáchán tiskový přečin podle § 26a, b tisk. zák. a zločin rušení veřejného pokoje podle § 57 tr. z. I. díl,^{107/} neboť se brožurou zjevně vyzývá a usiluje svádět k neposlušnosti a odporu proti zákonům a nařízením, brožura v celém svém rozsahu obsahuje nejhrubší útoky proti katolické hierarchii a částečně proti úřednickému a vojenskému stavu, čímž se snaží navádět k nepřítelství vůči nim, a konečně se v ní projevuje úsilí vnuknout ostatním spoluobčanům zlomyslným způsobem takové smýšlení, z něhož může povstat odpor k státní správě. V žalobě se závažná místa sice přesně uvádějí, ale necitují se.

V prvním závažném místě (v VII. epištole) se praví,^{108/} že Ježíš byl ukřižován farizeji a zákoníky, to znamená, že jej dali oběsit konzistoř, biskupové a úředníci. Oběsit jej dali proto, že rozšiřoval nebezpečné učení, rouhal se Bohu a popuzoval údajně národnosti proti sobě, totiž svůj národ proti panujícím

Římanům a proti představeným, a že prý chtěl vyvolat nenávist proti otcovské vládě od Boha ustanovené. Ježíš by byl i za našich časů odsouzen jako za časů Pontia Piláta.

V VIII. epištole brožury se vytýká biskupům, že se snažili svatou rouškou zahalit před lidem ohavnost smrti, kterou jejich duševní předkové odstranili ze světa miláčka lidu. Když nemohli všelikým pronásledováním Ježíšových následovníků uhasit ducha jeho lásky, snažili se chytře vmísit se mezi jeho vyznavače a z jeho učení ponechat jen slova, ale obsah zcela překroutit, což se jim výborně povedlo, takže by je jeho božský původce sám nepoznal. Zatímco Ježíš učil, že je třeba lidu sloužit, hierarchie uvedla lid do své poslušnosti. Různými formalitami a lidu nesrozumitelnými ceremoniemi se snaží zastřít nedostatek toho, co požadoval Ježíš od svých následovníků. Zasvěcení a zbožnění kříže mělo lid odvést od poznání jeho pravého významu. Je proto třeba osvětlit učení Ježíšovo tak, aby lid poznal neupřímné plány a úmysly hierarchie.

V IX. epištole se uvádí, že farizeové a zákoníci nynějších časů se neodvažují vystupovat proti Ježíšovi tak, jako jejich předchůdci, přece však pronásledují ty, kteří jim činí stejné výtky, jež činil Ježíš jejich duševním praotcům.

V XI. epištole se vytýká katolické hierarchii jako rouhání a urážka Boha zavedením latiny jako bohoslužebného jazyka, kterému lid nikde nerozuměl.

V XIX. epištole se prohlašuje, že vojsko má hájit zem a národ proti násilí a právo proti libovůli. Obyčejně však hájí pouze despoticke vlády proti národům, pomáhá utiskovat právo a zavádět libovůli. Úkolem kněžstva zase je vzdělávat lid, rozšiřovat mezi ním zásady pravé svobody, totiž bratrství, zušlechťovat jej a vést jej k blaženosti. Ve skutečnosti však kněžstvo ze sebe udělalo jistý druh aristokracie a je nutno říci, že by se spíše obešli věřící bez kněžstva než kněžstvo bez věřících. Příčinou toho je, že hierarchie zneužívá kněžstvo stejným způsobem jako absolutie (tj. absolutistická vláda) zneužívá vojsko. Jedním z prvních prostředků k tomu je celibát.

V XXV. epištole se říká, že nynější biskupové nemají na sobě známky pravého apoštolství. Ustanovování biskupů vládou je zcela necírkevní a je obecně známo, že se biskupství až dosud většinou udělovala jako nějaká zaopatření šlechtickým synkům nebo byrokratickým kněžím. Protože se tedy kněžstvo dostalo do rukou vlády a náboženství se stalo proti svému prvotnímu účelu nástrojem politické reakce, nastala potřeba oprít se

proti takovému neslušnému vlivu hierarchie, která dala zřetelně najevo, kam vede její cesta.

V téže epistole se dále říká, že Havlíček a jeho přívrženci se nedají odradit od své cesty tím, že se na ně horší a vyhrožují jim někteří kněží, jimž jde více o přízeň biskupů než o pravé katolické náboženství. Vzdělaný kněz zná totiž dobře dějiny katolické církve a ví, kde je pravda. Takový kněz uzná, že není možno se lhostejně dívat na to, aby hierarchie jako služebnice známých reakcionářských kast poznenáhlu zatáhla sítě temnosti nad českým lidem, aby z kněžstva učinila svými rozkazy místo učitelů zatemňovatele lidu a aby jako ochotná služebnice vlády vytvořila, až se její moc pevněji zakotví, jako vždy jindy stát ve státě, nechťela se podrobovat zákonům a ve jménu nebe plodila růžnice na zemi.

Okresní sborový soud rozhodl dne 20. července v neveřejném zasedání o přípravné žalobě státního zastupitelství tak, že je důvod k soudnímu stíhání Karla Havlíčka a Františka Procházky pro tiskový přečin podle § 26b tisk. zák. a pro zločin podle § 57 tr. z. I. díl, jež byly údajně spáchány obsahem brožury „Epistoly kutnohorské“, a potvrdil její zabavení a zapečetění sazby. Své rozhodnutí odůvodnil tím, že se spisovatel dotýká duchovenstva takovým způsobem, že tím může povstát nepřátelství k tomuto stavu a následkem toho dojít k „udušení“ vši vážnosti duchovních a že vzhledem k dalšímu obsahu brožury měl spisovatel v úmyslu svádět k takovému nepřátelství. Spisovateli se vytýká rovněž útok proti vojsku, které nazývá jen prostředkem libovůle. Trestným byl shledán též výrok, že vláda užívá duchovenstva jako prostředku politické reakce, čímž může vzniknout „nelibost“ k státní správě, což spisovatel patrně také zamýšlel. Příčinu k soudnímu stíhání Havlíčka a Procházky podle § 26a tiskového zákona soud nenalezl.

Protože proti tomuto usnesení nebyla podána stížnost, odevzdal přednostu okresního sborového soudu Sequens 27. července spisy asesoru zemského soudu Karlu Viererblovi, aby proti obviněným zahájil přípravné vyšetřování.

Havlíček byl předvolán k výslechu na 13. srpna. Když byl po zjištění osobních dat vyzván, aby se zodpovídal z obvinění, jež byla proti němu vznesena nálezem okresního sborového soudu, uvedl, že všechna inkriminovaná místa byla již dříve ve „Slovanu“ vytištěna a že brožura je jenom sbírkou článků o církevních záležitostech, jež byly v „Slovanu“ již dříve otištěny pod stejným názvem nebo také pod jinými názvy. K nim přidal v druhém rozmnoženém vydání jen něco málo nového, totiž v epistolách IV,

V, XX a XXI. Ačkoliv kutnohorské státní zastupitelství a okresní sborový soud Havlíčkův časopis dosti přísně stíhaly konfiskacemi a žalobami, přece proti prvnímu vydání článků v „Slovanu“ neměly námitek. Proto Havlíček vyslovil podiv, jak je možné v nich nyní nalézt přestupky. V inkriminovaných místech vytýká vyšší hierarchii chyby, které se nesrovnávají s předpisy katolické víry, a poněvadž nikoho nejmenuje, může povstát neváženost jen k takovým kněžím, kteří takové chyby mají. Proti výtce, že vojsko nazývá prostředkem libovůle a o vládě tvrdí, že duchovenstva užívá jako nástroje politické reakce, se Havlíček hájil prohlášením, že na inkriminovaných místech nemluví o rakouské vládě ani o rakouském kněžstvu, nýbrž že jde jen o všeobecné vyřízení, a to ještě s výhradou, že se tak děje „obyčejně“, tedy ne všude. Důkazem toho, že neměl v úmyslu vyvolávat nechuť proti vojsku a vládě v Rakousku, je uvedení řeči jistého španělského poslance v tamním sněmu; o Rakousku při tom nebylo řeči. Na určitém místě ovšem Havlíček říká, že si rakouská vláda učinila z náboženství nástroj politické reakce, v tom však nevidí potupení vlády, jež by zákon zapovídal. Slovo „reakce“ má velmi relativní smysl, poněvadž Havlíček např. podle svého politického smýšlení nazývá reakcí to, co nynější vláda pokrokem. To je však pouze rozdíl ve smýšlení a nikoliv zločin nebo přestupek, je to jen pojmenování politické strany. V rakouských vládních novinách se starokonservativci také často nazývají reakcionáři a dosud nikoho nenapadlo stíhat proto některý z těchto časopisů.

Na dotaz o poměru k tiskaři Procházkovi uvedl Havlíček, že „Epistoly kutnohorské“ dal u něho tisknout za hotový plat podle archu. Obsah však Procházkovi znám nebyl, za ten odpovídá Havlíček. Na závěr Havlíček odmítl podání obranného spisu proti „vydání v obžalovanost“.

František Procházka při výslechu dne 14. srpna udal, že inkriminovaná místa byla podle Havlíčkova prohlášení již dříve vytištěna ve „Slovanu“ a státní zastupitelství proti nim nic nenašlo. Proto se domníval, že ani proti sbírce „Epistol“ nebudou námitek. Jejich obsah nečetl ani v rukopise ani v otisku a proto jej nezná. Podle tiskového zákona je ostatně odpovědný jen subsidiárně; Havlíček mu slíbil, že odpovědnost za obsah brožury bere na sebe. O svém poměru k Havlíčkovi při tisku brožury Procházka vypověděl, že ji tiskl za hotový plat od archu. Také Procházka se vzdal práva podat obranný spis.

Dne 15. srpna předložil vyšetřující soudce Viererbl spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování ve věci „Epistol kutnohor-

ských" státnímu zastupitelství v Kutné Hoře s poznámkou, že obvinění se vzdali práva podat obranný spis, a s upozorněním, že písemnosti o dřívejším životě Karla Havlíčka a Františka Procházky jsou připojeny ke spisům o přípravném vyšetřování vedené proti nim pro obsah článku „Jeden paragraf“. Současně připomněl znovu odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu ze 4. srpna, jímž byli oba obvinění „vydáni v obžalovanost“ pro obsah článků „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“, a to pro přečin podle § 26a, b tisk. zák. a zločin podle § 57 tr. z. I. díl, a odkázání před porotní soud v Kutné Hoře.¹⁰⁹

Státní zastupitelství postoupilo spisy o přípravném vyšetřování Karla Havlíčka a Františka Procházky pro tiskové delikty spáchané obsahem článků „Politický přehled“ a „Vytřvalost opozice“ uveřejněných v 45. čísle „Slovana“, dále obsahem článku „Jeden paragraf“ otištěného v 50. čísle „Slovana“ a konečně obsahem brožury „Epištoly kutnohorské“ vrchnímu státnímu zastupitelství v Praze, které dne 30. srpna podalo obžalovací komoře vrchního zemského soudu návrh, aby obvinění byli „vydáni v obžalovanost“ pro tiskový přečin § 26 b tisk. zák. a zločin rušení vnitřního pokoje státu spáchané obsahem zmíněných publikací.

Obžalovací komora rozhodla v neveřejném zasedání dne 16. září za předsednictví presidenta soudu hr. Mitrowského a přítomnosti radů Steyrera, Jeremiáše, Veita a Boresche a zapisovatele Bauera po slyšení vrchního státního zástupce Hikische a k jeho písemnému návrhu z 30. srpna, že Karel Havlíček jako spisovatel a František Procházka jako tiskař mají být obžalováni pro obsah výše uváděných tří článků a brožury „Epištoly kutnohorské“, a to pro přečin podle § 26 b tiskového zákona a pro zločin rušení veřejného pokoje podle § 57 tr. z. I. díl trestný podle § 59 téhož zákona.

V nálezu jsou závadná místa citována v plném znění. Při odůvodnění nálezu se klade nejprve otázka, zda v citovaných místech je možno zjistit skutkovou podstatu zločinu rušení veřejného pokoje. Na tuto otázku je třeba podle názoru obžalovací komory odpovědět kladně. „Neboť uváží-li se,¹¹⁰ že známky bouří a poblouzení roku 1848 z myslí až dotud vymazány býti nemohou, že tedy státní správa zavádějíc ve všech odvětvích státního ústrojí změny, jichž potřeba tak zhusta se objevila, vždy ještě potkávati se musí s pochybnostmi a s nedůvěrou a jmenovitě že právě u méně vzdělané třídy obyvatelstva, jež tak lehko přístupná jest obratným návodům, úplná, všelijakých obětí

schopná důvěra v prostředky a opatření vlády ještě upevněna není. Proto nelze ani té nejmenší pochybnosti míti o tom, že uvedené články sepsané slohem nanejvýš obratným, zaslepující vkusně a uměle uvedenými sofismaty, vtípné a při tom každému srozumitelné, mohou vzbuditi a utvrditi ve všech pochybujících a nedůvěřujících, tudíž ve větší části čtenářů myšlenku, že opatření a prostředky vlády týkající se přistoupení k německému spolku jsou české národnosti nanejvýš škodlivé a politika pana presidenta ministerstva, tudíž reprezentanta rakouské státní správy, v tomto ohledu skutečně nespravedlivá a nepraktická jest; že vláda jenom o to usiluje, aby potlačivši všechny ostatní národnosti, německá národnost navzdor zaručené rovnoprávnosti přednost měla; že ministerstvo s liberálními časopisy jednostranně a nespravedlivě nakládá a svobodu tisku nemožnou učiniti se snaží; že vláda zneužívá náboženství toliko co nástroj k provedení reakcionářských snah; zkrátka že se státní správa obviňuje vším právem ze všech v těchto článkách zmíněných a vytýkaných přehmatů a škodlivých záměrů, že tedy články tyto mohou vzbudit taková smýšlení, z nichž zcela přirozeně velmi lehce povstati může nechuť k způsobu vlády a k státní správě.

Taktéž ale se musí za to míti, že články tyto v úmyslu tom sepsány a vydány byly, aby se taková smýšlení vstřípla, a to zlomyslně, to jest ne snad proto, aby se tím nějaký prospěch docílil, nýbrž aby se vzbudily úmysly stávajícímu pořádku odporu. Neboť ačkoliv to v přirozenosti konstitučního státu spočívá, že se nemůže tisku zabrániti, aby o opatřeních a prostředcích vlády svobodně nejednal a je tu a tam také nehaněl, přec musí taková hana příčiny a jisté meze míti.

Když ale, jakž to platí o oněch článkách „Slovana“ a o tom, co z „Epištol kutnohorských“ vyňato a uvedeno jest, tato pojednání sepsána jsou nanejvýš uštěpačně a satiricky, ano slohem tak pohrdavým a zlehčujícím, že tu ani známka vážnosti není, kterou i svobodný tisk k ministerstvu projevovali má, když se tato pojednání zakládají na zcela nepravdivých událostech a když se konečně v nich vládě, a to zcela bez důvodů, podvrhují snahy, jejichž škodlivost vůbec uznána jest, a když z opatření a prostředků, jejichž účelem (jako např. tisku se týkající císařské nařízení ze 6. 7. 1851) jest toliko blaho státu, posměch se tropí a opatření tato nevraživým způsobem a bludně se vykládají, tu se může, ba musí takovým žurnalistickým snahám označení „zlomyslným způsobem“ vším právem přičísti.

V článkách brožurky „Epištoly kutnohorské“ vyobrazuje Karel Havlíček katolické duchovenstvo vůbec způsobem zášť

vzbuzujícím a přičítá jemu taková stav ten snižující smýšlení a zkázoplné snahy, že články tyto zjevně za účel mají nejen potupiti tento stav občanské společnosti, nýbrž spíše povzbuditi a svést jiné k nepřátelství proti němu, což se ostatně také z epistol XXV. zcela patrně jeví, kdež spisovatel nejprve uvádí, že duchovenstvo vládě jen nástrojem její reakcionářské politiky jest, pak ale pokračuje: Nastala tedy potřeba opřiti se proti takovému neslušnému vlivu hierarchie, která nám dosti zřetelně již na srozuměnou dala, kam jde její cesta.

To, že více těchto článků v brožurce „Epištoly kutnohorské“ obsažených již dříve jednotlivě v „Slovane“ bez překážky uveřejněno bylo, nemůže sloužiti spisovateli k ospravedlnění, ani jeho tvrzení, že chyby, které duchovenstvu vytýkal, oněm duchovním na újmu býti nemohou, kteří chyb takových nemají, neboť všechny tyto články směřují vůbec proti duchovenstvu a jsou zcela způsobilé vzbuditi nepřátelské smýšlení proti celému stavu, tedy také proti jednotlivým jeho údům bez ohledu, zda tito jednotliví údové vytýkané chyby mají či ne.“

Poněvadž se Havlíček přiznal, že uvedené články „Slovana“ i brožuru „Epištoly kutnohorské“ sepsal a dal sám vytisknout, je podle názoru obžalovací komory odůvodněno podezření, že spáchal zločin rušení veřejného pokoje podle § 57 tr. z. I. díl trestný podle § 59 téhož zákona a že se dopustil tiskového přečinu podle § 26b tisk. zák.,¹¹¹ jenž je trestný podle §§ 22, 26 a 27 téhož zákona.¹¹²

Inkriminované články „Slovana“ i „Epištoly kutnohorské“ byly vytištěny Františkem Procházkou. Ten sice tvrdí, že jejich obsah nečetl a že jejich vytištění převzal jen proto, že Havlíček veškerou odpovědnost za jejich obsah vzal na sebe. Podle názoru obžalovací komory je povinností každého tiskaře seznámit se s obsahem rukopisů odevzdaných do tisku. Vzhledem k trvalému spojení Procházky s Havlíčkem je třeba se domnívat, že Procházka dobře znal zaměření i obsah těchto článků a že musel vědět, že jejich účelem je vzbudit u čtenářů smýšlení vládě nepřátelské a pokud se týká katolického duchovenstva i nepřátelství proti tomuto stavu. Proto bylo u něho shledáno podle § 5 tr. z. I. díl a podle § 44 tisk. zákona odůvodněným podezření ze spoluviny na rušení veřejného pokoje (§ 57 tr. z. I. díl) a přečinu podle § 26b tiskového zákona.

Odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu byl Havlíčkovi oznámen a v opise odevzdán dne 2. října u okresního sborového soudu v Kutné Hoře auskultantem J. Marschallem. Havlíček byl zároveň poučen, že podle § 241 tr. ř.

může podat proti tomuto nálezu zrušovací (zmateční) stížnost k nejvyššímu soudu. Tuto stížnost musí však do tří dnů ohlásit u okresního sborového soudu a každou příčinu „zrušovací“ zvlášť uvést. Do 14 dnů pak musí u okresního sborového soudu předložit písemné provedení své stížnosti. Současně byl Havlíček vyzván, aby soudu sdělil, zda si sám zvolí obhájce nebo zda to ponechá soudu. Havlíček se vzdal práva podat zmateční stížnost a prohlásil, že k hlavnímu přelíčení před porotním soudem si zvolí obhájce.

Téhož dne byl odkazovací nález oznámen a doručen u okresního sborového soudu Františku Procházkovi. Ten však proti němu ohlásil zmateční stížnost a uvedl dva její důvody, a to, že obžalovací komora porušila zákon za prvé tím, že Procházku obvinila ze spoluviny na zločinu rušení veřejného pokoje a na tiskovém přečinu, a dále tím, že čin, který je mu kladen za vinu, byl nesprávně podroben trestnímu zákonu, který se na něj nevztahuje.

Vrchní zemský soud oznámil 30. září okresnímu sborovému soudu v Kutné Hoře, že generální prokurátor neohlásil proti odkazovacímu nálezu zmateční stížnost. Okresní sborový soud pak 2. října informoval vrchní zemský soud, že Havlíček se vzdal použití opravného prostředku, kdežto Procházka ohlásil do protokolu zmateční stížnost.

Ohlášenou stížnost podal Procházka u okresního sborového soudu dne 10. října. Založil ji na tom, že vytištění inkriminovaných článků samo o sobě jej nečiní odpovědným za jejich obsah, protože tato odpovědnost náleží podle § 42 tisk. zák. především autorovi a podle § 44 tisk. zák. musí být u ostatních osob, na něž se vztahuje povinnost ručení, podán důkaz, že tiskoviny znaly a musely poznat jeho trestnost. Takový důkaz musí podat státní úřad. Procházka však u inkriminovaných článků obstarával pouze technické a ekonomické věci tisku, obsah článků neznal a ani nebyl schopen poznat jejich údajnou trestnost při všech starostech o živnost a zvlášť při svém výlučně německém školním vzdělání, kdy jen stěží rozumí spisovné češtině a je jen s velkou námahou schopen ji číst a pochopit obsah přečteného, i když s hovorovou češtinou je obeznámen. Ostatně tiskový zákon z 13. 3. 1849 mu neukládá jako tiskaři povinnost seznámit se předběžně s obsahem každého díla tištěného v jeho tiskárně nebo dokonce převzít a vykonávat nad ním dohled. Ovšem i v takovém případě by mu při existující tiskové svobodě a různosti individuálních názorů zcela chyběla spolehlivá měřítko pro posouzení obsahu. Navíc je si třeba uvědomit,

že inkriminované články byly jednak převzaty z jiných časopisů, aniž proti nim měl některý státní úřad námitky, a to ani v místě, kde platil stav obležení, jednak byly již dříve vytištěny, aniž se staly předmětem nějakého úředního jednání. To vše vylučuje Procházkuův zlý úmysl, který je podstatným znakem a nezadatelnou podmínkou existence zločinu i tiskového přečinu. Procházka měl již ve své stížnosti proti odkazovacímu nálezu obžalovací komory ze 4. 8. 1851 možnost listinami a dokumenty prokázat, že při jeho loajálním smýšlení a nezávadnosti náboženských a politických zásad a při přísně zákonném způsobu jednání potvrzeném úřady není vůbec možná domněnka o jeho náklonnosti k porušování zákona. Proto žádá, aby nejvyšší soud odkazovací nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu změnil a uznal, že není důvodu k jeho dalšímu stíhání.

Generální prokurátor předložil 19. října repliku na Procházkovu zmátečnickou stížnost vrchnímu zemskému soudu v Praze. V ní napadá především Procházkovu tvrzení, že neznal obsah závadných článků a proto také nemohl poznat jejich trestnost. Podle generálního prokurátora záleží posouzení, zda podle § 44 tisk. zák. někdo musel poznat trestnost obsahu tiskoviny a přesto spolupůsobil při tisku, na skutkových okolnostech. Proto podle zásady vyslovené v § 287 tr. ř., že totiž soudci mají posuzovat skutečnost jako prokázanou jen podle svého přesvědčení získaného ze svobodného a svědomitého zkoumání všech důkazů pro a proti, nemůže být toto jejich hodnocení napadeno zmátečnickou stížností. Protože obžalovací komora se vyslovila kladně o existenci skutečností zakládajících u Františka Procházky zločin spoluviny na rušení veřejného pokoje, je třeba se domnívat, že i nejvyšší soud vezme za základ svého zkoumání podle zásady dodržované při všech svých rozhodnutích také v tomto případě skutkové okolnosti, jež obžalovací komora vrchního zemského soudu považuje za zjištěné, uzná, že existuje znalost obsahu předmětných tiskovin Procházkou popíraná, shledá důvod zmátečnosti za neoprávněný a odmítne Procházkovu zmátečnickou stížnost již z formálních důvodů.

Avšak ani z hlediska materiálního práva nelze podle názoru generálního prokurátora uznat Procházkovy důvody. Jestliže § 42 tisk. zák., jehož neznalostí se Procházka nemůže omlouvat, prohlašuje tiskaře při nejmenším subsidiárně odpovědným za každou tiskovinu, je jeho samozřejmou povinností získat si předem o každém článku předloženém v jeho tiskárně k tisku přesnou znalost, aby v případě závadnosti mohl tisk odmítnout. Procházce nemůže sloužit za omluvu, že tato samozřejmá

povinnost není v zákoně přímo vyslovena, protože by jinak odpovědnost uložená tiskaři zákonem byla iluzorní a mohla by být obcházena tvrzením, že tiskař vytištěný článek nečetl. Také neobstojí Procházkaova obhajoba, že nezná spisovnou češtinu tak, aby byl náležitě schopen pochopit obsah článku. Je naopak podle generálního prokurátora samozřejmou povinností tiskaře, aby odmítl vytištění článku v řeči, která mu není běžná, nebo si o jeho obsahu a tendenci zjednal dokonalou znalost prostřednictvím znalce jazyka.

Procházka měl při tisku Havlíčkových prací dbát dvojnásobné opatrnosti, protože mu nemohlo být neznámo, že „Slovan“ jako opoziční tisk sleduje nebezpečné tendence,¹¹³ že Havlíček již dříve jako redaktor „Národních novin“ projevoval smýšlení vládě nepřátelské, a to tak, že tisk tohoto časopisu byl zakázán, Havlíček potrestán válečným soudem a zakázán mu přístup do Prahy.¹¹⁴

Generální prokurátor napadl konečně Procházkovu tvrzení, že inkriminované články byly převzaty z jiných časopisů, aniž některý státní úřad proti nim měl námitky, a to ani v místě, kde trval stav obležení, a že byly již dříve vytištěny, aniž se staly předmětem nějakého úředního jednání. S výjimkou citátu z „Deutsche allgemeine Zeitung“ nebyly články převzaty z žádného jiného časopisu a i tento citát označil Havlíček v poznámce za článkem za svůj vlastní názor. Také brožura „Epištoly kutnohorské“ obsahuje mnohé epištoly, jež nejsou převzaty z jiného časopisu a ty právě byly shledány nejvíce závadnými. Podle generálního prokurátora není rovněž omluvou, že ostatní epištoly byly již uveřejněny ve „Slovanu“ bez námítky, neboť jejich zhoubný účinek spojením vyniká. Také opakování trestného činu, který jednou zůstal nepotrestán, nemůže opravňovat k nároku na beztrestnost. Proto generální prokurátor navrhuje, aby nejvyšší soudní a kasační dvůr zmátečnickou stížnost Františka Procházky zamítl.

Nejvyšší soud v neveřejném zasedání dne 31. října za předsednictví prvního presidenta hr. Taaffeho a v přítomnosti radů Davida, Pellera, dr. Aichwaldera, v. Stöckla, v. Pitreicha, Villeforta, Wittmanna a Krátkého a radního sekretáře v. Rechtenberga po slyšení generálního prokurátora při nejvyšším soudu zamítl Procházkovu zmátečnickou stížnost opírající se o důvody uváděné v odkazovacím nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu i v odpovědi generálního prokurátora Království českého na Procházkovu stížnost.

Procházce byl nálezu nejvyššího soudu protokolárně ozná-

men a doručen u okresního sborového soudu v Kutné Hoře dne 20. listopadu. Procházka neměl žádných připomínek.

O zamítnutí Procházkovy zmateční stížnosti informoval dne 23. listopadu okresní sborový soud také státní zastupitelství v Kutné Hoře a sdělil mu současně, že všechny spisy týkající se této trestní věci byly postoupeny k dalšímu řízení kutnohorskému krajskému soudu. Zároveň oznámil vrchnímu zemskému soudu v Praze, že nález odkazovací komory se stal vykonatelným proti Havlíčkovi již 2. října a proti Procházce po zamítnutí jeho zmateční stížnosti dnem 20. listopadu.

Dne 27. listopadu zaslal prezident krajského soudu v Kutné Hoře okresnímu sborovému soudu v Německém Brodě odkazovací nález obžalovací komory vrchního zemského soudu z 19. září spolu s protokoly o Havlíčkově výslechu v přípravném vyšetřování a uložil mu, aby Havlíčka, který se přestěhoval do Německého Brodu, předvolal a vyslechl, zda má nějaké doplňky nebo změny ke své výpovědi v přípravném vyšetřování.

Na 29. listopadu obeslal předseda krajského soudu k výslechu Františka Procházku. Předseda krajského soudu tu fungoval místo předsedy porotního soudu, protože ten nebyl dosud jmenován právě tak, jako jeho náměstek. Procházka neměl doplňků ani změn ke své výpovědi v přípravném vyšetřování, ale upozornil, že při posledním veřejném jednání^{115/} byl veřejně přečten přípis kutnohorského podkrajského úřadu, podle něhož byl Procházka údajně jednou vyšetřován pro tiskový přestupek. To však není pravda a Procházka proto požádal, aby tento omyl byl napraven. Za obhájce si Procházka zvolil dr. Friče z Prahy, který jej již obhájoval při hlavním přelíčení před porotním soudem dne 12. listopadu 1851.

Havlíček byl vyslechnut u okresního sborového soudu v Německém Brodě dne 28. listopadu. Při výslechu prohlásil, že nemá dodatků ani změn ke své výpovědi v přípravném vyšetřování a že za obhájce si zvolil zemského advokáta dr. Josefa Friče z Prahy. Prezident krajského soudu však nebyl s protokolem o Havlíčkově výslechu spokojen, protože neměl předepsané náležitosti; zejména v něm nebyl uveden odkazovací nález obžalovací komory, nebylo tam uvedeno, že výslech byl nařízen krajským soudem, a při sepisování protokolu nebylo použito formuláře k § 254 tr. ř. str. 56 sbírky formulářů. Proto bylo okresnímu sborovému soudu v Německém Brodě nařízeno, aby Havlíčka vyslechl znovu a vyvaroval se předchozích chyb. Nový Havlíčkův výslech se s dodržáním předepsaných náležitostí

uskutečnil dne 3. prosince. Havlíček v něm pouze opakoval svou dřívější výpověď.

Státní zastupitelství v Kutné Hoře požádalo dne 30. listopadu krajský soud, aby mu povolil čtyřtydenní lhůtu k podání obžalovacího spisu proti Havlíčkovi a Procházce, stíhaným pro obsah článků uveřejněných v 45. a 50. čísle „Slovana“ a pro obsah brožury „Epištoly kutnohorské“, poněvadž mu dosud nedošly všechny spisy a předmět žaloby je velmi obsáhlý, protože jde vlastně o tři žaloby. Krajský soud žádosti dne 9. prosince vyhověl, lhůtu povolil a současně státnímu zastupitelství zaslal spisy týkající se zmíněné trestní věci. Krajský soud také nařídil, aby o povolení čtyřtydenní lhůty byli informováni oba obžalovaní. Havlíček měl být informován prostřednictvím okresního sborového soudu v Německém Brodě. Tento soud však oznámil krajskému soudu v Kutné Hoře dne 16. prosince, že jeho výměr nemohl být Havlíčkovi doručen, protože ten byl podle informace místního četnického velitelství v noci zatčen komisařem pražského městského hejtmánství.^{116/}

Státní zastupitelství v Kutné Hoře požádalo 2. ledna 1852 krajský soud o povolení další čtyřtydenní lhůty k podání obžalovacího spisu proti Havlíčkovi a Procházce. Svou žádost odůvodnilo tím, že Havlíčkovi byl uložen nucený pobyt v Tyrolích a podle sdělení generální prokuratury v Praze z 20. 12. 1851 není jisté, jaké pokyny v té věci ministerstvo spravedlnosti vydá. Proto bylo státnímu zastupitelství uloženo, aby až do dalšího pokynu nechalo věc otevřenou. K povolení této další lhůty však již nedošlo, protože státní zástupce dr. Čermák na rubu žádosti poznamenal, že výnosem ministerstva spravedlnosti z 3. ledna 1852 se proces proti Havlíčkovi a tím pochopitelně i proti Procházce zastavuje.^{117/}

Mezitím požádal krajský soud v Kutné Hoře dne 9. 12. 1851 tamní okresní hejtmánství, aby vyhledalo spisy o údajném vyšetřování Františka Procházky krajským úřadem v Čáslavi v r. 1835 pro porušení cenzurních předpisů, o němž je zmínka v notě zaslané okresnímu sborovému soudu v Kutné Hoře dne 28. 2. 1851, poněvadž Procházka tvrdí, že se to nezakládá na pravdě. Podle Procházky byl před lety krajským úřadem v Čáslavi zadržen neznámý kramář s necenzurovanými tisky.^{118/} Procházka byl zprvu podezřelý, že je vytiskl, později se však zjistilo, že byly vytištěny v Chrudimi vdovou po tiskaři Košařovi (?). Okresní hejtmánství dne 21. prosince odpovědělo, že spisy v převzaté registratuře krajského úřadu nebyly nalezeny a že budou patrně u okresního hejtmánství v Chrudimi. To však na

dotaz krajského soudu z 31. 12. 1851 odpověděl dne 12. 1. 1852, že v registratuře krajského soudu v Chrudimi tyto spisy také nebyly nalezeny. A to je epilóg tiskových procesů Karla Havlíčka Borovského v Kutné Hoře.

Poznámky

- 1/ Zrušen až 16. 8. 1853.
- 2/ Výslovně to dovoľoval v případě války nebo při vnitřních nepokojích § 12 pat. ze 4. 3. 1849 č. 151 ř. z.
- 3/ O ní jsme informováni z protokolu sepsaného s Procházkou a Havlíčkem u okresního hejtmanství v Kutné Hoře ve dnech 29. a 30. 12. 1850. Oba byli vyslýcháni na podnět generálního prokurátora Hikische, který obviňoval Havlíčka, že v Kutné Hoře provozuje „pokoutní“ tiskárnu „Slovana“, která není součástí Procházkovy tiskárny. Obvinění bylo Procházkovou a Havlíčkovou výpovědí vyvráceno. Srov. též údaje z Procházkovy zmateční stížnosti str.
- 4/ Místnost v domě čp. 149, jehož majitelem byl měšťan Pohořalý. Byla integrovanou součástí Procházkovy tiskárny. Časopis se také skutečně tiskl v obou částech, jak o tom svědčí např. protokol o zabavení „Epištol kutnohorských“ ze 17. 7. 1851 (viz str.). Ve vzpomínkách P. M. Veselského (viz pozn. 62) se uvádí čp. 419.
- 5/ Jen zřídka byla žaloba zamítnuta jako např. v případě brožury „Duch Národních novin“.
- 6/ Vydán tiskem poprvé 1871 a podruhé 1889. Viz pozn. 62.
- 7/ Svědčí o tom „elench“ těchto spisů pořizený V. Pešákem 8. 8. 1929 i odborné vyjádření Archivu ministerstva vnitra, předložené krajskému soudu v Kutné Hoře při procesu s Jirušem a Červeným.
- 8/ Sbírku, která je uznána za kulturní památku, připravili k vydání již v r. 1973 Jaroslav Lameš, Josef Valouch a Václav Šolle, který pro účel edice vypracoval přehled dobových hmotně i procesně právních předpisů tiskového práva, podle nichž byl Havlíček pro svou publicistickou, redaktorskou a vydavatelskou činnost soudně stíhán. K vydání edice nedošlo údajně z edičně plánovacích důvodů: Z nepublikované edice vychází i tento článek. Poněvadž jde o spisy justičních orgánů (státních zastupitelství a soudů), všimáme si především soudního řízení, a to hlavně podnětů k návrhům státního zastupitelství, těchto návrhů (přípravných žalob a obžalovacích spisů), výsledků obviněných, rozhodnutí soudů v I. instanci i případného řízení ve vyšších instancích. Přitom věnujeme zvýšenou pozornost chronologii jednotlivých procesních úkonů, abychom přispěli k napravení nepřesností nebo omy-

lů, které se stále i v novější literatuře o Havlíčkovi vyskytují. Pokud jde o obsahovou stránku spisů, zaměřujeme se hlavně na obsah těch částí článků a publikací, které justiční orgány shledaly závadnými z hlediska trestních zákonů, ať již z tiskového či obecného. Všímáme si zejména důvodů, které jsou pro „trestnost“ těchto míst v příslušných spisech (hlavně žalobách a rozhodnutích) uváděny. Na druhé straně je ovšem předmětem naší pozornosti obhajoba obžalovaných, především Havlíčkova. Snažíme se vystihnout intelektuální souboj mezi orgány rakouské byrokracie „stále více nazpět krácející“ a mezi svobodomyšlným novinářem Karlem Havlíčkem, usilovně bojujícím za svobodu tisku a občanská práva i zájmy českého národa a podléhajícím teprve administrativním opatřením rakouských politických orgánů.

O Havlíčkových tiskových procesech v Kutné Hoře stručně, avšak ne vždy přesně informuje také publikace Vilém M. Nejtek, *Novinář K. Havlíček Borovský*, Praha 1979. Je v ní ovšem uvedena řada zajímavých událostí, k nimž došlo v souvislosti s těmito procesy.

- 9/ Pojem „Übertretung“ je ještě chápán především jako přestoupení zákona vůbec, tedy i „zločiny“ a „těžké policejní přestupky“ ve smyslu trestního zákona z r. 1803.
- 10/ Nařízení min. sprav. z 11. 1. 1852 č. 5 ř. z., vydané mj. jistě i pod vlivem rozhodnutí kutnohorské poroty z 12. 11. 1851. Viz níže pozn. 84.
- 11/ Je tomu tak i v případě, kdy k hlavnímu přelíčení nedošlo, jako třeba při stíhání Havlíčka a Procházky pro obsah článků uveřejněných v 45. a 50. čísle „Slovana“ a pro obsah brožury „Epištoly kutnohorské“. Viz níže.
- 12/ Nejsou zachovány.
- 13/ K obsahu § 26b tisk. zák. viz pozn. 42. § 27 tisk. zák. stanovil stejný trest jako § 26 (2 roky žaláře) za hanobení říšské nebo zemské ústavy, vychvalování zásahů do vlastnictví a vůbec jednání, která jsou stíhána trestními zákony. U periodik hrozilo též propadnutí kauce až do výše 1000 zl. k. m.
- 14/ Okresní soudy byly příslušné jako prvoinstanční soudy pro vyšetřování a rozhodování všech přestupků, které nebyly přikázány obecní policii.
- 15/ Ten se sestavoval losováním z hlavního seznamu porotců.
- 16/ Srov. hlavní přelíčení před porotním soudem proti Havlíč-

kovi a Procházce dne 12. 11. 1851 (str.).

- 17/ Státní zástupci byli ustanoveni u každého krajského (zemského) i okresního sborového soudu. Členové státních zastupitelství byli nezávislí na soudech, při nichž byli ustanoveni. Státní zástupci u krajských a okresních sborových soudů byli podřízeni generálním prokurátorům (vrchním státním zástupcům) při vrchních zemských soudech.
- 18/ § 513 tr. ř. zněl: Pokud rozsudek ještě není vyhlášen, může žalobce v každé době řízení upustit od žaloby. V takových případech se zůstává obžalovanému, aby požadoval náhradu za náklady a škody, jež se dají dokázat. Upustí-li od žaloby státní zástupce, má se tato náhrada požadovat na státní pokladně.
- 19/ Podle § 16 tisk. zák. bylo třeba od každého čísla nebo sešitu periodického tiskopisu a od každého tiskopisu, jehož rozsah nepřesahoval 3 tiskové archy, předložit hned při počátku vydávání v místě, kde vycházel, 1 exemplář bezpečnostnímu úřadu a v sídle státního zastupitelství i tomuto úřadu. Vydávání a rozesílání periodik tím však nesmělo být zdržováno.
§ 20 tisk. zák. stanovil pokutu od 5 do 100 zl. k. m. na přestupky §§ 4, 6, 7, 14–19 tohoto zákona.
- 20/ Jde o názvy peněz.
- 21/ Útoky tiskem proti národnostem (národním kmenům), náboženským společnostem a jednotlivým třídám nebo stavům občanské společnosti. Trest: vězení do 3 měsíců. U periodik hrozilo též propadnutí kauce až do výše 300 zl. k. m.
- 22/ Pozbyl platnosti k 1. 7. 1850, kdy byl nahrazen trestním řádem ze 17. 1. 1850 č. 25 ř. z., který v hlavě XXIV (§§ 499–514) obsahoval zvláštní předpisy o „řízení v případech tiskových přestoupení“.
- 23/ Viz níže pozn. 42.
- 24/ Mínen zřejmě § 33a.
- 25/ Havlíček sděloval čtenářům, že za svého pobytu v Praze byl na 10. března předvolán na policii, kde mu bylo oznámeno, že na příkaz vojenského velitelství se vypovídá z Prahy a zakazuje se mu pobyt v Praze a okolí, kde je vyhlášen stav obležení, a to pod hrozbou zatčení a stíhání vojenským soudem. Havlíček ve zprávě kritizoval ministerstvo a vojenské velitelství (generální komando) a tím vyvolal pohoršení okresního hejtmanství v Kutné Hoře.

- 26/ Podle tohoto ustanovení nesměl být obsah tiskopisu, který byl ještě zabaven nebo byl právoplatně prohlášen za trestný, dále rozšiřován tiskem, byť se to stalo jen bezděčně a formou vyprávění.
- 27/ Rozhodnutí okresního sborového soudu není zachováno. Máme o něm zprávu pouze v přípisu tohoto soudu z 21. 3. 1851, jímž se Havlíčkova stížnost předkládá krajskému soudu jako soudu II. instance. V tomto přípisu je uvedeno, že soudně stíhán má být Havlíček i Procházka. Procházka však souzen nebyl, ale bylo mu doručeno rozhodnutí, jímž se potvrzuje zabavení 16. čísla. Rozhodnutí nemohlo být Procházkovi pro jeho nepřítomnost doručeno do vlastních rukou a proto bylo vyvěšeno na soudní tabuli. Procházka žádá o jeho vydání dne 22. března. V žádosti se mluví výslovně jen o vydání „nálezu o zabavení“. Zdá se tedy, že ve zmíněném přípisu okresního sborového soudu došlo k omylu nebo spíše k nepřesné formulaci.
- 28/ Není zachována.
- 29/ Není zachována ani Havlíčkova stížnost ani rozhodnutí obžalovací komory.
- 30/ Viz výše pozn. 19.
- 31/ Jeden trest, a to první, mu byl prominut.
- 32/ Dnešní Nový Hrádek v okrese Náchod.
- 33/ Žaloba není zachována.
- 34/ Odvolání není zachováno, ale jeho obsah vyplývá z rozhodnutí krajského soudu.
- 35/ O procesu je ve spise zachováno poměrně málo zpráv.
- 36/ Patrně ze dne 11. 9. 1851.
- 37/ Není zachována.
- 38/ O věci je ve spisech velmi málo zpráv, proto nemůžeme podat podrobnější informace.
- 39/ Podle protokolu o zabavení brožury ze 6. 9. 1851.
- 40/ Za 1 zl. 20 kr. k. m.
- 41/ Z 18. 5. 1848, tedy již neplatného.
- 42/ § 26 tisk. zák.:

Kdo prostřednictvím tiskopisů jiné vyzývá, podněcuje nebo hledí svést buď

- k neposlušnosti, vzpouře či odporu proti zákonům, nařízením, výnosům soudu, opatření veřejných úřadů, nebo proti orgánům povolaným k jejich provádění, nebo
- k nepřátelství vůči různým národnostem (národním kmenům), náboženským společnostem, jednotlivým třídám či stavům občanské společnosti nebo proti korpo-

racím zákonem uznaným, trestá se žalářem až do 2 let, pokud se jednání nejeví jako jiný přestupek stíhaný těžším trestem.

§ 57 tr. z. I. díl:

Kdo se zlomyslným způsobem snaží řečmi, písemným nebo obrazovým vypočtením vštípit jiným spoluobčanům taková smýšlení, z nichž může povstát odpor vůči formě vlády, státní správě nebo zemské ústavě, dopouští se zločinu rušení veřejného pokoje.

Podle § 59 tr. z. I. díl měl být pachatel potrestán těžkým žalářem od 1 do 5 let.

K § 33b viz pozn. 21.

- 43/ V nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu z 20. 10. 1851 (viz níže str.) je uveden ještě článek „Pruská vojna“.
- 44/ Hlavním důvodem bylo Havlíčkovo rozhodnutí ukončit vydávání „Slovana“, jež oznámil v jeho posledním čísle dne 14. srpna poté, když mu byla dne 9. srpna doručena druhá výstraha místodržitele podle císařského nařízení ze 6. 7. 1851. Srov. níže str. Z Nettwallovy zprávy jasně vyplývá, že expedice „Slovana“ nebyla u obchodníka Haufa, jak uvádí V. M. Nejtek na str. 132 své výše citované publikace, ale v místnosti tiskárny. Hauf byl pouze pověřen prodejem „Slovana“ pro Kutnou Horu. Havlíček měl vlastního expeditora Václava Prošingra. K věci srov. též str. o zabavení 15. čísla „Slovana“.
- 45/ Jedním z těchto opatření byly zákazy rozšiřování „Slovana“ v některých místech monarchie: Již 4. června 1850 byl zakázán pro Halič, Krakov a Bukovinu, 13. června pro Prahu a okolí a 4. prosince pro Uhry. Jiným takovým opatřením byla snaha zabránit Havlíčkovi v rozesílání „Slovana“ z poštovních úřadů v blízkosti Kutné Hory, zejména z Kolína. Vydání a rozesílání periodika však nesmělo být podle § 16 tisk. zák. zdržováno předložením povinného výtisku. Proto žádal kutnohorský státní zástupce ve své zprávě generálnímu prokurátorovi z 2. 7. 1851, aby byl poštovním úřadům vydán všeobecný pokyn, že nesmějí přijímat k rozesílání časopisy vycházející mimo jejich úřední sídlo, a kdyby to nebylo možné, aby byl takový příkaz dán aspoň poštovním úřadům v okolí Kutné Hory.
- 46/ Není zachován.
- 47/ Proto není přesné tvrzení V. M. Nejtky na str. 210 výše

citované publikace, že obžalovací komora upustila od Havlíčkova stíhání 4 dny po kutnohorském porotním soudu. V listopadu byl její nález Havlíčkovi a Procházkovi pouze doručen. Viz níže str.

- 48/ Není zachován. Proti nálezu okresního sborového soudu v Kutné Hoře byl zřejmě rozšířen o článek „Pruská vojna“.
- 49/ Viz výše str.
- 50/ Viz výše str.
- 51/ Viz výše pozn. 42.
- 52/ Viz výše str.
- 53/ Viz výše pozn. 42.
- 54/ Zapisovatelem byl J. Marschall.
- 55/ Státní zastupitelství se tedy rozhodlo spojit stíhání pro obsah dvou různých článků v jednu trestní věc.
- 56/ Srov. pozn. 3.
- 57/ To ovšem odporuje Procházkovu prohlášení v protokole z 29. 12. 1850 o „dobrých podmínkách“, které mu Havlíček nabídl.
- 58/ Není zachován.
- 59/ K § 26a, b tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl viz pozn. 42. § 22 tisk. zák. stanovil, že kdo se prostřednictvím tiskopisů proviní jednáním, které obecné trestní zákony prohlašují za trestné, propadá trestům stanoveným v těchto zákonech. U periodik mělo být kromě trestu vysloveno též propadnutí kaucí v úměrné výši.
- 60/ Formuloval skutkovou podstatu spoluviny na zločinu.
- 61/ Při hlavním přelíčení se četl i rozsudek okresního sborového soudu v Kutné Hoře z 26. 5. 1851, srov. str. a .
- 62/ Soukromý zápis pořídil na Havlíčkovu žádost jeho přítel Petr Miloslav Veselský. Vydal jej poprvé v r. 1871 nákladem knihkupectví dr. Grégra a Ferdinanda Dattla v Praze pod názvem „Po dvaceti letech. Porotní soud Karla Havlíčka Borovského, který dne 12. listopadu 1851 odbyván byl u c. k. zemského soudu v Hoře Kutné“ a podruhé v r. 1889 nákladem knihkupectví K. Šolce v Kutné Hoře pod názvem „Karla Havlíčka kutnohorský pobyt a porotní soud konaný dne 12. listopadu 1851“. Veselského zápis (používáme 2. vydání) je v mnoha směrech podrobnější než soudní protokol. Referuje podrobněji zejména o Havlíčkově a Procházkově výsledku předsedou porotního soudu, o řeči státního zástupce, projevu obhájce obžalovaných dr. Friče, o jejich replikách i o Havlíčkově „posledním slovu“.

V hlavních rysech je jeho líčení jistě správné, jak o tom svědčí srovnání s úředním protokolem i zprávou dr. Čermáka z 15. listopadu. Je však otázka, do jaké míry je spolehlivý v detailech, zda se snad v některých případech nedal poněkud unést svou náklonností k Havlíčkovi. To je ovšem dnes velmi obtížné prověřit. Jisté je, že není spolehlivý v citaci zákonů, zejména si zásadně plete trestní zákon a trestní řád a také neuvádí někdy správně čísla paragrafů. Není spolehlivý ani na jiných místech své publikace. Na str. 49 např. uvádí, že Havlíčkovi byla dne 9. srpna doručena „vrchním zemským soudem stvrzená žaloba“ pro články „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“, což však neodpovídá skutečnosti, neboť tento odkazovací nález byl Havlíčkovi oznámen a v opise doručen u okresního sborového soudu v Kutné Hoře protokolárně dne 19. srpna. Tyto nepřesnosti sice poněkud oslabují průkaznost Veselského vzpomínek, jejich cena pro historii Havlíčkova pobytu v Kutné Hoře však přesto zůstává značná.

- 63/ Podle Veselského přijel Havlíček do Kutné Hory až 11. listopadu večer. Přijel v uzavřeném kočáře, a to nikoliv obvyklou cestou od Čáslavi přes „Kolmark“, ale přes Malín a „nikým vítán nebyv“ se ubytoval v pokoji, který mu v hostinci „U černého koně“ na jeho písemnou žádost zajistil Veselský. V téže hostinci zajistil Veselský ubytování i pro obhájce dr. Friče, který přijel o něco později. Havlíček údajně nepřijal žádnou návštěvu a strávil večer (do pozdních nočních hodin) pouze ve společnosti dr. Friče. V městě bylo velké množství lidí, neboť zpráva o procesu vešla v obecnou známost. Živo prý bylo zejména v hostinci „U havíře“, kde státní zástupce dr. Čermák seděl mezi porotci a snažil se je údajně získat na svou stranu. Proto byl nemile dotčen, když se mezi porotce vmísili Havlíčkovi přátelé (patrně „koryfejové“ z citované zprávy státního zástupce), kteří tomuto jeho úmyslu překáželi. Havlíčkovi přátelé se snažili vyzvědět smýšlení porotců, což se jim údajně podařilo, „neboť se ti, kteří si odsouzení jeho přáli, svým neobezřetným a předčasným mluvením prozradili, o čemž ráno Havlíčkovi zpráva podána byla“.
- 64/ Veselský se o neveřejném zasedání nezmiňuje. Losování „lavice porotců“ pak překládá do veřejného zasedání, které začalo v 9 hodin.
- 65/ Podle Veselského František Laušman.

- 66/ Patně Sviny, okr. Žďár n. Sáz.
 67/ Část obce Kožlí, okr. Havlíčkův Brod.
 68/ Jde o Tatce, okr. Nymburk ?
 69/ Patně Český Schützendorf, v r. 1950 pod názvem Střelcová sloučen s obcí Stříbrné Hory, dnes okr. Havlíčkův Brod.
 70/ Podle Veselského Plefař.
 71/ Patně Poděšín, okr. Žďár n. Sáz.
 72/ Část obce Horka II, okr. Kutná Hora.
 73/ Veselský užívá zásadně nesprávné citace § 57 tr/estního/ řádu/ místo § 57 tr/estního/ z/ákona/ I. díl.
 74/ Tiskový zákon.
 75/ Podle Veselského „zpráva vojenského soudu v Praze, kde se Havlíčkovi usouzený osmidenní trest u profousa od vojenského velitele Khevenhüllera prominul, což Havlíček vděčně přijal a mírným býti připověděl, načež revers vysavtil“. Havlíček však popřel, že by „cos podobného byl kdy podepsal“.
 76/ Odsouzen ke čtrnáctidennímu vězení u profousa.
 77/ Obsah řeči státního zástupce dr. Čermáka i obhájce obžalovaných dr. Friče je v zápisu Veselského uveden podrobně, kdežto v soudním protokole je o nich prakticky jen zmínka, neboť v nich patně podle názoru zapisovatele nebylo nic, co by se podstatně lišilo od návrhů státního zastupitelství a obhajoby obžalovaných v předchozích fázích řízení. Podle Veselského uvedl státní zástupce ve své řeči jako odstrašující příklad zneužití tisku francouzskou revolucí, zejména Voltaira a Rousseaua, kteří svými spisy dali první podnět k revoluci. Na obranu rakouského vojska proti Havlíčkovým útokům v článku „Správa záležitostí obecních“ uvedl, že právě „šlechetná“ stavovská hrdost tohoto vojska pokořila francouzskou revoluci a v novější době vzbouření v rozličných zemích rakouského mocnářství i jinde. Většina vojska se pochopitelně rekrutuje z neosedlých, jichž je mnohem více než osedlých. Jinak dr. Čermák zdůrazňoval Havlíčkův „zlý úmysl“ štvát proti sobě domkáře a sedláky. Proti Havlíčkovým útokům na vojsko a úřednictvo v článku „Proč jsem občanem?“ uvedl, že každá řádná vláda, která v přítomné politicky neklidné době chce zajistit bezpečnost občanů, musí vydržovat značné množství vojska. Není pravda, že by se na vojsko vynakládaly ještě další výdaje, jak tvrdí Havlíček. Snažil se také polemizovat s Havlíčkovými výtkami na

adresu úřednictva politických a zejména soudních úřadů. Pokud Havlíček věděl o špatných úřednících, měl je udat. Není správné Havlíčkově tvrzení, že vláda dává učitelům proto malé platy, aby občany v hlouposti udržela. Je sice pravda, že „sprostí“ učitelé bez velkých známostí nemají velké platy, ale učitelé na vyšších vzdělávacích ústavech se svými platy vyrovnají jiným veřejným úředníkům. Havlíčkově prohlášení, že článek je obrazem špatné vlády, podle státního zástupce neobstojí, když se uváže, že „Slován“ je psán pro Čechy a většina odběratelů je z Čech, že všechny nářky ukazují na rakouské úřednictvo a rakouské státní zřízení, což je možno dedukovat např. z výrazů „nevidět pro oči“ a „co se kolem něho plete“ i ze zmínky o rakouských monopolech. Rovněž závěr článku, že občané ze státního spojení užítu nemají, svědčí o Havlíčkově úmyslu vzbudit nechuť a odpor ke způsobu vlády.

Pokud jde o Procházku, zdůrazňoval státní zástupce pouze obvinění uvedená v obžalovacím spise. Podle Veselského se v závěru své řeči dr. Čermák obrátil k porotcům jménem uražené vlády a všech uražených úřadů.

- 78/ Viz pozn. 59.
 79/ Podle zprávy dr. Čermáka generálnímu prokurátorovi z 15. listopadu. V ní si mj. také stěžoval, že jej Havlíček urážel, že nezná zákony nebo je překrucuje.
 80/ Podle Veselského dokazoval dr. Frič, který se v úvodu své řeči prohlásil za Havlíčkova přítele, že užívání § 57 tr. z. I. díl bylo zrušeno tiskovým zákonem z 18. 5. 1848 a v novém tiskovém zákoně z 13. 3. 1849 nikde nestojí, že by platnost zrušených paragrafů byla obnovena. Frič pak prý dále uváděl, že každá konstituční vláda potřebuje opoziční tisk jako nutný nástroj kritiky; jako příklad uvedl Anglii. Článek „Správa záležitostí obecních“ prý svědčí o chvályhodné Havlíčkově snaze smířit sedláky a domkáře. Po stručném výkladu o historickém vzniku obecních gruntů znovu dr. Frič zdůraznil Havlíčkovu úsilí o dosažení svornosti mezi domkáři a sedláky, kteří by měli domkářům přenechat obecní grunty za levný peníz. V článku se prý vojenský stav nijak neuráží, ale jsou příklady, že mnozí jeho příslušníci nemají pravý pojem o vojenské cti, protože mnohemu „sprostému“ vojákovi jej lze jen těžko vštípit a z toho vznikají pak mnohé nemilé výstupy. V článku „Proč jsem občanem?“ jedná Havlíček pouze o absolutistických

státech. Rakousko je však státem konstitučním a proto se článek na ně vztahovati nemůže. Vydřování vojska nepřináší žádné zemi bohatství. Pokud však jiné země svá vojska nerozpustí, musí je mít i Rakousko. Článkem není míněno současné rakouské úřednictvo ani bývalé patrimoniální úřady. V současnosti panuje rovnost občanů před zákonem. Trestní soudy se konají veřejně a jsou podrobeny výroku svobodných spoluobčanů, což je znamenitým pokrokem proti dřívějšímu tajnému kriminálnímu vyšetřování. Také proti finančním a stavebním úředníkům není článek zaměřen, neboť Havlíček v něm prohlásil, že o jejich „správnosti“ každý ví. Materiální postavení učitelů sice není skvělé, ale vláda se všemožně snaží, aby vzdělávací ústavy povznesla. I Čechům se zavděčila zřízením zvláštních nižších i vyšších škol pro českou mládež. Není možné tvrdit, že články „Slovana“ se vztahují na Rakousko proto, že časopis vychází česky a v Čechách, neboť „smutná by to byla věc, kdyby se v českých časopisech nemělo nežli o českých záležitostech psát“. Také výrok zemřelého císaře Františka nemůže odůvodnit tvrzení, že ukazuje na Rakousko, neboť byl obsažen ve všech cizozemských novinách. Protože tedy Havlíček nemůže být viněn ani z tiskového přečinu, ani ze zločinu podle § 57 tr. z. I. díl, který byl zrušen, nelze vinít ani Procházku.

- 81/ Podle Veselského mj. prohlásil, že tiskovým zákonem z 13. 3. 1849 bylo zrušeno vše, co bylo obsaženo v prozatímním tiskovém zákoně z 18. 5. 1848, a proto § 57 tr. z. I. díl opět nabyl platnosti.
- 82/ Podle Veselského zdůrazňoval Havlíček, že je rozdíl, zda se trest na svobodě vyměřuje podle tiskového zákona či podle trestního zákona. Podle § 23 tisk. zák. je prý nejvyšší trest za tiskový přestupek 1 rok a podle § 57 tr. z. I. díl 5 let. To souhlasí u § 57, ale v § 23 tisk. zák. je stanoven trest těžkého žaláře od 2 do 10 let. V § 26a, b tisk. zák., pro jehož porušení byli obžalováni stíháni, byl stanoven trest žaláře až do 2 let. Je ovšem otázka, do jaké míry Veselský správně cituje. Podle Veselského Havlíček v této věci polemizoval s předsedou porotního soudu, ale nepřesvědčil ho. Na výtku z řeči státního zástupce, že špatné úředníky měl udat, odpověděl prý Havlíček, že to není jeho povinností a že udavačem být nechce. O podplácení úřed-

níků se podle Havlíčka ví, dochází k němu pochopitelně nikoliv veřejně, nýbrž potají.

- 83/ Je zachován, ale otázky neuvádíme, protože jejich obsah vyplývá ze žaloby. Veselský je uvádí v poněkud zkrácené a upravené formě.
- 84/ Tato „prosbu“ státního zástupce je v konceptu škrtnuta a do čistopisu se zřejmě nedostala. Vyjadřuje však zcela zřetelně názor rakouských úředních orgánů. Poroty byly zanedlouho zrušeny ministerským nařízením z 11. 1. 1852 č. 5 ř. z.
- 85/ V § 23b šlo o zločin, jehož se dopouštěl ten, kdo tiskem vyzýval k násilné změně ústavy. Trest těžkého žaláře od 2 do 10 let. U periodik též propadnutí celé kauce. K § 26a viz pozn. 42.
- 86/ § 28 definuje přestupek, jehož se dopustil ten, kdo tiskem šířil nepravdivé, veřejnou bezpečnost zneklidňující zprávy. Trest tuhého vězení do 3 měsíců. U periodik též propadnutí kauce až do výše 300 zl. k. m. K § 26a, b tisk. zák. pozn. 42.
- 87/ Viz pozn. 21.
- 88/ Havlíček se zřejmě poučil z rozhodnutí okresního sborového soudu v Kutné Hoře, jímž bylo zastaveno soudní stíhání pro obsah článku „Novější stav německé záležitosti“, uveřejněného v 15. čísle „Slovana“. Srov. str.
- 89/ Viz předchozí poznámku.
- 90/ Srov. str. a
- 91/ V jeho preambuli se říká, že úprava tiskového zákonodárství, která souvisí s revizí všeobecného trestního zákoníku si vyžádá ještě určitý čas, že však zkušenosti z mnohých částí říše o nedostatečnosti dosavadních zákonů v tiskových věcech činí naléhavým jejich doplnění aspoň v některých směrech. Proto císař na návrh ministerské rady a po slyšení říšské rady vydal toto nařízení s platností pro celou říši ode dne uveřejnění v zemském zákoníku. Havlíčka se týkal zejména § 1. V něm se stanovilo, že místodržitel korunní země může po předchozím dvojím varování zastavit až na 3 měsíce periodický časopis vycházející v jeho správním obvodu, jestliže se v časopise tvrdošíjně sleduje tendence nepřátelská trůnu, jednotě a celistvosti říše, náboženství, mravnosti či vůbec základům státní společnosti nebo tendence neslučitelná s veřejným klidem a pořádkem. Rekurs proti opatřením místodržitele neměl odkladný účinek. Zastavení časopisu na delší dobu než 3

měsíce nebo trvalé zastavení mohla nařídít jen ministerská rada.

- 92/ Viz pozn. 59.
93/ Viz pozn. 42.
94/ Tj. místodržitelé.
95/ Svědčí o tom citát anglického spisovatele R. B. Sheridana v úvodu 1. čísla „Slovana“: „Raději žádný sněm, než žádnou svobodu tisku; raději oželím odpovědnost ministrů, Habeas corpus aktu, povolování daní, nežli svobodu tisku, neboť touto všechna dotčená práva opět se získají“.
96/ Mínen stav obležení.
97/ Podle tiskového zákona z 13. 3. 1849 (§§ 9–14) bylo podmínkou vydávání periodického tisku se zaměřením výlučně nebo i jen částečně politickým, který vycházel aspoň dvakrát měsíčně, složení kaucy ve výši od 1 500 do 10 000 zl. k. m., a to podle počtu vydaných čísel. Částečné nebo úplné propadnutí této kaucy bylo citelným postihem porušení zákona vedle trestů na svobodě; kaucy byla rovněž zárukou za pořádkové pokuty.
98/ § 22 tisk. zák. a § 57 tr. z. I. díl.
99/ Srov. str. a
100/ Podle § 16 tisk. zák. nesměla být expedice zdržována předložením povinného výtisku.
101/ Srov. předchozí poznámku.
102/ Zřejmě trestního zákona I. díl. K § 57 viz pozn. 42. § 107 obsahoval ustanovení o rušení náboženství.
103/ Četné výnosy v této věci svědčí o mimořádné „pozornosti“, kterou místodržitelství Havlíčkovi věnovalo. Bylo to v době, kdy místodržitel chystal první výstrahu Havlíčkovi podle nařízení ze 6. 7. 1851 (viz pozn. 91), kterou Havlíček dostal dne 20. července.
104/ Zřejmě jedna z poboček českého demokratického spolku založeného v dubnu 1848.
105/ To bylo v evidentním rozporu s tiskovým zákonem.
106/ Obsahoval ustanovení, že podomní obchod tiskopisy je zakázán.
107/ Viz pozn. 42.
108/ Obsah uvádíme podle odkazovacího nálezu obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze ze 16. 9. 1851. Srov. níže str.
109/ Srov. str. a Přípravné vyšetřování proti Havlíčkovi a Procházce probíhalo ve všech těchto případech již současně, ačkoli přípravné žaloby byly datovány 29. 6.,

17. 7. a 19. 7. 1851 a soud o nich rozhodl vždy následujícího dne. Havlíček byl vyslýchán vždy 13. srpna, Procházka 14. srpna a spisy o uzavřeném přípravném vyšetřování postoupil vyšetřující soudce státnímu zastupitelství rovněž vždy 15. srpna. V té době (19. srpna) byl Havlíčkovi a Procházce oznámen odkazovací nálezh obžalovací komory ze 4. 8. 1851, jímž byla proti nim připuštěna žaloba pro články „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“. Krátce předtím (9. srpna) dostal Havlíček druhou výstrahu místodržitele (srov. pozn. 91), načež dne 14. srpna oznámil v posledním čísle „Slovana“, že končí sám jeho vydávání, neboť „nehodlá nikomu té radosti dopřát, aby mu „Slovana“ zapověděl“.

- 110/ Tuto část odůvodnění citujeme doslovně toliko s drobnými úpravami textu pro lepší porozumění.
111/ V originále je zřejmě omylem uvedeno § 26a.
112/ K § 22 viz pozn. 59. K § 27 viz pozn. 13.
113/ Tím generální prokurátor dokonale potvrdil Havlíčkovo tvrzení o potlačování opozičního tisku vládou.
114/ Dne 10. 3. 1851. Srov. pozn. 25.
115/ Hlavní přelíčení před porotním soudem v Kutné Hoře dne 12. 11. 1851. Viz výše str. . Podle Veselského protestoval Procházka proti tomuto „vysvědčení“ okresního hejtmanství již při přelíčení.
116/ Zatčení se uskutečnilo podle císařského nařízení ze 6. 12. 1851 (nepublikováno) o konfinaci osob politicky nebezpečných, proti nimž nelze zavést trestní řízení. Nařízení se „právně“ snad opíralo o § 14 oktrojované ústavy ze 4. 3. 1849, jenž obsahoval ustanovení, že císař je posvátný, nedotknutelný a neodpovědný a patrně i o § 84 ústavy, podle něhož výkonná moc v celé říši a ve všech korunních zemích příslušela císaři, který ji vykonával prostřednictvím odpovědných ministrů a jim podřízených úředníků a „zřizenců“.
117/ Proces tedy neskončil „ve ztracenu“, jak tvrdí V. M. Nejtek např. na str. 187 citované publikace.
118/ Krajský soud žádal o jejich vyhledání, protože jich bude potřeba při nejbližším zasedání porotního soudu, který měl soudit Havlíčka a Procházku pro články v 45. a 50. čísle „Slovana“ a pro „Epištoly kutnohorské“.

Revised

С.П. охотника Александровского и Кухаренко на Кавказе
при перелете в горы.

Vi presento l'atto dell'aula circa l'eccezione.

[illegible][illegible]

Büdingen erschaffen.

[illegible]

per 5.26.21

Že ja nagnjše slavu nadožim za proroštvo
a že vsem neposlušnost + ni čisto proroštvo;
da vsem je pravda. Že vsem do vseh ni inil
s obon članov. Pridel polilicij "a" Vyt-
valost oporice" s i. 25. Slovana, nist + os.
niz pravda. Že ale vsem čim a neposlušil
nisti S. 25. a. k. k. žist. do dožim za vsem
lax inon pravdu, o aler dantim, ži i
Slavij s. k. avrijonij sand si ngnj a
nignj nignj :

Je není žádná přilka a stihání mého
pro vrchu dolů přelomky a je se
tedy zabavení mého 45 čísla slova žon.
ně.

Poněrať jsem oba tyto články sám oepsal
a je také sám vytištěnmi natiskl, a celou
odpověď na ně psal já sám: noviny také
tyto 36 8. 42. 43. ¹⁸⁸⁹ v státní p. Fr. Pro-
cházkou, jejížto dílnou jsem také psal.

V Kněžství Křiš. T. 1. 1851.

R. Havlik
Kedantor Shvane.

Blat' byl' Vany ad pinděvichu jant'a parot.
nile porotom a blazinim po b'ani ne
obědila nimenem ne tarle Slavoda
pro jistia listovy a pro slon nateni
porfakto pabot, pat ne frančik's Pro
oběd' pro jachunim. Jede listo nide po
Eva a toto stěvina

Agave
parsoni.

Alfred prout

Isot običajenaj karot študiral, a v
3. in 4. letu "opravi" zabitosti,
občasnih "a" in s tem samih upravnih
a upravnih in vseh in 3. roči.
In 1851, poročilo spisa "Istara"
Dni 18. marca 1851, v dnevnik. Sli.
Istara spisa in sam redstvom a
upravnih just, a sli. pomeni. Istara
in v štatu samih in dnevnik 257
in 1851 164 a 2. In sli. pomeni
258. pravi in štatu istara.

- [illegible]

podívat, tedy čeláček občanského významu
uvádělo, a článek se byl jeně resignátem,
neboje německého jezgub.
Vilém! Slováci nedejsané, Věrovali,
opposici, a se směr s tímto názorem se shodá:
jedině, ovšem se, že strana ngru' vládnoucí,
(kdy článek se vláda vyrozuměním nati) věnoval,
a klob' uoceli s celí illo' nčnčnčn' opit ropa-
nejlci, všechny ostatní národnosti ji poděli-
dili, a se směr s tímto dále jili, nej' jak se
pod rukou tltt bylo. K tomu ohledě, že tedy
aut' každý, tomu na vsočdci a na vltědně,
sti gálci, jii' takout' vládi nájeli s opposici.
Dále jedné Karel Kachlík v článku. "Přeh-
led" (sazek 22. Slováci) o vltědně
nářzení dč dne b. července 1881, jenz' oba-
je vltě uolanovali ly' dajicích u pčicdci s
člých lirkopisů, sloog slatli a kanov' pč.
ltanými. Vilém! tčnto se nej' jingm laci
dč, že na se mltělnostvo tčnto nářzením,
vygđoichaji v křálčtoli svoboda' lřba' o celí
saktatli illo', že každý lakový gđon mltě
stělnov' gđy nájeli nájltěji engul nč, neboť

N.Č. 10054

Ob. r. c. Bezirksgericht in Neudorf

c. r. c. Bezirksgericht in Neudorf

in Neudorf.

Das mitfolgende Aufgebot, d. d. 1851, lautet: Zu der
 obstehenden Sache befindet sich das Land nicht
 genügend, wie es steht, auf der mit der
 gerichtlichen H. Grundbesitz - Versteigerung -
 beglaubigten Urkunde in der gerichtlichen Urkunde
 steht immer das ganze H. Grundstück, welches
 durch obestehende Urkunde ausbleibt werden soll.
 Aufgebot vom 16. März 1851.

Versteigerung
 Grundbesitz.

- 1) Soudobý opis rozsudku okresního sborového soudu v Kutné Hoře nad Karlem Havlíčkem z 1. 5. 1851 pro tiskový přestupek § 16 tiskového zákona. Foto: Miloš Klimeš
- 2) Závěr Havlíčkovy vlastoruční stížnosti z 1. 7. 1851 proti rozhodnutí okresního sborového soudu v Kutné Hoře z 30. 6. 1851 (stíhání pro obsah článků uveřejněných v 45. čísle „Slovana“). Foto: Miloš Klimeš
- 3) Rozhodnutí okresního sborového soudu v Kutné Hoře o zabavení brožury „Duch Národních novin“ z 9. 9. 1851, adresované Karlu Havlíčkovi. Foto: Miloš Klimeš
- 4) Z Havlíčkovy výpovědi před porotním soudem v Kutné Hoře dne 12. 11. 1851 o obsahu článku „Proč jsem občanem?“. Foto: Miloš Klimeš
- 5) Zápis o hlasování porotců při hlavním přelíčení před kutnohorským porotním soudem dne 12. 11. 1851. Foto: Miloš Klimeš
- 6) Sešit s otázkami pro porotce při hlavním přelíčení před kutnohorským porotním soudem dne 12. 11. 1851. Foto: Miloš Klimeš
- 7) Z rozhodnutí obžalovací komory vrchního zemského soudu v Praze ze 16. 9. 1851 o přípustnosti stíhání Karla Havlíčka pro obsah článků „Vyt valost opozice“ a „Jeden paragraf“. Foto: Miloš Klimeš
- 8) Oznámení okresního sborového soudu v Německém Brodě krajinskému soudu v Kutné Hoře o zatčení Karla Havlíčka v Německém Brodě v noci na 16. 12. 1851. Foto: Miloš Klimeš

DĚLNICKÉ TĚLOVÝCHOVNÉ A SKAUTSKÉ HNUTÍ NA SVĚTELSKU A DOLNOMĚSTSKU DO ROKU 1938

Ivana Železná

Světla nad Sázavou byla jedním ze 4 větších středisek okresu Ledeč nad Sázavou. Podle sčítání lidu z roku 1921 měla 2261 obyvatel.

Ve Světlé nad Sázavou byl velkostatek, který byl majetkem továrníka Richarda Morawetze a patřilo k němu 334 ha zemědělské půdy a 2214 ha lesů. Dále zde byla řada malých a středních rolníků s výměrou do 5 ha a několik bohatších sedláků. Přesto nezemědělské námezdně pracující obyvatelstvo Světlé nad Sázavou a jejího okolí tvořilo velmi početnou část obyvatelstva. Svoji obživu nacházelo v kamenolomech a sklárnách, které byly roztroušeny po okolních obcích. Světletští kameníci odcházeli pracovat do lomů i do Lipnice vzdálené 10 km. Lomy patřily osmi soukromým firmám a jedné akciové společnosti. Kromě toho bylo ve Světlé nad Sázavou pět kamenických závodů, které v době konjunktury zaměstnávaly dohromady na 200 dělníků. Kamenické závody byly i v Lipnici. V těchto závodech byly vyráběny hlavně náhrobky, schody a kamenné obklady pro různé budovy. Přímě v lomech se vyráběly dlažební kostky a připravoval se tam stavební materiál a štěrk. Práce v kamenolomech byly sezónní, převážná část dělníků byla před vypuknutím mrazů propuštěna. Většina kamenických rodin proto hledala nejnútější zabezpečení v pronájmu políčka, zřídka kdy většího než 1 míra (0,2 ha).

Kromě těchto lidí, existenčně závislých na lomech a dílnách, zaměstnávali však podnikatelé rádi i drobné zemědělce, kteří vstupovali do práce v době zvýšené sezóny v jarních a letních měsících. Přicházeli tam pracovat dokonce i synové zámožnějších rolníků, zvláště těch, kteří měli početnější rodinu. Tito lidé se dívali na zaměstnání v lomech jako na příležitostný výdělek a pracovali za každou mzdu tak dlouho, dokud nepotřebovali odejít ke své zemědělské práci.

Další významnou kategorií dělnictva na Světelsku byli sklářští. Největší brusířny skla a zároveň sklářské hutě byly v Josefdole, ve Františkodole a v Karlově.

Starou výrobní tradici měly brusířny granátů ve Světlé nad Sázavou a v Dolní Březince, založené roku 1748 majitelem světelského panství hrabětem Kolovratem Krakovským. Počet jejich zaměstnanců nebyl příliš vysoký. V době nejsilnějšího provozu pod firmou „F. Kratochvíl a synové“ pracovalo v roce 1936 ve Světlé v tomto oboru asi 35 dělníků a dělnic.

V městečku samém byla řada různých řemeslných dílen zaměstnávajících 3 až 20 dělníků. Byl zde jediný potravinářský velkoobchod – firma „Horzel a synové“ a 36 různých obchodů a obchůdků, většinou se smíšeným zbožím.

Ve Světlé byla i prodejna Nákupního a výrobního družstva v Německém Brodě.

Do značné míry zde byla rozšířena i domácí výroba, kterou se zabývaly většinou ženy, dívky ale i děti: háčkování, síťování a perleťářství.¹⁷

Dělnictvo tvořilo jádro Československé sociální demokracie a očekávalo od vedení strany rázný postup vpřed, k socialismu. Na radikalizaci a levicové zaměření působil mimo nespokojenosti s vývojem v republice i příklad bolševického Ruska.

To vše pak dalo podnět k založení Komunistické strany Československa ve Světlé nad Sázavou, první organizace v okrese Ledeč nad Sázavou již v dubnu roku 1921¹⁸ a asi o měsíc později (20. 5. 1921) v Dolním Městě.¹⁹

I když pokrokové proletářské organizace a organizace pracujících mládeže v našich zemích vznikaly v některých místech jako součást socialistického hnutí již před koncem XIX. století a jejich rozmach nastal počátkem XX. století, kdy se mladá dělnická generace začala sdružovat v proletářských tělovýchovných spolcích, které v r. 1903 daly vzniknout Svazu dělnických tělovýchovných jednot (DTJ), tak na Světelsku byla založena DTJ až 15. 2. 1911 ve Světlé nad Sázavou a dne 4. 11. 1911 v Nové Vsi za pomoci brusičů skla z Dobré u Nové Vsi.⁴⁰

O DTJ Nová Ves je známo, že si pořídila cvičební nářadí na úvěr, a aby tento dluh zaplatila, vydělávali cvičenci a cvičenky sdružení v divadelním kroužku jednoty divadelními představeními potřebný peněžní obnos. Po zaplacení dluhu hráli dál, pořídili si vlastní jeviště s oponou, kterou namaloval pokrokový místní učitel, a k tomu skládací lavice. Divadelní kroužek DTJ Nová Ves hrál i ve svém okolí (ve Světlé n. Sáz., Dolním Městě, Lipnici). Cvičilo se 2× týdně a na ověčených žebříkách se jezdilo cvičit na veřejné cvičení do sousedních jednot.

V roce 1912 se konalo ve Světlé nad Sázavou prvé veřejné

cvičení dělnických tělovýchovných jednot, kde také cvičila DTJ Nová Ves.⁵¹

Krátce po rozkolu v sociální demokracii a po založení KSČ ve Světlé nad Sázavou došlo pod její patronací k založení dělnických tělovýchovných jednot sdružených ve Federaci DTJ v Dolním Městě (30. 8. 1921) a ve Světlé nad Sázavou (14. 12. 1921). Jednota v Nové Vsi byla založena o něco později (16. června 1922).⁵²

Členové Federované dělnické tělovýchovné jednoty ve Světlé nad Sázavou a jednot v jejím blízkém okolí to od samého začátku své existence neměli lehké. V roce 1922 byly provedeny domovní prohlídky u představitelů jednot ve Světlé nad Sázavou, Dolním Městě a Nové Vsi pro důvodné podezření, že funkcionáři těchto jednot jsou v úzkých stycích s ústředím komunistických organizací mládeže v Praze, jehož činnost byla bezpečnostním úřadem zastavena. Prohlídka bytů byla provedena okresním hejtnem dr. Vodičkou a světelskými četníky v půl desáté večer a v hodinách pozdějších, a nadto v nepřítomnosti postižených soudruhů a bez zjišťovacího protokolu na místě. Při prohlídkách byly nalezeny oběžníky vydané ústředím komunistických organizací mládeže v Praze pojednávající o protimilitaristických akcích, pro něž byla činnost ústředí komunistické mládeže zastavena.

Na základě těchto nálezů byla činnost spolku zastavena. Vynechání odvolací lhůty ve výměru dalo možnost celou akci zpochybnit a sekretariát Federace okamžitě prostřednictvím poslance Bubníka písemně u okresní politické správy v Ledči nad Sázavou proti zastavení činnosti jednoty ve Světlé nad Sázavou protestoval a žádal důrazně o sdělení důvodů.

Zástupci komunistického klubu poslanců Bubník a Skalák intervenovali v této záležitosti u dr. E. Beneše.⁵³

Zákaz činnosti jednoty byl však zrušen až koncem roku 1923.⁵⁴

Všechny tři jednoty ve Světlé nad Sázavou, Dolním Městě a Nové Vsi spadaly pod tělovýchovný okres Německý Brod (číslo 41). Měly své zástupce v okresním vedení, tzn., že tvořili spolu s ostatními vedoucími jednot náčelní radu okresu.

Velkou podporou v činnosti jednoty ve Světlé nad Sázavou byla možnost využívat prostory Lidového domu nad Světlé nad Sázavou, který vznikl přístavbou budovy čp. 216, v níž byl divadelní sál, a starého hostince čp. 32. V roce 1921 zakoupilo oba objekty Nákupní a spotřební družstvo v Německém Brodě za 203 000 Kč, po adaptaci, při níž pomáhali zdarma dělníci z

celého okolí Světlé nad Sázavou, vznikla nová prostorná budova s jedním velkým a dvěma malými sály, z nichž zadní byl upraven jako tělocvična pro dělnickou mládež. Nový objekt odprodalo Nákupní a spotřební družstvo světelskému dělnictvu, které zřídilo za účelem koupě a k správě budovy vlastní družstvo Lidový dům, založené 24. května 1922. Prodej byl značně zvýhodněn s ohledem na bezpočet pracovních hodin, které dělnictvo obětovalo stavbě bez náhrady a byl uskutečněn za 150 000 Kč. Tento obnos získalo družstvo Lidový dům sbírkami mezi světelským pracujícím lidem. Budova nese jméno Lidový dům na paměť prosincové stávky roku 1920, která začala bojem revolučního dělnictva o Lidový dům v Hybernské ulici v Praze.⁵⁵

V roce 1922 bylo učiněno na Federálním roku v Praze usnesení, že veškerá veřejná cvičení jednot, obvodů a okresů se zakazují až do konce roku 1924. Tento návrh vyšel z náčelnické rady Federace a odůvodněn byl takto: „Federace jako složka, která před krátkým časem se utvořila, neměla dosud možnost, aby se řádně organizačně upevnila. Dvě Spartakiády za sebou, které jednoty a okresy úplně vyčerpaly, pak cvičitelské a výchovatelské zkoušky, které během roku 1923 musí být ve všech okresích provedeny a konečně kázně a technické vyspělosti je prý nutno napřed řady naše náležitě vyškólit a upevnit.“⁵⁶

V důsledku tohoto usnesení a krátké doby od znovupovolení činnosti jednoty ve Světlé nad Sázavou policejními orgány zřejmě jednoty veřejně nikdy nevystoupily, ačkoliv jejich práce musela být dobrá, o čemž svědčí, že Dolní Město bylo v roce 1924 vybráno, aby se zde konal sjezd vychovatelstva celého 41. okresu Německý Brod. Tento sjezd se uskutečnil 31. srpna 1924 a morálně podpořil všechny místní funkcionáře v jejich práci.⁵⁷

Delegáti jednoty ze Světlé nad Sázavou, Dolního Města a Nové Vsi se zúčastnili 30. listopadu 1924 okresního roku 41. okresu Německý Brod, kde vedle důležité sjezdové zprávy bylo projednáno následující:

1. V měsíci únoru 1925 uspořádat ve třech obvodních střediscích školy funkcionářů.
2. Bylo usneseno pořádat v zimních měsících přednášky se světelními obrazy. Akce se uskuteční za materiální pomoci krajského vedení KSČ.
3. Bylo uloženo jednotám, začít s nácvikem prostných na tělovýchovné vystoupení v Ostravě. Tyto tzv. „ostravské cviky“ měly tvořit hlavní náplň pro zimní cvičební období.
4. Na okresním roku bylo konstatováno, že v deseti zastou-

pených jednotách 41. okresu Německý Brod (3 jednoty Ždírec n. D., Věž a Borová nebyly přítomny) se odehrává celkem 1450 výtisků tělovýchovného a stranického tisku.^{12/}

Následující okresní rok 41. okresu Německý Brod, který se konal 8. února 1925 v Dělnickém domě v Německém Brodě, mluví již o Světlé nad Sázavou jako o jednom ze svých tří středisek obvodu.

Vyplyvá to ze zprávy o okresním roku, kdy se delegáti usnesli počínaje dnem 1. března 1925 konat vždy po dvě neděle obvodní školy pro činovníky v těchto střediscích:

1. pro jednoty Německý Brod, Polná, Šicendorf, Věž, Chrást v Německém Brodě
 2. pro jednoty Světlá nad Sázavou, Humpolec, Úsobí, Dolní Město, Nová Ves ve Světlé nad Sázavou
 3. pro jednoty Sobiňov, Chotěboř, Borovou, Ždírec v Sobiňově.
- Vyučovací látka pro všechna tři střediska byla následující:
- I. Poslání FDTJ, dem. centralizace, tělovýchova
 - II. Úkoly funkcionářů rady (pokladní, statistiky, administrativa)
 - III. Dějiny socialismu (Internacionály), kultura ducha
 - IV. Skauting, jeho význam a organizování
 - V. Divadlo, režie, repertoáry atd.
 - VI. Zakončení školy.

Přednášejícími na těchto školách byli soudruzi Beneš, Sobotík, Tajovský, Novák a Machač.^{13/}

Začátkem roku 1926 se rozrostla Jednota proletářské tělovýchovy ve Světlé nad Sázavou o nově založený oddíl Spartakových skautů práce. Ústředím v Praze mu bylo přiděleno číslo 217 a byl včleněn do 41. okresu SSP Německý Brod.^{14/} Číslování oddílů SSP bylo na návrh skautské rady provedeno podle abecedního pořádku podle stavu ke dni 15. června 1924, po tomto datu dostávaly oddíly čísla v pořadí, v jakém byly ústředí přihlášeny. Tato čísla byla definitivní a byla vyšita na odznacích SSP tak, jak to stanovil organizační řád SSP. Odznaky se směly nosit až po vykonání nováčkovské zkoušky.^{15/}

Spartakovi skauti práce ve Světlé nad Sázavou měli tento odznak z bílé plstě vystřižený do kruhu, na něm byla červenou nití vyšita písmena SSP a při dolním okraji bylo malými písmeny modře vyšito Světlá n. Sáz. Číslo oddílu 217 schází.^{16/}

Světelské jednoty se v roce 1926 staly také členy nově se tvořící Federace proletářské tělovýchovy (FPT). V této organizaci se sloučily všechny federované dělnické tělovýchovné organizace, Spartakovi skauti práce s Rudými hvězdami, Sva-

zem dělnických cyklistů a Klubem dělnických turistů na základě usnesení III. kongresu Rudé sportovní internacionály, jejímž členem FDTJ také byla. FPT tak vytvořila již v roce 1926 vzor dnešní sjednocené tělovýchovy. Od té doby nesou jednoty název „Jednota proletářské tělovýchovy“.^{17/}

Ustavující sjezd okresu FPT se konal v Německém Brodě dne 10. října 1926 v 8 hodin ráno. Tento sjezd podal návrh na konání sedmi organizačně výchovných škol a to:

1. Německý Brod
2. Úsobí, Kamenice
3. Světlá nad Sázavou, Dolní Město
4. Ždírec, Sobiňov, Chotěboř
5. Přebyslav, Žďár na Mor., Borová
6. Věž, Humpolec
7. Polná, Nový Šicendorf

Nejllepší žáci těchto škol pak měli být vysláni do centrální organizační školy okresu.^{18/}

Sjezd FPT okresu konaný dne 27. února 1927 konstatoval, že se tyto školy konaly v prvních týdnech roku 1927 po čtyři neděle a to v Německém Brodě, Úsobí, Kamenici, ve Světlé nad Sázavou (obvodní), Chotěboři, Žďáru na Mor., Humpolci a Polné. Proškoleny bylo celkem 200 soudruhů a soudružek. O účasti byly vedeny přesné záznamy, účastníci školení zhotovili nástěnné časopisy a získali vědomosti, které mohli využít při pořádání schůzí, přednášek, rozhovorů, vycházek, proslovů a při vedení nástěnných časopisů.^{19/}

24. dubna 1927 se konala v Německém Brodě okresní nácviková hodina k II. Spartakiádě spojená s konferencí. Na ní bylo ustaveno technické oddělení okresu. Po ní 15. května 1927 se konaly obvodní konference jednot spojené s nácvikovými, a to v Německém Brodě, Světlé nad Sázavou, Humpolci, Polné a Chotěboři. Neúčastnily se jednoty Ždírec a Dolní Město.^{20/}

Mimo tělocvičné akce zorganizovala jednota ve Světlé nad Sázavou i brigádnickou pomoc při stavbě rodinného domku jednoho svého člena.^{21/}

14. srpna 1927 se stala Světlá nad Sázavou dostaveníčkem členů tělovýchovných jednot 41. okresu Německý Brod. Toho dne se zde konalo okresní veřejné vystoupení. I když se ho zúčastnila pouze polovina jednot sdružených v 41. okrese Federace proletářské tělovýchovy, byl úspěch uspokojivý. Okresní tělovýchovná slavnost byla zahájena lehkotletickými závody, kterých se zúčastnila tři družstva. Již v časných hodinách ranních se sjížděli závodníci a účastníci z okolních jednot. Závody

byly zahájeny během na 100 m v ulicích města. Ve skocích a vrzích se závodilo na malém hřišti Lidového domu v zahradě, které pro vrh, zvláště oštěpem, nevyhovovalo. Větší tělocvičné prostory nebyly jednotě ve Světlé nad Sázavou pro tento účel zapůjčeny. Organizace této sportovní části poněkud pokulhávala pro nedostatek schopných rozhodčích.

Zlatým hřebem celé slavnosti byly dva průvody, které podle dopisovatele do časopisu *Dělnická tělovýchova* písčím pod zn. —il byly dobře organizovány a zanechaly jak v účastnících, tak i mezi diváky hluboký dojem. Odpolední průvod v čele s cyklisty a oddíly Spartakovských skautů práce a žactvem šel od nádraží přes město na náměstí, kde byl projev, na kterém mluvili s. Janouch a s. Zabloudil za ústředí Federace proletářské tělovýchovy. Odpolední vystoupení bylo zahájeno cvičením žactva. Cvičilo 34 žáků, 48 žákyň, 24 dorostenců, 32 dorostenek, 50 mužů a 27 žen. Na vystoupení byly předvedeny ukázky cvičení na náradí, zvláštní vystoupení měla JPT Německý Brod a byl sehrán volejbalový zápas.

Prostná cvičení II. Spartakiády byla provedena uspokojivě.^{22/}

Jelikož do programu II. Spartakiády bylo zařazeno i zvláštní vystoupení žup a dosavadní rozdělení okresů FPT do 11 žup nevyhovovalo, bylo usneseno, ustavit ze všech okresů pět župních celků. 41. okres FPT v Německém Brodě spolu s okresy č. 8, 9, 10, 19, 27, 51 a 53 tvořil 3. župu Královéhradeckou.^{23/}

V návaznosti na toto nové rozdělení jednot FPT bylo se souhlasem ústředí FPT schváleno ústřední skautskou radou i nové rozdělení žup SSP. V souladu s utvořenými župami FPT byly i kmeny SSP rozděleny do 5 žup. 3. župu Královéhradeckou tvořily kmeny 8, 9, 10, 19, 27, 41 (Německý Brod), 51 a 53.^{24/} Královéhradecká župa FPT měla cvičit společná cvičení mužů, dorostenců, žen a dorostenek. Cvičení sestávalo ze tří oddílů. Vystoupení žup bylo zařazeno do programu II. Spartakiády v jejich dvou hlavních dnech.^{25/}

Přípravy na II. Spartakiádu nabyly v r. 1928 na okrese Německý Brod takového rozsahu, že odjezd cvičenců na ni měl být proveden jedním zvláštním vlakem.^{26/}

V roce 1928 si jednota ve Světlé nad Sázavou dobře vedla i v odběru komunistického tělovýchovného tisku.^{27/}

Po zákazu II. Spartakiády odpadlo i veřejné cvičení okresu plánované na neděli 24. června 1928, neboť jeho konání okresní politická správa v Německém Brodě nepovolila.^{28/}

Jednota Světlá nad Sázavou uspořádala orientační běh na trati Světlá nad Sázavou, Dolní Březinka, Mariadol, Smrčensko, Meziklasí, Dolní Město s cílem pod Lipnicí. Četnictvo tento běh sledovalo a zavedlo trestné řízení proti některým funkcionářům.^{29/}

Koncem roku 1928 rozpustilo presidium zemské správy politické v Praze tělocvičnou jednotu v Německém Brodě, poněvadž se někteří členové skautského odboru této jednoty zúčastnili protestního tábora lidu konaného bez povolení. V době rozpuštění měla tato jednota 198 členů.^{30/}

Od této události velice řídnu zprávy v tisku o komunistickém tělovýchovném dění ve 41. okrese Německý Brod.

O jednotě proletářské tělovýchovy ve Světlé nad Sázavou víme, že se zúčastnila prvomájového průvodu v roce 1929. Dvačet dělnických skautů a skautek šlo tehdy v čele průvodu městem.^{31/}

Sledování činnosti členů KSČ a jí vedených organizací neustávalo. V hlášení četnického velitele ve Světlé ze dne 10. července 1929 je mezi některými soudruhy činnými ve straně uveden i Jaroslav Pavlů, kameník z Dolního Města, který byl velitelem četnické stanice označen jako horlivý agitátor a učitel FDTJ.^{32/}

Koncem roku hlásila škola ve Světlé nad Sázavou, že 8 dětí navštěvujících školu, chodí cvičit do dělnických tělovýchovných jednot. Tytéž děti hlásí 20. prosince 1929 i světelská četnická stanice a udává, že cvičitelem je Oldřich Rázek z Josefodolu.^{33/}

Pro oživení činnosti Spartakovských skautů práce v celostátním měřítku byly jednotlivé kmeny SSP zapojeny do soutěže probíhající během roku 1931. Kmeny byly rozděleny do dvou kategorií. 41. kmen Německý Brod byl zařazen do II. kategorie a měl soutěžit s 44. kmenem v Českých Budějovicích.^{34/}

4. – 6. července 1931 se konal III. federální sraz SSP v Praze. Oddíl SSP ze Světlé nad Sázavou byl na něm zúčastněn jediným delegátem.^{35/}

V roce 1932 byl zatčen v průvodu při táboru nezaměstnaných konaném dne 10. 2. 1932 za výkřik „Ať žije Sovětský svaz!“ Jaroslav Pavlů, člen FDTJ.^{36/}

Z roku 1933 se zachovala forografie plakátu Jednoty proletářské tělovýchovy v Dolním Městě zvoucího na neděli 30. července 1933 do zahrady hostince pana Muchy v Dolním Městě na tělocvičnou a sportovní slavnost.^{37/}

Tento plakát svědčí o dobré práci jednot ve Světlé a v jejím okolí v těchto krizových letech.

Do posledních let činnosti Jednoty proletářské tělovýchovy ve Světlé nad Sázavou, o kterých se dosud nic konkrétního nevědělo, vneslo trochu světla několik nově nalezených fotografií. Dávají nám velmi skrovný obraz o tělovýchovném a skautském dění v letech 1936 – 1938. Jediná fotografie z r. 1936 svědčí o všestranné činnosti JPT s mládeží, při které se mladí chlapci při cvičebních hodinách mimo jiné zabývali i míčovými hrami s turistkou, což v oddílech Sokola v té době ještě nebylo zvykem. Ten stále ještě lpěl na tradičních hodinách prostných cvičení.^{38/}

V roce 1937 se členové Jednoty proletářské tělovýchovy ve Světlé nad Sázavou aktivně zúčastnili Družstevního dne v Dolním Městě, který pořádalo konzumní družstvo společně s místní organizací Komunistické strany Československa a Jednoty proletářské tělovýchovy. Této slavnosti se zúčastnilo ze světelské jednoty okolo dvaceti členů.

Jednota měla v té době více než patnáctičlenné družstvo žákyň, které vedla soudružka Věra Kroužková. Ve vedení jí pomáhala její švagrová, taktéž Kroužková. O něco početnější bylo družstvo žáků, jehož vedoucí byli soudruzi Wiedemann, Feldman, Novák. Obě tato družstva konala nedělní výlety do blízkého okolí Světlé, hrála míčové hry.

V roce 1938 se člen oddílu SSP ve Světlé nad Sázavou Josef Feldman zúčastnil týdenního branného kursu SSP v Poříčí u Litomyšle. Za 41. kmen SSP Německý Brod se tohoto kursu mimo Josefa Feldmana zúčastnil i Karel Čelanský. V posledních letech se na vedení jednoty podíleli soudruzi Habásko, Šilhan, Kroužek, Lepeška, Boh. Feldman, Gabriel, Wiedemann a další. Každý měsíc chodila mezi mládež sklářská dělnice s. Prokopová, která je seznamovala se situací v SSSR a činností a linií KSČ. Instruktorem SSP z 41. kmene Německý Brod byl Jaroslav Uhlíř.^{39/}

Když vláda pomnichovské republiky, která viděla v komunistické straně i v její mladé směně své největší nebezpečí, ve druhé polovině měsíce října 1938 zastavila činnost KSČ a ta se připravovala na přechod do ilegality, k obdobnému procesu došlo i ve Světlé nad Sázavou. Jednota proletářské tělovýchovy, aby uchránila svůj majetek, předala dne 17. listopadu 1938 na mimořádné schůzi Jednoty proletářské tělovýchovy konané v 8 hodin večer v Lidovém domě za přítomnosti dvou zástupců družstva Lidový dům soudruhů Nedělky a Kukeně, za plného souhlasu všeho členstva veškeré tělocvičné nářadí do majetku družstva Lidový dům ve Světlé n. Sáz. za bezplatné používání

letního cvičiště a tělocvičny včetně světla, otopu atd.^{40/}

Fotografie, předávací protokol a citované články z jednotářského tisku jsou pouhým zlomkem dokumentů o činnosti Jednoty proletářské tělovýchovy a oddílu Spartakových skautů práce ve Světlé nad Sázavou a jejím okolí.^{41/}

Seznam odkazů:

1. Miloslav Koubský: Regionální příručka k nejnovějším dějinám, I. část, Havlíčkův Brod, 1965, str. 8 až 12
2. Příspěvky k dějinám dělnických bojů na Havlíčkovobrodsku v letech 1917–1938. Havlíčkův Brod, 1961, str. 22
3. Tamtéž, str. 23
4. Frant. Fiedler: 35 let bojů KSČ na Světelsku a Dolnoměstsku. Ledeč nad Sázavou, 1956, str. 9, 10
5. Tamtéž, str. 9, 10
6. Tamtéž, str. 15
7. Předvoj, list pro výchovu a ku hájení zájmů dělnické mládeže, roč. IV, 25. října 1922, číslo 10, str. 3 a 4
8. Miloslav Koubský: Regionální příručka k nejnovějším dějinám (c. d.), str. 33
9. V Regionální příručce k nejnovějším dějinám od M. Koubského, str. 22–23 v poznámkách zřejmě nesprávně uvedeno Dělnický dům, nesprávnost osvědčuje otisk razítka na předávacím protokole
10. Předvoj, list pro výchovu a ku hájení zájmů dělnické mládeže, roč. V, 25. června 1923 (čís. 6), str. 82, 83
11. Výboj, ústřední orgán Federace dělnických proletářských jednot, roč. IV, 15. září 1924 (čís. 18), str. 287–288
12. Tamtéž, roč. V, 1. ledna 1925 (zvláštní příloha č. 1), str. 4
13. Tamtéž, roč. V, 15. března 1925 (zvláštní příloha č. 6), str. 11
14. Tamtéž, roč. VI, 24. března 1925 (čís. 3), str. 46
15. Tamtéž, roč. IV, 1. července 1924 (čís. 13), str. 204–205
16. Jeden kus tohoto odznaku je v majetku s. Josefa Feldmana, důchodce žijícího nyní v Havlíčkově Brodě, Žižkova ul., člena světelského oddílu SSP
17. K. Kvaš: Návrh scénáře výstavy „Dělnická tělovýchova na Havlíčkovobrodsku“, 11. 3. 1976, uloženo v okresním muzeu Havlíčkův Brod
18. Výboj, roč. VI, 22. září 1926 (čís. 9), str. 143
19. Dělnická tělovýchova, obrázkový čtrnáctideník pro tělocvik, sport a hry pracujících, 23. února 1927, čís. 4, str. 6

20. Tamtéž, 15. června 1927 (čís. 12), str. 6, 7
21. Fotografie uveřejněná v časopise Dělnická tělovýchova, roč. 1927, č. 24, str. 7, kde jsou při této brigádnické práci zachyceni členové SSP ze Světlé
22. Dělnická tělovýchova, 7. září 1927 (čís. 18), str. 7
23. Tamtéž, 22. února 1928 (čís. 4), str. 9
24. Tamtéž, 8. února 1928 (čís. 3), str. 6
25. Tamtéž, 22. února 1928 (čís. 4), str. 9
26. Tamtéž, 4. dubna 1928 (čís. 7), str. 9
27. Svědčí o tom poznámky v časopise Dělnická tělovýchova roč. 1928, čís. 7, 4. dubna 1928, str. 12, čís. 13, str. 5 a v příloze č. 10 z 16. května 1928, str. 10
28. Výboj, ústřední orgán Federace dělnických proletářských jednot, roč. VIII, 1928 (čís. 6), str. 95
29. Frant. Fiedler: 35 let bojů KSČ na Světelsku a Dolnoměstsku, (c. d.) str. 28, 29
30. Výboj, ústřední orgán Federace dělnických proletářských jednot, roč. VIII, 27. prosince 1928 (čís. 12), str. 177–178
31. Frant. Fiedler: 35 let bojů KSČ na Světelsku a Dolnoměstsku, (c. d.) str. 29
32. Tamtéž, str. 29
33. Tamtéž, str. 29, 30
34. Oheň, list proletářských skautů a dorostu, roč. VII, 1931, čís. 1, str. 10
35. Tamtéž, roč. VII, 1931, čís. 8, str. 89
36. Frant. Fiedler: 35 let bojů KSČ na Světelsku a Dolnoměstsku, (c. d.) str. 33
37. Pořad slavnosti byl podle plakátu následující:
Od 11. do 12. hodiny zkoušky
Od půl druhé sraz průvodu na rozcestí u Kopeckých, odkud půjde průvod s hudbou a rudým praporem na místo slavnosti. Před zahájením proslov zástupce 41. okresu FDTJ
1. Cvičení protná dorostu
2. Cvičení protná mužů
3. Cvičení s kladivem
4. Zvláštní vystoupení okolních jednot
5. Cvičení na nářadí
volejbalový zápas: Německý Brod – Světlá n. Sáz.
Humpolec – Dolní Město
Po cvičení koncert hudby p. Berky z Dolního Města.
Vstupné do zahrady 2 Kč včetně zemské dávky, večer 4 Kč včetně zemské dávky. V 8 hodin večer věneček

38. Fotografie spolu s popisem od jejich majitele Josefa Feldmana, důchodce, nyní v Havlíčkově Brodě, Žižkova ul. 371
39. Jan Železný: Fotografie z činnosti JPT a oddílu SSP ve Světlé nad Sázavou – uspořádaný soubor fotodokumentů uložený v okresním muzeu v Havlíčkově Brodě
40. Protokol podepsali: Jaroslav Wiedemann, t. č. předseda
Josef Doležal, t. č. jednatel
Josef Feldman, t. č. pokladník
za Jednotu proletářské tělovýchovy Světlá nad Sázavou a za „Lidový dům“ stavební družstvo Světlá nad Sázavou, zapsané společenstvo s ručením omezeným
J. Nedělka, předseda družstva
Jan Kukeň, člen družstva
41. Josef Feldman, vyučený obchodní příručí, od r. 1941 pracovník bývalé firmy J. Veselý a s. v Německém Brodě, po r. 1945 národní správce pleťářského podniku a pak úředník národního podniku Pleťářské závody, nyní v důchodu, žijící v Havlíčkově Brodě, Žižkova ul. 371, tehdejší činovník Jednoty proletářské tělovýchovy a člen oddílu Spartakových skautů práce, zakopal tyto doklady spolu se svým bratrem na zahradě svého domu, aby je uchránil před eventuální prohlídkou německých okupantů.
Tyto doklady nebyly po skončení okupace Československa nikdy nalezeny. Josef Feldman se domnívá, že je jeho bratr vykopal a odnesl na bezpečnější místo a to v době, kdy on sám byl totálně nasazen na práce v Německu, a než mu o svém činu mohl říci, tragicky zahynul při náletu na Světlou nad Sázavou.

PROTIFAŠISTICKÝ BOJOVNÍK KAREL ELZNIC

Miloslav Koubský

Národně osvobozenec boj českého a slovenského lidu proti německým okupantům v letech 1939–45 našel četné aktivní stoupence i na Havlíčkově Brodě. Nejorganizovanější a nejpočetnější odbojovou silou se tu stali – podobně jako v celostátním měřítku – komunisté. Ústřední organizátorskou roli při budování a upevňování rozvětvené sítě podzemního hnutí tu sehrál Karel Elznic, instruktor 1. ilegálního ÚV KSČ, významná osobnost komunistického odboje našeho kraje.

Komunistická strana Československa vstoupila do ilegality na celém území státu již koncem r. 1938, a to pod tlakem krajní buržoazní pravice, která se chopila moci v mezidobí od mnichovského diktátu v září 1938 do příchodu německých fašistů v březnu 1939. KSČ byla jedinou odbojovou složkou, která si v podmínkách ilegality uchovala charakter politické strany. V souladu s postupně vybudovanou koncepcí svého zahraničního centra v Moskvě se snažili komunisté v okupovaném území o vytvoření celonárodního odbojového bloku, sjednocujícího všechny odbojové složky. Zahájili proti okupantům aktivní odbojovou činnost, již si vytvářeli předpoklady pro rozhodující podíl na politické moci v osvobozeném státě. Souběžně s bojem za svobodu sledovali tedy dále svůj hlavní strategický cíl – hlubokými demokratizačními zásahy do života státu po osvobození vytvořit podmínky pro jeho socializaci. Aktivní nástup komunistů do boje s fašismem byl tedy zároveň jejich nástupem do boje za spravedlivý sociální charakter osvobozeného státu. „Lid nepřipustí, aby se v osvobozené republice vrátila k moci ona vrstva finančního, průmyslového, agrárního velkokapitálu, která dříve republikou vládla a která na celé čáře zbankrotovala ...“ napsal začátkem r. 1944 v Československých listech vycházejících v Moskvě, Klement Gottwald.

Formy protifašistického boje komunistů byly po celou dobu okupace výrazem aktivního odporu a řídily se celkovými podmínkami průběhu druhé světové války: V letech 1939–43 šlo spíše o morální protifašistické uvědomování lidu a sabotážní akce na hospodářsko vojenském úseku a v letech 1943–45

vedle těchto dosavadních forem i o akce bojové povahy, ústící od sklonku léta 1944 do partyzánské války.

Bojové akce byly ovšem jen jednou stránkou partyzánského hnutí. Druhou tvořila neméně důležitá politicko-organizátorská činnost mezi obyvatelstvem k zajištění lidové moci po osvobození.

Na Havlíčkově Brodě vznikla rozvětvená ilegální komunistická organizace už v létě r. 1939. Vytvořili ji bývalí krajští a místní funkcionáři strany v Havlíčkově Brodě, komunističtí skláři v Dobroníně, komunisté v Polné, v Křížově a jiných obcích Chotěbořska, na kamenicko-sklářském Světelsku – v Josefodoli, Dolním Městě, Světě nad Sázavou, v obcích kolem Lipnice i v jiných místech. Aktivní protifašistická činnost komunistů dělí se tu do dvou fází: první začala v červenci 1939 a skončila zásahem gestapa v lednu 1941, druhá se rozvinula na podzim r. 1944 v souvislosti s činností partyzánských skupin, jejichž jádro tvořili sovětská parašutisté, a skončila osvobozením Sovětskou armádou.

Karel Elznic zahájil svou organizátorskou činnost v bývalém komunistickém kraji německobrodském na českomoravském pomezí začátkem r. 1940. Kraj zahrnoval kromě části východních Čech také západomoravské oblasti dnešního Jihlavska a Žďárska. Elznic tu vystupoval pod krycím jménem „Honza“. Patřil k mladší generaci tehdejších komunistických funkcionářů – narodil se 1. června 1905. Záhy po vzniku KSČ začal aktivně pracovat v Komunistickém svazu mládeže. V r. 1929 studoval na škole VLKSM v Moskvě a po návratu domů pracoval jako tajemník krajského výboru KSM v Praze a současně jako redaktor časopisu Mladá garda. Novinářství tvořilo výraznou stránku jeho činnosti. V třicátých letech se stal pracovníkem aparátu ÚV KSČ, kde dále rozvíjel své teoretické znalosti a praktické zkušenosti. Na počátku okupace byl pověřen funkcí tajemníka ilegální organizace KSČ v Praze – Libni a brzy nato funkcí instruktora 1. ilegálního ÚV KSČ, vedeného Eduardem Urxem. Byl ženatý a otcem malého synka. Od rodiny se musel při vstupu do ilegality odloučit a trvale vést život politického psance, tj. být „všude a nikde“, jenom ne v okruhu svých nejbližších. Na Havlíčkově Brodě přišel za situace, kdy zde byly základy k ilegální práci strany už položeny a připadl mu úkol organizačně a politicky stranu upevnit a zaktivizovat.

Podmínky pro tuto práci byly po celou dobu okupantského režimu nesmírně těžké a nic je neusnadňovalo ani v r. 1940, kdy byla okupace vlastně ještě v počátečním stadiu. Na jedné straně

okupanti usilovně pátrali po ilegálních pracovnících, jejichž častější pohyb ve vymezené oblasti skýtal stále větší nebezpečí odhalení. Na druhé straně byly i těžkosti v hnutí samém. Odbojové hnutí narostlo do šíře, potýkalo se však zvláště na úrovni základních buněk s problémy rázu koncepčního i s neujasněností tehdejší mezinárodní situace. Problematický byl také vztah ilegální KSČ k buržoazním benešovsky orientovaným odbojovým skupinám, které se od komunistů distancovaly a osobovaly si vůdčí roli politického mluvčího celého národa. Elznicova zásluha při upevňování hnutí v našem regionu spočívá právě v tom, že ho dokázal správně usměrnit, odstranit z něho projevy dezorientace a předejít případné stagnaci a neúčinným diskusím o tom, co dělat. Mimořádný význam měly jeho informace o celkové mezinárodní situaci, poskytované soudruhům při tajných poradách. Zvláště trpělivě a houževnatě vysvětloval smysl a nevyhnutelnost zahraničně politického postupu SSSR v letech 1939–41 a vytvářel pevné přesvědčení o tom, že to bude Rudá armáda, která rozhodne o porážce fašistických uchvatitelů. Pamětníci odboje z Havlíčkobrodsko a Jihlavsko zdůrazňují, že významně přispěl k udržení správné orientace hnutí na Sovětský svaz. To byla jeho největší zásluha, kterou pro hnutí vykonal. Značný podíl měl také na jeho stupňující se aktivizaci, již KSČ politicky převážila buržoazní odbojový proud.

Územní okruh jeho působnosti byl značně rozsáhlý. Zahhrnoval Havlíčkobrodsko, Světlsko, Dolnoměstsko, Lipnicko, Polensko, Jihlavsko, Třeštsko a patrně i jiná místa. Všude předával přesné instrukce a upevňoval přesvědčení o nevyhnutelnosti krachu fašistické agrese. Pamětníci uvádějí, že si velmi vážil pracujících lidí; dovedl ocenit např. těžkou práci kameníků. Uměl povzbudit, rozptýlit nejistotu, přemáhat strach. Tím vším si, vedle svých politických kvalit, získával důvěru i úctu svých spolupracovníků.

Počátkem r. 1941 utrpělo odbojové hnutí v českých zemích těžké rány. Po předcházející likvidaci důstojnické „Obrany národa“ zasáhlo gestapo také komunistický odboj. V prosinci 1940 a v lednu 1941 byla silně zasažena i podzemní komunistická síť na českomoravském pomezí. Řada soudruhů – Elznicových spolupracovníků byla pozatýkána. Elznic tak ztratil možnost střídát často své úkryty a kruh kolem něho se začal stahovat. V lednu 1941 obětavým zákrokem V. Doležala, významného pracovníka ilegální buňky v kamenoprůmyslu, se vyhnul zatčení ve Světlé nad Sázavou. Avšak již buď koncem května, anebo

začátkem června 1941 padl do rukou gestapa v Kolíně a 29. září 1941, na začátku krvavých represí, zahájených v protektorátě Čechy a Morava Reinhardem Heydrichem, byl na Pankráci popraven.

S Elznicovým jménem je spojen rozmach i tragédie první fáze komunistického odboje v centrální části Českomoravské vrchoviny. Přesto, že ilegální síť postihly těžké ztráty a zůstaly z ní zachovány jen ojedinělé buňky a někteří jednotlivci, je celková bilance let 1939–41 aktivní. Byla v nich vybudována pevná základna hnutí, která přes všechny ztráty nepřestala existovat a v r. 1944, v souvislosti s partyzánským hnutím, byla po doplnění novými rezervami znovu oživena. Hnutí zůstalo věrně myšlenkám o rozhodujícím vlivu SSSR při likvidaci fašismu, působilo v tomto smyslu na širší vrstvy obyvatelstva a propagovalo naše spojení se SSSR. Karel Elznic – nositel čs. válečného kříže In memoriám, přes krátkost svého působení v havlíčkobrodském regionu, právě zde vykonal nejvíce za všechna léta své obětavé práce komunistického aktivisty. Patří k ústředním postavám národně osvobozenického boje a ilegálního komunistického hnutí v oblasti českomoravského pomezí. Náleží mu vysoké uznání a trvalá světlá vzpomínka. V dosud vydané literatuře o národně osvobozenickém boji českého a slovenského lidu proti fašistickým okupantům jsou o K. Elznicovi jen poměrně krátké zmínky. Hlavní zdroj informací o jeho činnosti tvoří fond, zaznamenaný členy regionální komise pro dějiny KSČ při OV KSČ Havl. Brod při rozhovorech s pamětníky – členy ČSPB.

Prameny: OV KSČ, fond záznamů vyprávění pamětníků, členů ČSPB, pořízený členy komise pro regionální dějiny KSČ

Literatura:

1. Komunistická a revoluční mládež v boji za lepší zítřek našich národů, sborník, Praha, HPS ČSLA 1976
2. Koubský, M.: Regionální příručka k nejnovějším dějinám, Havlíčkův Brod, ONV 1965
3. Koubský, M.: Osvobození Havlíčkobrodsko Sovětskou armádou, OV KSČ 1967
4. Koubský, M.: Průkopníci socialismu na Havlíčkobrodsku, Havlíčkův Brod, OV KSČ 1977
5. Neuwirth, F.: Havlíčkobrodsko v národním odboji, Havlíčkův Brod, Svoboda 1946

VÝVOJ POTRAVINÁŘSKÉHO STROJÍRENSTVÍ V N. P. CHOTĚBOŘSKÉ STROJÍRNY

Otakar Malina

1. Vývoj chotěbořské výrobní jednotky

Dnešní chotěbořský výrobní podnik – Chotěbořské strojírný – představuje největší strojírenskou jednotku v havlíčkobrodském okrese. Zároveň je jedním z velkých československých podniků, které se převážně zabývají výrobou potravinářských strojů a zařízení.

Historie vlastních výrobních provozů v Chotěboři sahá do konce minulého století. Pozdější hlavní náplní výroby byl textilní obor zajišťovaný firmou „Firma akciové továrny látek kobercových a nábytkových – dříve Ant. Klazar“.

Teprve roku 1937 dochází k vlastní strojírenské výrobě, když závod koupila firma Eckhardt a spol. Praha. Začátek strojírenské výroby firmy Eckhardt byl v Praze v roce 1920, kdy otec V. Eckhardta zahájil strojírenskou výrobu později převedenou do Chotěboře. V Chotěboři začala výroba filtrů pro průmyslové plyny, později protiplynové vojenské masky. K aktu zakoupení továrny došlo 17. prosince 1936 v ceně 425 000,- Kč. Nastoupilo tehdy 50 pražských pracovníků, kteří s převzatými místními dělníky – textiláky – zahájili nový typ výroby. Vlivem politické situace a orientace na válečnou výrobu nastává prudký rozmach podniku za přímé podpory státu. Ministerstvo národní obrany poskytlo bezúročnou půjčku, která umožnila vybudování několika základních výrobních provozů. V roce 1937 pracovalo v závodě již 414 zaměstnanců a bylo i založeno vlastní učňovské středisko s 37 uční. Sortiment výroby byl rozšířen o respirátory, oční štíty, hasidla. Zahájila se výroba dýchacích přístrojů. Závod si vyráběl elektrický proud pro svoji potřebu generátorem parního stroje ve vlastní elektrárně. V předvečer 2. světové války se v podniku pracovalo již na tři směny. Začátkem roku 1940 zaměstnávala firma již 1 100 zaměstnanců. Určitý pokles ve výrobě ke konci roku 1940 vlivem poklesu poptávky po vyráběném zboží byl vyrovnán zavedením výroby dětských hraček. Po roce 1941 dostal podnik zakázky od německé armády. Sorti-

ment se rozšířil o součástky k německým vojenským letadlům Junkers a Focke Wulf, ohříváče vody pro tanky a podobné doplňky. V tisících kusech ročně se vyráběly dýchací přístroje typu Dräger. Díky vojenským zakázkám se mohl na druhé straně podnik stát útočištěm před totálním nasazením do Německa pro studenty, učitele, mládež ročníků 1921–24.

Po květnové revoluci 1945 začala nová etapa v dějinách chotěbořského závodu. Již koncem válečných let byla vedoucími hospodářskými pracovníky připravována výrobní náplň pro poválečné období a sice v oboru chladniček, domácích vodáren, ústředního topení a další. Výrobní kapacity vybudované díky válečné konjunktuře a vyučení řemeslníci v oborech zámečnick, soustružník, mechanik a nástrojař byli k dispozici pro mírovou výrobu. Kádrové profesní zabezpečení umnožnilo v pozdější době posílení strojírenských podniků v okolí (např. Žďárské strojírný a slévárny, Tesla Jihlava, havlíčkobrodské strojírenské závody a další).

Již v první etapě znárodnění byla firma Eckhardt dekretem prezidenta republiky č. 100 z 24. 10. 1945 znárodněna. Přejmenována na Chotěbořské kovodělné závody však byla až v roce 1946. Nastalo zároveň období dlouholetého hledání vhodné organizační podoby a výrobní náplně. Např. komplex podniků vytvořený k 1. 1. 1948 s názvem MEVA – Chotěbořské kovodělné závody měl 22 závodů s 3320 zaměstnanci a ve svém výrobním programu měl důlní lampy, kuchyňské stroje, autogenní svařovací přístroje, elektrické nůžky na plech i odlitky z šedé litiny, barevných kovů i výrobu nábytku na přímý prodej. V letech reorganizací výrobně hospodářských jednotek dostal podnik v roce 1951 podobu základního závodu CHKZ v Chotěboři se dvěma závody na Novém a Starém Ransku.

Počátek 50. let je možno považovat za vstup do dnešní etapy, přestože ještě zcela neskončily reorganizace a sortiment výroby doznal dalších výrazných změn. Charakteristické však bylo to, že po rozsáhlé delimitaci výrobního sortimentu byl výrobní program orientován na potravinářské stroje a zařízení. Dýchací technika byla převedena do n. p. Chirana Praha, manometry do n. p. Presná mechanika Stará Turá. Byla zrušena i tak zajímavá výroba jako byly elektromotorky pro domácí pračky, čehož se ujal národní podnik MEZ Mohelnice.

Pro úplnost v tomto stručném přehledu je třeba uvést několik základních informací o dvou strojírenských základnách, které dnes tvoří místně odloučené provozy chotěbořského podniku.

Na rozdíl od poměrně mladé historie strojírenské výroby v Chotěboři je tradice provozu 1 v Novém Ransku vzdáleném 12 km od Chotěboře podstatně starší. Začátky tovární výroby na Novém Ransku se datují od roku 1885, kdy Jan Pujman založil v tomto místě strojnickou dílnu. Ta byla v roce 1906 doplněna slévárnou. Od samého začátku se firma zabývala výrobou hospodářských strojů, zejména mlátiček na obilí, naftových a petrolejových motorů a malých traktorů. Export probíhal směrem na Balkán. Od roku 1945 byla soukromá firma začleněna nejprve do Agrostroje Praha, po znárodnění od 1. ledna 1948 do Elektrovitu Brno. Od 29. 11. 1949 je součástí chotěbořského podniku. Rozsáhlou rekonstrukcí a modernizací slévárny v letech 1958–1961 i delimitací strojírenské výroby dostal provoz dnešní podobu. Vedle polotovarů pro vlastní podnik se zde vyrábějí odlitky ze šedé litiny a barevných kovů pro řadu dalších podniků.

	1960	1972	1982
výroba odlitků ze šedé litiny	100 %	155 %	163 %
odlitky z měď. slitin	100 %	280 %	275 %
odlitky z hliník. slitin	100 %	431 %	492 %

Skutečně dlouhou tradici má kovovýroba na Starém Ransku. Tam je výroba železa doložena již ve 14. století. Českomoravská vysočina byla díky přírodním zdrojům (ruda, dřevěné uhlí, voda) vhodným místem pro vznik hamrů. Na Starém Ransku pracovaly na počátku 19. století jedny z nejvýznamnějších železáren v českých zemích. Historie nynějšího provozu stoleté kovodělné tradice začíná v roce 1872, kdy Josef Janáček otevřel malou strojnickou dílnu na výrobu kávových mlýnků, později rozšířenou na výrobu zařízení pro cukrovary – především filtrační lisy. Tyto lisy byly dodávány v té době do všech zemí bývalého Rakouska-Uherska, do Německa a některých severovýchodních států. Závod byl po znárodnění 27. října 1946 začleněn nejdříve do První brněnské Královopolské strojírně Brno. Do chotěbořského strojírenského podniku byl začleněn jako závod od 1. ledna 1951. Sortiment byl zcela orientován na potravinářské strojírenství, vlastní slévárna byla zrušena. Od roku 1954 je na Starém Ransku zajišťována především náročná výroba kontinuálních zmáslňovačů a některých typů lahvárenských strojů.

2. Výroba potravinářských strojů a zařízení

Začátkem padesátých let byl výrobní program stále více orientován na některé obory potravinářského strojírenství. V r. 1951 na základě příkazu MTS byla převzata výroba ze Škodovky Hradec Králové, ze Škodových závodů Podmokly, z podniků Hellmann Praha a Bratří Linkové Olomouc. Z mlékárenského oboru to byly zpočátku konve na mléko, později odtučňovací odstředivky, odstředivky na další tekutiny, úchovné tanky hliníkové a nerezové, pastery na mléko a smetanu, stroje na výrobu sýrů. Později přijal podnik výrobní program pro oblast výroby sušeného mléka odparky, pro výrobu másla – sudové máselnice, později kontinuální zmáslňovače. Konzervářenský obor zahrnoval stroje pro zpracování okurek, zeleniny, medu. Byly vyráběny sodovkárenské i lihovarnické stroje. Lahvárenský obor zpočátku obsahoval jednotlivé stroje pro mechanizaci práce v lahvárnách, např. zátkačky lahví. V dalším období se začaly vyrábět stroje, které umožňovaly kompletovat celé lahvárenské linky – tj. myčky lahví, plniče nápojů, vkladače lahví a dopravní zařízení.

Doplňujícím se stal obor autogenních přístrojů a kyslíko-acetylenových řezacích strojů – autogen.

V roce 1956 se zavádí zcela nový obor smaltářenský, který se plně rozvinul po roce 1960. Zahrnuje výrobu ocelových smaltovaných nádrží pro chemický a potravinářský průmysl i pro další odvětví.

V letech 1950–1955 vzrostla výroba zboží v podniku o 123 %. Za 2. 5LP v letech 1955–1960 se dále zvýšila o 78 % a produktivita práce o 117 %. V roce 1960 dosahuje tedy výroba více jak dvojnásobek výroby z roku 1950. Pro další rozvoj a specializaci výroby měl podstatný vliv rok 1959, kdy došlo k uzavření dlouhodobých smluv se Sovětským svazem a tím k zajištění spolehlivého odbytu pro budoucí výrobu. V důsledku toho došlo i k zúžení sortimentu v roce 1960 delimitací sýrařských, sodovkárenských a konzervářenských strojů i dalšího doplňkového sortimentu (např. držáků elektrod). Jsou vytvořeny podmínky pro výraznější racionalizaci výroby. Po letech přejímání a nanejvýše vylepšování starších konstrukcí se přistupuje k rozsáhlým rekonstrukcím či zcela novým konstrukcím strojů. Umožňuje to soustavně doplňovaný kádr techniků i z řad dřívějších dělníků, přicházejí mladí vysokoškoláci. V šedesátých letech již v podniku pracuje útvar hlavního dodavatele založený v roce 1957, a tak chotěbořský výrobní podnik se začíná podílet na komplexních investičních celcích dodávkou finálního technologického zařízení. V souladu s technickým rozvojem v jiných oborech jsou

potravinářské stroje vybavovány dálkovým ovládáním, automatickou regulací, automatizačními prvky. Na některá konstrukční řešení jsou udělena autorská osvědčení a čs. patenty. Začíná soustavná spolupráce s průmyslovými výtvarníky (Ing. arch. Čevel).

Roku 1968 se Chotěbořské strojírně opětovně stávají národním podnikem v rámci trustu podniků výrobně hospodářské jednotky CHEPOS Brno. Výrobní kapacity na Novém a Starém Ransku zůstávají dislokovanými provozy. V 70. letech dochází k vytříbení sortimentu výroby do dnešní podoby. Podnik má výrobní program vcelku ustálený, umožňující soustavné plnění úkolů státního plánu i když se jeví potřeba dalšího zúžení sortimentu s cílem zabezpečit ještě vyšší efektivnost výroby v náležité technické úrovni a jakosti. Probíhá kooperace v rámci RVHP. Byla např. předána výroba lahvárenských strojů menších výkonů do RSR. Potravinářské stroje se z podniku vyvážejí na základě dvoustranných smluv s BLR, NDR, SSSR i podle vícestranných specializačních smluv (máslárenské linky, linky na sušené mléko, lahvárenské linky), především do SSSR. Již v počátku výroby potravinářských strojů se vyvážely malé ruční odstředivky na mléko do řady zemí. První větší akcí ve formě dodávky investičního celku byla konzervárna pro Kandahar v Afghánistánu. Se Sovětským svazem jsou uzavírány pětileté prodejní smlouvy z mlékárenského i lahvárenského oboru. V průběhu let byly dodávány různé stroje a zařízení do těchto zemí: Argentina, Afghánistán, MLR, Kuba, PLR, Francie, RSR, NDR, SSSR, Sýrie, Vietnam. Zcela převažujícím odběratelem byl a zůstává SSSR, kam je z celkového objemu exportu dodáváno v průměru 80 % dodávek. V letech 1966–1975 byly dodávány mlékárny o výkonu 2,5 tun sušeného mléka za směnu; od r. 1973 začaly dodávky mlékáren o výkonu 5 tun sušeného odstředěného mléka za směnu a od r. 1975 mlékárny o výkonu 10 tun odstředěného mléka za směnu.

3. Technickoorganizační rozvoj podniku a jeho dopady

Vysoké tempo technického rozvoje ku konci 60. let a v průběhu let 70. přináší produktivnější stroje, komplexně mechanizované technologické linky s automatizačními prvky. Dochází k racionalizaci výrobní základny, zavádění nových pokrokových technologií i k extenzivnímu rozvoji podniku s cílem vytvořit

potřebné výrobní kapacity moderně organizované a řízené. Zavedené uspořádání výrobních prostředků v letech 1966–1972 odpovídá požadavkům moderní strojírenské výroby dodnes. Bezcechové uspořádání, kdy se dílce vyrábějí neadresně ve specializovaných obrobnech, umožňuje kumulaci do optimálních výrobních dodávek s nesporným ekonomickým přínosem. Montážní práce probíhají v samostatných montážních dílnách. Jsou tak vytvořeny podmínky pro racionalizaci jak výroby částí, tak jejich montáže do vyšších celků a finálních výrobků. Automatizovaný systém řízení podniku – ASŘP – v první etapě navázal na využívání strojně početní stanice. Od roku 1978 s pomocí podnikového samočinného počítače třetí generace probíhá po etapách racionalizace řídicí sféry, především v oblasti vytváření podnikové datové základny technické přípravy pro automatizovaný systém operativního řízení výroby. Vlastní výrobní prostředky jsou v průběhu let modernizovány podle možností i vlastními silami (např. lis na výrobu nerezových výměňkových desek o síle 8000 tun). Zavádějí se jednotlivě moderní číslíkové řízené obráběcí stroje a již se zahájila výstavba integrovaného výrobního úseku s NC stroji a řídicím počítačem. Zakládají se a realizují další racionalizační akce.

Výsledky tohoto vývoje dokazují následující údaje. Především jde o přínosy chotěbořských výrobků pro růst produktivity práce u provozovatelů – v závodech potravinářského průmyslu. Tak např. do r. 1969 byly dodávány lahvárenské linky o výkonu 9000 tis. lahví za hodinu (průměr na pracovníka = 640 lahví). Od r. 1974 se dodávají lahvárenské linky o výkonu 24000 lahví za hodinu (průměr na pracovníka obsluhy 2000 lahví) a od roku 1980 linky o výkonu 36000 lahví za hodinu (průměr 4000 lahví na pracovníka). Za období 11–12 let narostla produktivita práce obsluhy asi o 500 %. I když se zvýšily nároky na údržbu, svědčí toto o výrazném ekonomickém přínosu pro provozovatele strojů dodávaných z Chotěboře.

V oboru mlékárenském umožnil např. výrazný růst produktivity práce technický rozvoj zařízení na výrobu másla. Dříve vyráběné sudové máselnice umožňovaly výrobu másla pouze periodickým způsobem. Máselnice v počtu 10 kusů zajistily výkon 2600 tun za rok v jedné směně. Nový kontinuální zmáslňovač v počtu 10 kusů dává výkon za stejnou dobu 36400 tun másla.

Vývoj výroby zboží relativně představuje např. v letech 1965–1970 přírůstek 43 %, v časovém období 1955–1968 215 %, v letech 1971–1976 33 %.

Produktivita práce na jednoho pracovníka v letech 1955–1968 stoupla o 123 %, zatímco v letech 1965–1970 o 22 % a v letech 1971–1976 o 35 %. Činila v r. 1970 okolo 97 tisíc Kčs, v r. 1980 již okolo 165 tisíc Kčs.

Průměrná mzda na pracovníka stoupla v letech 1955–1968 o 41 %, v letech 1971–1976 o 20 %. Činila např. v r. 1970 2001 Kčs, v r. 1980 2774 Kčs a v r. 1985 3023 Kčs.

Přitom stav pracovníků se pohyboval v letech 1955 až dodnes takto: 1955 – 100 %, 1960 – 115 %, 1970 – 147 %, 1980 – 148 %, 1985 – 147 %. Ve výzkumně vývojové základně bylo v r. 1971 54 techniků a 35 dělníků. Dnes je zapojení ve VVZ asi o čtvrtinu vyšší.

Z toho vyplývá, že realizovaná výroba jak v objemech, tak v technické úrovni a jakosti, musela být dosažena cestou převážně intenzivního rozvoje. Svědčí o tom např. rozvoj zlepšovatelského hnutí. Od roku 1946 do r. 1978 bylo v podniku podáno 7188 zlepšovacích návrhů, které přinesly úspory za víc jak 30 mil. Kčs. Obměna nových výrobků díky technickému rozvoji a inovacím činila v roce 1985 27 % z celkového objemu výroby zboží.

Velké zkušenosti vedoucích pracovníků a organizátorů výroby, odborné schopnosti dělníků, zvětšující se odborná potence tvůrčích pracovníků, racionalizace s využitím výpočetní techniky a iniciativa všech umožnily uведенé tempo růstu výroby. Nejefektivnější a přitom nejlevnější investicí je a byl rozvoj odborné vzdělanosti. Svůj podíl na tom za 25 let její existence a působení v podniku měla Československá vědeckotechnická společnost.

Rozvoj výrobní základny, technický rozvoj výrobků již v druhé polovině 60. let a v dalších letech přináší svůj výraz při domácím i mezinárodním srovnávání technické úrovně strojů. Potravinářské stroje vyráběné v Chotěboři získaly např. tato ocenění:

- 1967 – MSV Brno – první zlatá medaile za smetanový paster CHXS
- 1971 – MSV Brno – zlatá medaile za kontinuální zmáslňovač KM 1500
- 1975 – SALIMA – zlatá medaile za výrobek sodové vody SODAMIX SX 60
- 1976 – SALIMA – zlatá medaile za vkladač lahví UNIVIN II
- 1977 – AGROKOMPLEX Budapešť – zlatá medaile za UNIVIN II

- 1979 – SALIMA – zlatá medaile za monoblok plniče s uzavírací lahví KONTIX 60, téhož roku nejlepší výrobek FMHTS
- 1980 – SALIMA – zlatá medaile za kontinuální zmáslňovač KM 2000
- 1978 – SALIMA – zlatá medaile za smetanový paster CHXS 600–110
- 1981 – SALIMA – zlatá medaile za paster mléka CHX 2010 AR
- 1985 – SALIMA – zlatá medaile za kontrolní zařízení lahví DETEX
- SALIMA – zlatá medaile za paster na vejce PV 30

Podíl potravinářského strojírenství v Chotěbořských strojírnách měl v rámci výrobního objemu této výrobní jednotky neustále stoupající trend. Zatímco v roce 1950 činil asi 10 % objemu výroby, již v r. 1951 29 %, 1952 31 %, 1956 43 %, 1960 68 %, 1966 64 %. Poté se ustaluje na této vysoké hodnotě jen s mírnými výkyvy do současnosti. V průběhu let výroba potravinářských strojů doznává kvalitativních změn. Jde o neustálé zvyšování technické úrovně, forem dodávek vhodnějších pro zákazníky. Nástup automatizace byl již zachycen v 60. letech, dnes je prohlubován směrem k elektronizaci a komplexní automatizaci.

Prameny a literatura

1. Historie a současnost Chotěbořských strojíren 1906–1981, Informační bulletin č. 18 Chotěbořských strojíren, 1981
2. Fakta o rozvoji okresu Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod, 1980
3. Chotěboř – Stručné dějiny města, autorský kolektiv, Kruh, Hradec Králové, 1981
4. Organizační vývoj podniku Chotěbořské strojírně, interní tisk, podnikový archiv ChS, Chotěboř, 1980
5. Oborové dny potravinářských strojů v Chotěboři Informační bulletin ChS a ČSVTS č. 1 – 1966, č. 11 – 1972, č. 15 – 1977, č. 17 – 1980, č. 20 – 1984, č. 22 – 1985
6. Kolektivní smlouva na rok 1985, Chotěbořské strojírně, n. p. Chotěboř
7. Archivní materiály drobnějšího charakteru z podnikového archivu n. p. Chotěbořské strojírně Chotěboř

Upozornění

Autor upozorňuje na určité možné nepřesnosti v tomto článku a chce je tímto omluvit. V minulosti nebyla vždy věnována dostatečná pozornost statistice a jejím zákonitostem. Tak mohlo dojít k event. rozporům s historicky doložitelnou skutečností například v uváděných hodnotách.

Považuje za podstatné a prokázané pouze uvedené relace, vývojové trendy potravinářského strojírenství v Chotěboři.

Václav Hlaváč

Úvod

Mezi živočichy, kteří jsou činností člověka silně ohroženi patří draví ptáci. Některé druhy se sice dokázaly zatím vyrovnat se všemi zásahy člověka do přírody, u většiny však zaznamenáváme v posledních letech silný pokles stavů, některé jsou dokonce již na pokraji vyhubení.

Dříve byli dravci všude bezmyšlenkovitě hubeni jako tzv. „škodná zvěř“. Člověk jim nedokázal odpustit, že se živí potravou, na kterou si dělal nárok on sám. I v dnešní době, kdy se tyto názory staly již přežitkem, narážíme při zabezpečování ochrany dravců na jejich dědictví.

Význam dravců v přírodě je dnes již jasně prokázán. Jsou významným článkem biologické rovnováhy, jejich role při udržení zdravých populací zvěře se projevila všude tam, kde byli dravci vyhubeni. Kromě toho, že tyto ptáci mají své pevné místo v přírodních společenstvech, nesmíme pouštět ze zřetele ani to, že jsou – zvláště některé druhy – významnou složkou našeho kulturního bohatství. Již ve středověku byli dravci obdivováni jako symboly odvahy a hrdosti, objevili se v mnoha místních i vlastních jménech (např. Habsburk – z německého Habichtsburg, Habicht = jestřáb, Burg = hrad), stali se motivem erbů, znaků, mincí apod.

Jak již bylo uvedeno, jsme v poslední době svědky silného úbytku většiny druhů dravců. Mezi nejdůležitější příčiny tohoto poklesu patří:

1. Nerozvážené hubení ze strany myslivců, chovatelů holubů apod., které přivedlo některé druhy na pokraj vyhubení. Dravci byli lapáni do košů, želez, střílení na výrovkách, běžné bylo vystřelování hnízd.
2. Rozvoj průmyslu a především zemědělství. Dravci stojí na konci potravních řetězců, takže v jejich těle se kumulují rezidua chemických látek z těl kořisti.
3. Zvýšený civilizační tlak do všech kdysi nenavštěvovaných míst (turistika, rekreace, horolezectví, fotografování).

U jednotlivých druhů se uplatňují tyto faktory různou měrou podle rozdílného způsobu života. Mohou se objevit i další specifické příčiny úbytku – např. nedostatek kořisti, nedostatek hnízdních možností, tzv. biologické stáří druhu atd.

Ochrana dravců stejně jako ostatních živočichů postižených chemizací zemědělství je velmi obtížná a náročná. Rozvoj zemědělství není ještě na takové úrovni, aby mohl přilízet k životním potřebám zvířat a ptáků. Při husté síti uznaných bažantnic, kde je dnes odstřel některých druhů dravců celoročně povolen, je velmi obtížná i ochrana proti jejich přímému pronásledování.

I když jsou úkoly spojené s ochranou dravců nelehké, je třeba soustředit všechny síly k udržení těchto krásných ptáků v naší přírodě. Je zřejmé, že součástí ochrany všech živočichů musí být důkladná znalost současného stavu. K získání přehledu o rozšíření dravců na našem okrese byla sepsána tato práce.

Metodika

Cílem práce je podat přehled o všech druzích dravců na okrese Havlíčkův Brod. U druhů hnízdních byl stanoven i přibližný počet hnízdních párů. U vzácných druhů dravců byly zevizovány všechny hnízdní okrsky, u běžných čtyř druhů (jestřáb lesní, krahujec obecný, poštolka obecná, káně lesní) byly zjištěny všechny hnízdní páry na vzorové ploše o rozloze 169 km², tj. 13,4 % rozlohy celého okresu. Plocha je vymezena obcemi: Pozovice, Smilov, Vysoká, Mírovka, Termesivý, Hamry, Dvorce, Kyjov, Kojetín, Rozsochatec, Dolní Krupá, Horní Krupá, Olešná, Lučice, Veselý Žďár, Chlístov, Poděbaby, Michalovce, Květinov, Radňov, Dobrohostov, Úsobí, jižní hranice okresu. Počet párů na celém okrese byl pak odhadnut na základě výsledků na této zkusné ploše s přihlédnutím k poměrům v ostatních částech okresu. Zjišťování hnízdních okrsků bylo uskutečněno na základě několikaleté ornitologické činnosti ve vymezené oblasti. Výsledky práce byly konzultovány s ostatními členy ČSO – kroužkovateli. Zachycen je přesný stav v roce 1985. Okrsky byly považovány za obsazené, bylo-li přímo nalezeno hnízdo nebo zaznamenáno pozorování svědčící o hnízdění (pozorování starých ptáků při svatebních letech, opakované pozorování starých ptáků v hnízdní době, pozorování vyvedených mláďat apod.)

Současný stav byl pak srovnán se stavem před třiceti lety podle údajů práce Hladíka a kol. (1959). Velikost hnízdních okrsků byla srovnána s publikovanými údaji z jiných oblastí. Dále byly naznačeny vývojové tendence početních stavů jednotlivých druhů.

Výsledky a diskuse

Orel křiklavý – *Aquila pomarina* Brehm

Na našem okrese se vyskytuje pouze velmi vzácně na potulkách. Údaj J. Řehůřka (Hudec a kol. 1977) z let 1937 a 1959 – hnízdění v okolí Poličky – ukazuje na možnost hnízdění v dřívějších dobách i na našem okrese. Pozorování z havlíčkobrodského okresu: v červnu 1944 střelen u rybníčka „Pejřimák“ u Lipnice nad Sázavou, r. 1956 – jeden pták se zdržoval u Polné (oba údaje – Hladík a kol. 1959). V roce 1970 pozoroval Hlaváč st. 1 ex. u obce Vysoká.

Orel skalní – *Aquila chrysaetos* L.

Hladík (1959) ho charakterizuje jako velmi vzácného zatoulance. Poslední údaj však pochází z r. 1870 – střelen u Smrčné (Canon in Hladík l. c.).

Orel volavý – *Aquila clanga* Pallas

Výjimečný zatoulanec (Hladík l. c.). Z poválečných let však není žádný údaj.

Orel nejmenší – *Hieraetus pennatus* Gmelin

Velmi vzácný zatoulanec. 13. 5. 1934 střelena stará ♀ u Ronova nad Sázavou, v létě 1953 uloven u Střížova u České Bělé (Hladík l. c.). Pozdější údaje chybí.

Orel mořský – *Haliaetus albicilla* L.

Vzácně na průtahu (Hladík l. c.). Z let 1940 – 1950 je několik zpráv od Nového Veselí okr. Žďár n. Sáz. Dnes nelze zastížením potulujících se jedinců orla mořského vyloučit s ohledem na vysazování těchto dravců na Třeboňsku.

Orlík krátkoprstý – *Circaetus gallicus* Gmelin

Dříve snad i hnízdil (Hladík l. c.). 5. 4. 1945 stělena stará ♀ v Komárově u Skuhrova (Hudec 1977). Nyní velice vzácně na potulce. Z poslední doby jediné pozorování: 31. 8. 1983 u Dobronína (Dobrovolný in Diviš 1984).

Orlovec říční – *Pandion haliaetus* L.

Vyskytuje se na potulkách v různých částech okresu. Občas se zdrží i několik týdnů u jednoho rybníka s bohatou rybí násadou. Opakovaná pozorování jsou např. od rybníka Jiříkovského u obce Kámen apod.

Káně lesní – *Buteo buteo* L.

Celkem běžně hnízdí na celém okrese. Stejně charakterizuje její stavy Hladík a kol. (1959) v době před třiceti lety. Na sledovaném území hnízdilo v roce 1985 10 párů káně lesní, průměrná velikost hnízdního okrsku je 16,9 km², odhad pro celý okres je 70 – 90 párů.

Káně je ptákem, o kterém se stále častěji hovoří. Mnozí označují jeho stavy za neúměrně vysoké a požadují jejich redukci. Srovnáme-li stav zjištěný v této práci s údaji v literatuře, není hustota těchto dravců na havlíčkovobrodském okrese nijak značná. Hudec (l. c.) uvádí z různých oblastí našeho státu velikost hnízdního okrsku 1,5 – 40 km². Diviš (1985) uvádí z let 1975 – 1984 ve Východočeském kraji průměrnou velikost hnízdního okrsku 4 – 7,4 km², v roce 1984 23 km².

Káně je úzký potravní specialista, rozhodující podíl jeho

potravy tvoří hraboši a myši. Na početnosti populace drobných hlodavců přímo závisí i počet hnízdicích párů tohoto dravce. K mýlným představám o přemnožení káně svědčí především často invazní výskyt v zimě na nezoraných strništích a jetelištích. Protože v těchto místech nebyli orbou zničeni hraboši, není vzácností spatřit i několik desítek lovících káně nad takovým polem. Jsou zde totiž staženi dravci z širokého okolí navíc ještě doplněni severskými populacemi.

Káně lesní ruská – *Buteo buteo vulpinus* Gloger

Hladík a kol. (l. c.) ji uvádí jako vzácného zatoulance z východu. 24. 7. 1940 stělen samec v Hájků u České Bělé. Krátce nato byla na Chotěbořsku stělena ♀, která v sobě měla vejce. V současné době nebyla zjištěna. To však může být způsobeno do značné míry tím, že v přírodě je prakticky nerozlišitelná od káně lesní.

Káně rousná – *Buteo lagopus* Pontoppidan

Hladík a kol. (l. c.): „Častý zimní host ze severu“. I dnes na našem okrese není v zimě vzácností. Zdržuje se stejně jako káně lesní na polích s výskytem hrabošů.

Jestřáb lesní – *Accipiter gentilis* L.

„Hnízdí na celém území, avšak poměrně řídko, protože je silně pronásledován pro škody na zvěři“. Takto charakterizoval stavy jestřába před třiceti lety Hladík a kol. (l. c.) a podobná je situace i v dnešní době. V roce 1985 hnízdily na sledované ploše 4 páry. Průměrná velikost hnízdního okrsku je 42,2 km². Lze předpokládat, že na celém okrese hnízdilo v roce 1985 asi 25 – 30 párů.

Mošanský (in Hudec a kol. l. c.) uvádí z východního Slovenska průměrnou velikost hnízdního okrsku 40 km². Tento údaj celkem přesně odpovídá zjištěné hustotě na havlíčkovobrodském okrese. Z této shody však nelze vyvozovat závěry, neboť v obou případech jde o odlišný typ krajiny. Diviš (l. c.) udává z celého

Východočeského kraje průměrnou velikost hnízdního okrsku 12,8 – 17,0 km². Tento stav odpovídal v nedávné době i havlíčkobrodskému okrese. V posledních letech však došlo na okrese k výraznému úbytku hnízdících párů, takže dnes je hustota 2–3 × nižší než údaj zjištěný Divišem. Je zřejmé, že tento pokles je v přímé souvislosti s úbytkem drobné zvěře. Rozhodující není jen snížení potravní nabídky, ale především okolnost, že k nepřirozeně vysoké koncentraci bažantů dochází v místech umělých odchovů, v bažantnicích, kde je povolen celoroční odstřel jestřábů. Protože vysoké stavy bažantů v těchto místech nejsou v rovnováze s možnostmi prostředí a mnohonásobně převyšují stavy v přírodě, jsou pochopitelně tato místa magnetem pro jestřáby z širokého okolí. V oblastech, kde je síť uznaných bažantnic dostatečně hustá, jako je tomu i na Havlíčkobrodsku, stává se jestřáb velmi ohroženým druhem, jehož osud je nejistý.

Krahujec obecný – *Accipiter nisus* L.

Na kontrolované ploše bylo v roce 1985 zjištěno 11 hnízdních okrsků, tj. průměrně 15,4 km² na jeden pár. Odhad pro celý okres je 70–80 párů. Krahujec je spolu s poštolkou na sledované ploše nejběžnějším druhem dravce. Podle údajů Hladíkových (l. c.) lze soudit, že stavy krahujců se za posledních třicet let nijak podstatně nezměnily.

Srovnáme-li hustotu zjištěnou na havlíčkobrodském okrese s údaji v literatuře, zjistíme, že náš okres je osídlen poměrně řídko. Staněk (in Hudec a kol. l. c.) udává z Krkonoš velikost hnízdního okrsku 5 km². Diviš (l. c.) uvádí z let 1975 – 1984 ve Východočeském kraji průměrnou velikost hnízdního okrsku 9,1 – 13,2 km².

Limitujícími faktory rozšíření krahujce jsou dnes přirození nepřátelé (jestřáb, pušтік a kuna lesní), Kramer (in Hudec l. c.) uvádí, že na počet hnízdících ptáků velmi silně působí kruté zimy. Zdá se však, že významněji se podílí na úhynech chemizace zemědělství. Rezidua chemických látek ovlivňují plodnost, způsobují snášení neoplozených vajec, odumírání zárodků apod., mohou mít však pravděpodobně za následek i snížení odolnosti starých ptáků vůči klimatickým extrémům.

Včelojed lesní – *Pernis apivorus* L.

Hladík a kol. (l. c.) popisuje stav před třiceti lety takto: „Hnízdění dosud nepotvrzeno, ale několik letních pozorování jej nevylučuje“. V podstatě totéž můžeme konstatovat i dnes. V 70. letech byl pravidelně pozorován v lesích mezi Štoky a Smrčnou. V posledních letech je však pozorován pouze na tahu. Nebyla nalezena v letních obdobích ani rozhrabaná hnízda vos a čmeláků, která dříve výskyt včelojeda prozrazovala. V roce 1985 je hnízdění tohoto dravce na okrese nepravděpodobné, i když není vyloučené.

Pochop rákosní – *Circus aeruginosus* L.

Hladík a kol. (l. c.): „Nehnízdí, je však dosti častý na průtahu“. Dnes pravděpodobně též nehnízdí. S a SZ část okresu však nebyla prozkoumána natolik důkladně, aby bylo hnízdění vyloučeno. Pravidelně hnízdí na Čáslavsku, v poslední době rovněž u Nového Veselí na Žďársku (Kunstmüller in verb.).

Pilich šedý – *Circus cyaneus* L.

Dříve patrně nehnízdil. Z hnízdní doby pochází pouze údaj z r. 1939: starý samec u Podmoklan u Chotěboře (Dobrovolný 1979). Dnes je pilich celkem pravidelným zimním hostem. Potulující se ptáci, především mladí, bývají pozorováni i koncem léta. Poprvé bylo hnízdění prokázáno Dobrovolným (l. c.) v roce 1977 v jižní části okresu. Pilich dnes pravidelně hnízdí v okolí Polné (okr. Jihlava) a na Pelhřimovsku. V roce 1985 je hnízdění na našem okrese nepravděpodobné, i když ne vyloučené.

Luňák červený – *Milvus milvus* L.

Hladík a kol. (l. c.): „Velmi vzácně protahující druh.“. Zajímavý je údaj Sklenáře (1964) z roku 1962, kdy u Velkého Dářka okr. Žďár n. S. byl střelen samec a pak samice s vejcem v těle. Dnes našim okrese vzácně protahuje.

Luňák hnědý – *Milvus migrans* Bodd

Hladík a kol. (l. c.): „Na průtahu častější než luňák červený“. Od r. 1970 nebyl však na okrese na rozdíl od předešlého vůbec pozorován.

Sokol stěhovavý – *Falco peregrinus* Tunst.

Hladík a kol. (l. c.) ho charakterizuje jako vzácně protahujícího. Jako nejbližší hnízdiště, obsazené ještě v roce 1957, uvádí Milovy, okr. Žďár n. S. V dřívějších dobách hnízdil snad i v údolí Doubravy, čemuž by mohlo nasvědčovat i místní jméno Sokolohrady. Sokol je příkladem dravce, kterého nerozvážené pronásledování nejen na okrese, ale v celé republice a lze říci takřka na celém světě, přivedlo na pokraj vyhynutí. V současné době lze sokola považovat v celých Čechách za vyhynutého.

Raroh velký – *Falco cherrug* Gray

Hladík a kol. (l. c.) ho charakterizuje jako velmi vzácného zatoulance. V říjnu 1948 byl střelen samec rarocha v obci Úhořilka u Lípy. Hudec a kol. (l. c.) se zmiňuje o pozorování páru rarohů s mládětem v době hnízdění v r. 1959 v poleší Milovy, okr. Žďár n. S. Dnes lze tohoto dravce zastihnout jen výjimečně na tahu.

Ostříž lesní – *Falco subbuteo* L.

Byl patrně vždy dosti vzácný. Počet hnízdících párů doznal však i u tohoto dravce za posledních čtyřicet let značného poklesu (Hlaváč st. in verb.). V roce 1985 hnízdily na havlíčkovském okrese 2 – 4 páry.

Dřemlík tundrový – *Falco columbarius* L.

Hladík a kol. (l. c.): „Dost vzácný host ze severu“. V dnešní době ho lze charakterizovat jako velmi vzácného zimního hosta. Po několik posledních let nebyl vůbec pozorován.

Poštołka obecná – *Falco tinnunculus* L.

Hladík a kol. (l. c.): „Velmi hojně hnízdí. Převážně tažná, jen vzácně přezimuje“. V roce 1985 hnízdilo na sledované ploše 11 párů, průměrná velikost hnízdního okrsku je 15,4 km². Odhad pro celý okres je 80 párů. Oproti stavu před třiceti lety dnes u nás přezimuje poštołka běžně, snad více než polovina populace. Ve srovnání a údaji v literatuře je hustota tohoto dravce na Havlíčkovsku poměrně nízká. Diviš (1985) uvádí z let 1975 – 1984 ve Východočeském kraji průměrnou velikost hnízdního okrsku 6,2 km². Hustota poštołky na našem okrese je tedy 2–3krát nižší.

Na sledované ploše se vyskytly tyto typy hnízdění: stromová hnízda (4×), hnízda v budkách (1×), hnízdění na skalách (1×), hnízdění na zemědělských budovách a stavebách v polích (3×), hnízdění na věžích a budovách ve městě (2×). Nebylo zjištěno hnízdění ve stromových dutinách. Počet hnízdících párů závisí v každém roce na početnosti myši populace. U poštołek hnízdících ve městě a u přezimujících jedinců byl pozorován náhradní způsob obživy – lov vrabců.

Poštołka rudonohá – *Falco vespertinus* L.

Hladík a kol. (l. c.) ji uvádí jako vzácnou na průtahu a uvádí z let 1931 – 1953 5 zástřelů tohoto dravce. V posledních letech však nebyla vůbec pozorována.

Shrnutí

Celkem jsou zaznamenány údaje o 23 druzích dravců. Z toho 4 druhy dnes již nemůžeme počítat mezi členy naší současné fauny (orel skalní, orol volavý, orol nejmenší, sokol stěhovavý). Osm druhů se může ojediněle až výjimečně vyskytnout na potulce nebo na tahu (orel křiklavý, orlík krátkoprstý, orol mořský, orlovec říční, káně lesní ruská, dřemlík tundrový, poštołka rudonohá, raroh velký), 4 druhy pravidelně protahují (káně rousná, pochop rákosní, luňák červený, luňák hnědý), 2 druhy nedávno hnízdily, ale v roce 1985 nebylo hnízdění prokázáno (včelojed lesní, pilích šedý) a 5 druhů pravidelně hnízdí (jestřáb lesní krahujec obecný, káně lesní, poštołka obecná, ostříž lesní).

Celkem v roce 1985 hnízdilo na okrese Havlíčkův Brod asi 25–30 párů jestřábů lesních, 70–80 párů krahujců obecných, 60–70 párů kání lesních, asi 80 párů poštolek obecných, 2–4 páry ostřížů lesních. Na základě srovnání dnešních stavů se stavem před třiceti lety lze konstatovat, že 4 druhy dnes již můžeme považovat za vymizelé (přičemž 2 z nich se i dříve vyskytovaly jen výjimečně na potulce), u 7 druhů mají stavy sestupnou tendenci, u 11 druhů nedoznaly počty výraznějších změn a 1 druh se nově objevil jako hnízdící.

Použitá literatura

- Diviš T., 1984: Činnost východočeské podskupiny – Skupiny pro výzkum dravých ptáků a sov – v roce 1983, Sborník VI. Východočeské pobočky ČSO, 28–48, Pardubice.
- Diviš T., 1985: Výsledky výzkumu rozšíření a početnosti dravých ptáků a sov ve Východočeském kraji v roce 1975–1984, Sborník VII. Východočeské pobočky ČSO, 15–40, Pardubice.
- Dobrovolný A., 1979: Hnízdění motáka pilicha na Havlíčkobrodsku, Práce a studie KSSPPOP 11, Pardubice.
- Hladík B., Slavík B., Semrád B., Kučera J., 1959: Ptáci střední části Českomoravské vysočiny II. část, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd přírodních, sv. III, 131–157, Jihlava.
- Hudec K. a kol., 1977: Fauna ČSSR – Ptáci II, Praha.
- Sklenář J., 1964: Zool. listy 1964: 91

Příloha 1

Přehled stavů hnízdících druhů dravců na okrese Havlíčkův Brod a porovnání s literárními údaji

Druh	počet párů na zkušné ploše	odhad pro okres HB	průměrná velikost hnízdního okrsku (km ²)		
			zjištěná na okr. HB	dle Hudce (1977)	ve VČ kraji v r. 1975–84 Diviš (1985)
jestřáb lesní	4	25–30	42,2	vých. Slovensko 40	12,8–17,0
krahujec obecný	11	70–80	15,4	Krkonoše 5	9,1–13,2
poštolka obecná	11	80	15,4	—	6,2
káň lesní	10	70–90	16,9	1,5–40,0	4,0–7,4
ostříž lesní	1	2–4	—	—	—

BIBLIOGRAFIE REGIONÁLNÍ LITERATURY VYDANÉ V LETECH 1970 – 1986

Ivana Štrossová

Bibliografie regionální literatury vydané v letech 1970–1986 je výběrem významných monografií, sborníků a bibliografií, které se svým obsahem vztahují k okresu Havlíčkův Brod. Z časového hlediska zahrnuje bibliografie především publikace vydané v rozmezí let 1970–1986. Výjimku tvoří tisky vydané na počest významných výročí měst, obcí, spolků apod., kde jsme zařadili i záznamy z let 1960–1970.

Bibliografie byla sestavena z podkladů Okresní knihovny a Okresního muzea v Havlíčkově Brodě a na základě kartoték Státní vědecké knihovny Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové. Záznamy jsou řazeny podle zeměpisného hlediska a v jednotlivých oddílech jsou uspořádány abecedně. Záznamy jsou opatřeny značkou, která určuje uložení materiálu v regionu: OK = okresní knihovna a OM = okresní muzeum. Pokud je záznam bez značky, lze jej vyhledat v některém z krajských nebo centrálních zařízeních (knihovny, muzea apod.).

VÝCHODOČESKÝ KRAJ

publikace, které se týkají okresu Havlíčkův Brod

- DOLEŽAL, Jan: Ohlas ruských revolucí ve východních Čechách. Naps. a pozn. doprovodil ... 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1977. 168 s., 12 s. fot. příl. – „Kraj.“ OK
- DOLEŽAL Jan: Revoluční cestou. Formování revolučního hnutí a založení KSČ ve východních Čechách. (1918–1921.) I. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1981. 147 s. – „Kraj.“ OK
- DOSOUDIL, František: Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách. Od počátků do roku 1948. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1986. 300 s. – „Okamžiky–Portréty.“ OK
- FRAJDL, Jiří: Květnové povstání ve východních Čechách. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1975. 280 s. – „Kraj.“ OK
- FRAJDL, Jiří: Ve znamení internacionalismu. Příspěvek k akcím mezinárodní solidarity východočeského proletariátu do roku 1939. – Hradec Králové, Kruh 1979. 161 s. – „Kraj.“ OK

- CHARBUSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef: Cesta k Vítěznému únoru ve východních Čechách. Soubor fotografií z let 1945–1948 k 30. výročí Února 1948 ve východních Čechách. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1978. 157 s. OK
- CHARBUSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef: Život v zatemnění. Kapitoly z let 1938–1945 ve východních Čechách. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1980. 117 s., 16 s. fot. příl. – „Kraj.“ OK
- KAPLAN, Jan – DOLEŽAL, Jan: Rudoarmejci ve východních Čechách. Příspěvek k názorovému vývoji a činnosti východočeských internacionalistů v letech 1917–1921. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1982. 118 s., 28 s. fot. příl. – „Kraj.“ OK
- KMONÍČEK, Josef – VAŠEK, František: Jen čekat se nedalo. Příspěvek k ohlasu SNP ve východních Čechách. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1984. 89 s., 40 s. fot. příl. – „Kraj.“ OK
- KOMUNISTICKÉ hnutí východních Čech 1921–1938. Sborník archivních dokumentů k dějinám KSČ z let 1921–1938. Archivní dokumenty Východočeského kraje. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1971. 207 s. OK
- KRŠŇÁK, Pavel: Ohlasy Velké říjnové socialistické revoluce ve východních Čechách v letech 1917–1918. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1972. 18 s., 7 s. fot. příl. na vol. listech. – „Kraj.“ OK
- KVĚTEN 1945 ve východočeském kraji. Fot. publikace. Zprac. kol. pod ved. Vlastimila Květenského. – Hradec Králové, Kruh 1975. 232 s., 28 s. fot. příl. OK
- NESEJT, František: Za právo chudých. Třídní boje východočeského proletariátu v období hospodářské krize první poloviny 30. let. – Hradec Králové, Kruh 1982. 130 s., 24 s. fot. příl. – „Kraj.“ OK
- PAMÁTKY dělnického a revolučního hnutí Východočeského kraje. K 50. výročí založení KSČ. – Pardubice, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody 1971. 34 s., 25 listů příl. OK
- PŘÍMÝM pohledem. Květen 1945 ve východočeských kronikách. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1985. 368 s. – „Okamžiky.“ OK

HAVLÍČKŮV BROD – OKRES

16. DOLEŽAL, Jan: Posázaví. Zprac. Text: E. Veselý. 1. vyd. – Praha, Středočeské nakl. a knihkupectví 1982. 181 s. – Resumé rus., angl. a špan. OK
17. FAKTA o rozvoji okresu Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, OV KSČ 1980. 35 vol. listů. – Obr., tb., fot. a grafy v textu. OK
18. FAKTA o rozvoji okresu Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, OV KSČ 1976. 44 vol. listů. – Obr., tb., fot. a grafy v textu. OK
19. FIGALA, Milan: K některým otázkám bolševizace ve XIII. havlíčkobrodském (stranickém) kraji v letech 1924–1929. – Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1980. 124 s. – Rigorózní práce.
20. FUČÍK, Bohumír: Optimistické ohlédnutí Havlíčkobrodskem v letech 1964–1971. Sest. a texty dopln. ... – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1971. 50 vol. listů. – Vyd. jako předvolební materiál. OK
21. FUČÍK, Bohumír: Půda patří těm, kdo na ní pracují. Fakta a argumenty o vývoji zemědělské výroby a přehled toho, jakých výsledků jsme dosáhli pod vedením KSČ v boji za socialistický charakter vesnice. – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1972. 92 vol. listů. – Propagační materiál OM
22. FUČÍK, Bohumír: Únor 1948 je pravda zrozená z bojů Komunistické strany Československa. Východočeský kraj – okres Havlíčkův Brod. Námět a zprac. ... – Havlíčkův Brod, OV KSČ a okresní štáb Lidových milicí 1978. 54 + 73 vol. listů. OK, OM
23. HART, Ivan: Havlíčkobrodsko. 50 let pod vedením KSČ. Soubor sest. a texty ... – Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné středisko 1971. 55 vol. listů. – Vyd. k 50. výročí KSČ. OK, OM
24. HART, Ivan: Květiny patří jubilantům. Ilustr. Zdeněk Bartl. Havlíčkův Brod, Pleas 1971. 126 s. – Vyd. u příležitosti 50. výročí vzniku KSČ a 20. výročí vzniku n. p. Pleas.
25. HART, Ivan: Rudé právo – ideová zbraň strany. K 50. výročí vzniku orgánu KSČ. – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1970. 27 s. – Cyklostyl. OM
26. HARTLOVÁ, Ivana – HERINK, Josef: Výběrová bibliografie k nejnovějším dějinám okresu Havlíčkův Brod. Sest. ...

- Havlíčkův Brod, Okresní knihovna a Okresní muzeum 1981. 104 s. OK, OM
27. HAVLÍČKOBRODSKO. Komunisté v boji za lidovou státní moc a správu. Text: Bohumír Fučík. – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1971. 81 vol. listů. OK
28. HAVLÍČKOBRODSKO. 1821–1971. Vlastivědný sborník. Vydáno k 150. výročí narození Karla Havlíčka Borovského. – Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné středisko 1971. 85 s. – Fot. v textu. OK, OM
29. HAVLÍČKOBRODSKO a jeho tradice. (Soubor tištěných fotografií.) – Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1975. 6 s., 16 s. fot. příl. – Souběžný rus. a něm. text a popisy fot. OK
30. HAVLÍČKOBRODSKO v národním odboji. Soubor tištěných fotografií. Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1975. 4 s., 16 s. fot. – Souběžný rus. a něm. text. OM
31. HERINK, Josef: Průvodce expozicí Muzea dějin dělnického a komunistického hnutí na Havlíčkobrodsku. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum 1983. 125 s. – Bibliogr. – Fot. v textu. OK, OM
32. HLAVNÍ úkoly hospodářské politiky po 15. sjezdu KSČ v podmínkách okresu Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Dům politické výchovy OV KSČ 1976. 30 vol. listů. OK
33. CHMELA, Miroslav: Naplněný čas života. K historii partyzánské brigády Mistra Jana Husa. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1980. 87 s. OK
34. KATALOG k padesátému výročí vzniku KSČ. – Havlíčkův Brod, OV KSČ 1971. 28 s. OM
35. KORÁB, Stanislav – ROČŇOVÁ, Marie: Okres Havlíčkův Brod. (Propagační publikace.) Fotoscénář a uspoř.: S. Koráb. Text: M. Ročňová. Praha, Merkur 1978. 32 s. – Vyd. Okresní národní výbor s okresní komisí cestovního ruchu ONV v Havlíčkově Brodě a krajskou komisí cestovního ruchu VČKNV v Hradci Králové. OK, OM
36. KOUBSKÝ, Miloslav: Průkopníci socialismu na Havlíčkobrodsku. Havlíčkův Brod, OV KSČ 1976. 95 s., 8 s. fot. příl. – Spoluvyd. odbor školství ONV v Havlíčkově Brodě k 55. výročí založení KSČ. OK, OM
37. KVAŠ, Karel: Husitská doba na Havlíčkobrodsku v událostech a památkách. Zprac. ... Fot. Jan Jelínek. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum 1974. 31 s. – Vyd. u příležitosti 550. výročí smrti Jana Žižky z Trocnova a 100. výročí odhalení Žižkovy mohyly. OK, OM

38. KVAŠ, Karel: Partyzánské hnutí na Havlíčkově Brodě. Zprac. ... Havlíčkův Brod, Okresní muzeum 1976. Nestr. – „Vzpomínky, kroniky, dokumenty.“ – Bibliogr. – Fot. v textu. OK
39. KVAŠ, Karel: Třicet let Pionýrské organizace na Havlíčkově Brodě. Zprac. ... – Havlíčkův Brod, OV SSM 1979. 43 s. – Fot. v textu. OK, OM
40. Po stopách činnosti partyzánské brigády Mistr Jan Hus. Zprac. podle podkladů Miroslava Pícha. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum 1985. Nestr., obr.
41. POSUŇTE sami. 1948–1971. Fakta o vývoji zemědělství havlíčkovobrodského okresu. – Havlíčkův Brod, Okresní zemědělská správa 1972. 59 s.
42. PROŠEK, Josef – KŘÍŽ, Jiří Pavel: Českomoravská vrchovina. Fot. J. Prošek. Úvod a texty k vyobrazení Jiří P. Kříž. 1. vyd. – Praha, Pressfoto 1986. Nestr., 86 s. obr. příl.
43. ROČŇOVÁ, Marie – KORÁB, Stanislav: Socialistické proměny Havlíčkovobrodského okresu. Katalog k výstavě 30 let budování a rozvoje okresu. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum a galerie 1976. 8 s. OK
44. ROZVOJ okresu Havlíčkův Brod. 1945–1985. Sest. Václav Kandr a Hana Nováková. – Havlíčkův Brod, OV KSČ a ONV (1986). 62 vol. listů. – Fot. a tb. v textu. OK
45. ROZVOJ okresu Havlíčkův Brod od 15. sjezdu KSČ se zřetelom k úkolům 6. pětiletky a okresního volebního programu Národní fronty. – Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1981. 24 vol. listů. OK
46. SIGNÁL doby. Jak to bylo před 23 lety – v únoru na našem okrese. V únoru se zrodila úderná pěst dělnické třídy – Lidové milice. – Havlíčkův Brod, Okresní odborová rada a Okresní kulturní středisko 1971. 22 s.
47. SOCHR, Jiří: Okresní úřad Německý Brod. Presidiální spisy 1920–1940. Katalog. – Pohled, Okresní archiv 1972. 214 s. OM
48. SOCHR, Jiří: Periodický tisk vydávaný na území okresu Havlíčkův Brod. 1821–1966. Inventář archivního fondu. – Havlíčkův Brod, Okresní archiv 1966. 16 s. – Strojopis. OM
49. STATISTICKÁ ročenka okresu Havlíčkův Brod. 1977. – Havlíčkův Brod, Okresní oddělení Českého statistického úřadu 1977. 169 s., tb. a grafy.
50. ŠEDÝ, Jan – KURKA, Jan: Havlíčkovobrodsko. Za krásami a

památkami krajiny. Značené turistické cesty v Posázaví. – Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor – komise cestovního ruchu 1974. 23 s. OM

51. ŠTROSOVÁ, Ivana: Československá tělovýchova a sport. Výběrová bibliografie. – Havlíčkův Brod, Okresní knihovna 1985. 69 s. OK
52. ŠTROSOVÁ, Ivana: Karel Havlíček Borovský. 1821–1856. Výběrová bibliografie o životě a díle Karla Havlíčka Borovského. Sest. ... – Havlíčkův Brod, Okresní knihovna 1986. 78 s. OK
53. TŘINÁCTÉ sportovní hry Východočeského kraje. Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1975. 32 s., obr.
54. VÝSLEDKY plnění volebního programu Národní fronty okresu Havlíčkův Brod v letech 1971–1976. – Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1976. 19 vol. listů. OK
55. VÝTVARNÍ umělci Havlíčkovobrodského okresu. Galerie výtvarného umění Havlíčkův Brod. Malinův dům 16. června – 16. července 1978. Katalog výstavy. – Havlíčkův Brod, Galerie výtvarného umění 1978. 21 s. – Vyd. při příležitosti 700. výročí udělení městských a horních práv městu Havlíčkovu Brodu. OK
56. ŽAMPACH, Vojtěch: Partyzánské portréty. – Brno, Blok 1980. 419 s. OK

HAVLÍČKŮV BROD

57. ALMANACH střední ekonomické školy v Havlíčkově Brodě. 1909–1969. Havlíčkův Brod, Sdružení rodičů a přátel školy při SEŠ 1969. 100 s. – Vyd. k 60. výročí založení školy. – Sezn. absolventů. – Fot. v textu. OK, OM
58. BEČVÁŘ, Václav: Sto let pivovaru Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Východočeské pivovary 1980. Nestr., obr. OK, OM
59. ČELEM k masám také na úseku ideologické práce. – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1971. 8 s.
60. ČESKÁ grafika ze sbírek Galerie Havlíčkův Brod. Prosinec 1972–leden 1973. Úvod Jana Brabcová. – Havlíčkův Brod, Galerie výtvarného umění 1973. Nestr. OK
61. DESET let střední zemědělské technické školy v Havlíčkově Brodě. – Havlíčkův Brod, t. Východočeské tiskárny

- Havlíčkův Brod 1970. 36 s. – Sezn. absolventů. – Tb. a fot. v textu. OK, OM
62. DESET let Zemědělského stavebního podniku, n. p. Havlíčkův Brod. Vyd. red. kol. pod ved. J. Kiofáče. Fot. F. Vacek a J. Rosendorfský. – Havlíčkův Brod, Zemědělský stavební podnik 1976. 23 s. – Fot. a grafy v textu. – Význ. stavby vybud. od r. 1966. OK
 63. DVACET let práce melioračního družstva Sázava Havlíčkův Brod. 1960–1980. – Havlíčkův Brod, Meliorační družstvo Sázava 1980. Nestr. – Fot. a tb. v textu. OK, OM
 64. DVACET PĚT let Lidové školy umění Bedřicha Smetany v Havlíčkově Brodě. Jubilejní publikace. – Havlíčkův Brod, Sdružení rodičů a přátel školy 1974. 38 s. – Sezn. učitelů a žáků. OK, OM
 65. DVOŘÁČEK, Jaroslav: Sto deset let havlíkobrodského Jasoně. Stručná kronika zpěváckého spolku. – Havlíčkův Brod, Okresní osvětové středisko 1969. 36 s., obr. OK, OM
 66. GYMNAZIUM Havlíčkův Brod. 1735–1985. Almanach k 250. výročí založení. Sest. red. rada pod ved. Michala Kačůra. Fot. J. Jelínek. – Havlíčkův Brod, Přípravný výbor oslav při příležitosti 250. výročí založení gymnázia 1985. 164 s. – Fot. v textu. – Sezn. ředitelů gymnázia 1935–1985. – Přehl. členů ped. sboru ve škol. roce 1984/85. – Techn. hosp. pracovnice. – Provoz. prac. – Přehl. o počtu tříd a absolventů do r. 1935. – Sezn. studentů ve škol. roce 1984/85. OK
 67. HLAVNÍ směry činnosti sboru pro občanské záležitosti v Havlíčkově Brodě do roku 1985. – Havlíčkův Brod, odbor kultury MěstNV 1981. 11 s. – Vyd. jako příloha ke Zpravodaji SKP č. 2/1981. OK
 68. KVAŠ, Karel: Havlíčkův Brod. 1278–1978. – Havlíčkův Brod, Městský národní výbor 1978. Nestr. – Vyd. u příležitosti 700. výročí udělení městských a horních práv. OK
 69. PADESÁT pět let Výzkumného a šlechtitelského ústavu bramborářského v Havlíčkově Brodě a 115 let Výzkumné stanice Valečov. Sborník referátů z vědecké konference konané 21. června 1978 v Olešné, okres Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod n. vl. 1978. 34 s.
 70. ROK české hudby '84. – Havlíčkův Brod, Jednotný klub pracujících ZV ROH n. p. Pleas 1984. 51 s.
 71. SČÍTÁNÍ lidu, domů a bytů k 1. prosinci 1970 v okrese

- Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Okresní oddělení Českého statistického úřadu 1974. 165 s.
72. SOCHR, Jiří: Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Vysočina 1969. 112 s. OK, OM
 73. SOCHR, Jiří: Havlíčkův Brod a staletí. II. B. Krátký. 1. vyd. Havlíčkův Brod, Vysočina 1971. 197 s. – Obr. v textu. OK, OM
 74. STAVBA – výrobní družstvo, Havlíčkův Brod. 25. výročí. 1951–1976. – Havlíčkův Brod, Stavba, t. Východočeské tiskárny Havlíčkův Brod 1976. 24 s. – Obr. a fot. v textu. OK
 75. STAVEBNÍ rozvoj a modernizace Střední průmyslové školy stavební v Havlíčkově Brodě. 1949–1977. – Havlíčkův Brod, Střední průmyslová škola stavební 1977. 32 s. – Obr. a fot. OK
 76. STO patnáct let havlíkobrodského knihtiskařství. 1850–1965. – Havlíčkův Brod, Moravské tiskařské závody n. p. Olomouc 1965. 32 s. OM
 77. STŘEDNÍ zemědělská technická škola v Havlíčkově Brodě. – Havlíčkův Brod, Střední zemědělská technická škola 1965. 15 s. OM
 78. ŠEDESÁT let házené v Havlíčkově Brodě. – Havlíčkův Brod, oddíl házené TJ Jiskra 1978. 58 s. OK
 79. ŠEDESÁT let organizovaného lyžování v Havlíčkově Brodě. 1924–1984. – Havlíčkův Brod, oddíl lyžování TJ Jiskra 1984. 29 s., obr. OK
 80. ŠTÁFL, Otakar: Čtyřicet akvarelů z Havlíčkova Brodu. 3., dopln. vyd. – Havlíčkův Brod, Vysočina 1971. 21 s., 24 s. příl. OK
 81. TRICET let Střední průmyslové školy stavební v Havlíčkově Brodě. – Havlíčkův Brod, Střední průmyslová škola stavební 1979. Nestr., obr.
 82. VČELÁŘSKÝ almanach Okresního výboru Českého svazu včelařů v Havlíčkově Brodě 1960–1975. – Havlíčkův Brod, Okresní výbor Českého svazu včelařů 1978. 183 s. OK
 83. VÝZKUMNÝ ústav bramborářský Havlíčkův Brod. – Havlíčkův Brod, Výzkumný ústav bramborářský 1976. 15 s. OK
 84. ZADINA, Josef: Výzkumný a šlechtitelský ústav bramborářský v Havlíčkově Brodě. Zprac. ... – Havlíčkův Brod, Výzkumný a šlechtitelský ústav bramborářský 1982. 59 s. – Fot. v textu. OK

ČESKÁ BĚLÁ

85. SEDM set let horního městečka Česká Bělá. 1271–1971. Sest. M. Zíka. – Česká Bělá, Místní národní výbor 1971. 34 s. OK, OM

DOLNÍ KRUPÁ

86. ŠEDÝ, Jan: Dolní Krupá ze zašlých časů k současnosti. Ze zápisů a materiálů sebraného Josefem Čapkem zprac. ... – Dolní Krupá, Jednotné zemědělské družstvo 1971. 29 s. OK, OM

GOLČŮV JENÍKOV

87. POZNEJTE Golčův Jeníkov. – Golčův Jeníkov, Městský národní výbor 1969. 12 s. OM

HAVLÍČKOVA BORO VÁ

88. KOPEČKOVÁ, Ludmila: Stopami Karla Havlíčka Borovského. Zprac. ... Fot. Květoslav Korba. – Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné středisko 1971. 22 s. 1 list barev. mp. OK, OM

HERÁLEC

89. SEDM set padesát let obce Herálec. Zprac. podle Václava Vindušky: Městys Herálec, Milada a František Ježkovi. – Herálec, Místní národní výbor 1976. 43 s. OM

HNĚVKOVICE

90. SEDM set let městského práva Hněvkovic u Ledče nad Sázavou. – Hněvkovice, Místní národní výbor 1962. 36 s. OK, OM

HORNÍ KRUPÁ

91. SEDM set let Krupé. 1283–1983. 30 let JZD a nového života na vesnici 1953–1983. Sest. Josef Čapek ... – Horní Krupá, Jednotné zemědělské družstvo čs.-polského přátelství 1983. 126 s. – Bibliogr. – Fot. v textu. OK

CHOTĚBOŘ

92. DESET let Střední zemědělské technické školy v Chotěboři. – Chotěboř, Střední zemědělská technická škola 1970. 48 s. OK
93. DVACET pět let našich úspěchů. (Město Chotěboř.) Přípr. kol. Kresby M. Hubáčková a S. Straka. – Chotěboř, Městský výbor KSČ, Městský národní výbor, Městský výbor Národní fronty 1970. 32 s.
94. FUČÍK, Bohumír – SVOBODOVÁ, Jana: Listy z kroniky našeho času. Průvodce Síní revolučních tradic. – Chotěboř, Chotěbořské strojírny 1975. Nestr., obr. OK
95. HISTORIE a současnost n. p. Chotěbořské strojírny, Chotěboř. 1906–1976. – Havlíčkův Brod, t. Východočeské tiskárny n. p., provoz Havlíčkův Brod 1976. 71 s. – Vyd. k 70. výročí založení Chotěbořských strojíren. OK
96. CHOTĚBOŘ. Stručné dějiny města. Aut.: kol. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1981. 153 s., 27 s. fot. příl. – Prameny a lit. – Jmenný a místní rejstřík. OK
97. CHOTĚBOŘ 1945–1975. Třicet vítězných let města Chotěboře. Jubilejní publikace. Fot.: Josef Myška. – Chotěboř, Městský výbor Národní fronty 1975. 34 s. OK, OM
98. KŘIVSKÝ, Pavel: Dokumentace. Fotodokumentace. Sběrka map a plánů. 1608–1975. Zprac. ... – Chotěboř, Městské muzeum – Literární archiv 1975. 34 s. – „Edice inventářů č. 9.“ OM, OK
99. KŘIVSKÝ, Pavel: Jindřich Prucha. (1886–1914.) – Chotěboř. Městské muzeum 1974. 9 s. – „Edice inventářů č. 3.“ OM
100. KŘIVSKÝ, Pavel: Literární archiv Městského muzea v Chotěboři. (1885–1975). – Chotěboř, Městské muzeum 1975. 9 s. – „Edice inventářů č. 10.“ OM
101. Lidová škola umění Chotěboř. Jubilejní publikace k 35. výročí založení Lidové školy umění v Chotěboři. – Chotě-

boř, Sdružení rodičů a přátel školy 1976. 36 s. – Sezn. učitelů a žáků. – Fot. v textu. OK

102. PADESÁT let ledního hokeje v Chotěboři. 1933–1983. Sest. J. Artweger. ... – Chotěboř, TJ Chotěbořské strojírny 1983. 75 s. – Fot. v textu. OK
103. PADESÁT let střední školy v Chotěboři. 1913–1963. (SVVŠ.) Uspoř. a red. Bedřich Dohnal. – Chotěboř, Střední všeobecně vzdělávací škola 1965. 45 s. OK
104. PRUCHA, Jindřich – o něm: Jindřich Prucha. 1866–1914. Obrazy. Městské muzeum v Chotěboři červenec–říjen 1985. Text: V. T. Seznam vystavených prací. – Chotěboř, Městské muzeum 1986. Nestr. – K 100. výročí narození. OK
105. SMRČEK, Otto: Almanach Městského muzea v Chotěboři. K stému výročí založení muzea. Sest. a uspoř. ... Fot. J. Plíhal. – Chotěboř, Městské muzeum 1985. 44 s. OK
106. SMRČEK, Otto – ZVĚŘINA, Václav: Šest set padesát let města Chotěboře. Přípr. ... – Chotěboř, Městské muzeum 1981. 15 s. – Chotěbořský zpravodaj. Roč. 9. Zvláštní číslo k oslavám 650. výročí udělení městských práv Chotěboři. OK
107. STEJSKALOVÁ, Miroslava – SMRČEK, Otto: Svinný – 600 let. Zvláštní číslo Chotěbořského zpravodaje. Sest. ... – Chotěboř, Městské muzeum 1984. 17 s., fot. příl. – Vyd. Městské muzeum v Chotěboři ve spolupráci s Městským národním výborem a občanským výborem v místní části Chotěboř-Svinný. OK
108. ŠEDESÁT let kopané v Chotěboři. 1918–1978. – Chotěboř, Městský národní výbor 1978. 35 s.

KEŘKOV

109. ŠEDESÁT let Šlechtitelské stanice Keřkov, nositel státního vyznamenání Za zásluhy o výstavbu. Aut. kol. B. Jůda ... – Keřkov, Šlechtitelská stanice 1982. 37 s. – Jednorázová tiskovina Výzkumného a šlechtitelského ústavu bramborářského, Havlíčkův Brod. – Fot. a tb. v textu. OK

LEDEČ NAD SÁZAVOU

110. DOUBEK, Eduard: Kovofiniš a Ledčsko. Historický a ekonomicko-geografický přehled vývoje podniku s přihlédnutím k vývoji Ledčska v posledních desetiletích. – Ledč nad Sázavou, Kovofiniš 1970. 170 s. OK, OM
111. DVACET pět let n. p. Kovofiniš, nositele státního vyznamenání Za zásluhy o výstavbu. Sest. kol. – Ledč nad Sázavou, Kovofiniš 1975. 95 s. – Barev. fot. OM
112. FIEDLER, F.: 400 let Ledče nad Sázavou. 1562–1962. – Ledč nad Sázavou, Městský národní výbor 1962. 30 s. OM
113. POLICAR, Jaroslav: Přehled výrobního programu. Kovofiniš n. p., Ledč nad Sázavou. – Praha, Stát. nakl. techn. literatury 1973. Nestr., obr.

LÍPA

114. MARŠÍK, Josef–starší – MARŠÍK, Josef – HOLENDA, J.: Sto let požárního sboru Lípa. 1880–1980. Sest. ... Jubilejní publikace. – Lípa, Požární sbor obce Lípa 1980. 32 s. – Přehl. funkcionářů v letech 1880–1980. – Fot. příl. OK

LIPNICE NAD SÁZAVOU

115. HAŠEK, Jaroslav – o něm: Jaroslav Hašek a sovětské Rusko. Katalog k výstavě. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum a galerie 1974. Nestr., obr.
116. CHOTĚBOŘSKÝ zpravodaj. Zvláštní číslo k 100. výročí narození spisovatele Jaroslava Haška. Přípr. kol. pod ved. K. Kučery a O. Smrčka. – Chotěboř, Městské muzeum 1983. 26 s. OK
117. KAZDA, Lubomír: Hašek, Haška o Haškovi, řádky do jedné i druhé kapsy. – Havlíčkův Brod, Výbor Haškovy Lipnice a Okresní kulturní středisko 1983. Nestr. – Vydáno jako příležitostní tiskovina k 100. výročí narození Jaroslava Haška a 25. výročí konání Haškovy Lipnice. OK
118. KORÁB, Stanislav: Haškova Lipnice. – Havlíčkův Brod, Okresní kulturní středisko 1978. 38 s. OK
119. KORÁB, Stanislav: Lipnice nad Sázavou a okolí. Fot. J.

Maleček, Havlíčkův Brod, Okresní národní výbor 1983.
Nestr. – Barev. obr. OK

120. PROKÚPEK, Jaroslav: Krajem Jaroslava Haška. Průvodce po turistické naučné stezce. Lipnice n. S. a okolí. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum a galerie 1983, 23 s. – Vyd. k 100. výr. narození Jaroslava Haška. OK
121. PYTLÍK, Radko: Švejk dobývá svět. Naps. a ukázky vybral a sest. ... Dokument fot. M. Jankovič. 1. vyd. – Hradec Králové, Kruh 1983, 98 s. – „Okamžiky.“ OK
122. SALÁK, Jaroslav – DOLEJŠ, Karel: Revoluční tradice Lipnicka. Příspěvek k dějinám dělnického a komunistického hnutí na Lipnicku. Zprac. ... – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum 1984. Nestr. – Fot. příl. – Bibliogr. OK
123. STO let požárního sboru v Lipnici nad Sázavou. 1873–1973. Podle zápisů zpracoval J. Salák. – Lipnice nad Sázavou, Místní národní výbor 1973, 16 s. OK
124. ŠTROSOVÁ, Ivana: Jaroslav Hašek. (1883–1923.) Výběrová bibliografie k stému výročí narození. Sest. ... – Havlíčkův Brod, Okresní knihovna a Okresní muzeum 1983, 61 s. OK, OM

MALEČ

125. SEDM set let Malče. Uspoř. Milan Šulc, Karel Řípa, Karel Ležák ... – Maleč, Místní národní výbor 1977, 49 s., 17 listů fot. příl. OK

MELECHOV

126. KORÁB, Stanislav: Melecho. Text a uspoř. ... – Praha, Merkur 1981. Nestr. – Vyd. Okresní národní výbor v Havlíčkově Brodě jako propagační publikaci. OK

NOVÁ VES U CHOTĚBOŘE

127. ALMANACH k 25. výročí trvání Dětského domova v Nové Vsi u Chotěboře 1952–1977. – Nová Ves u Chotěboře, Dětský domov 1977, 24 s. – Spoluvyd. Kruh přátel při Dětském domově v Nové Vsi u Chotěboře. OK

NOVÉ RANSKO

128. HISTORIE a současnost slévárny Nové Ransko – provozu n. p. Chotěbořské strojírný. 1885–1985. – Chotěboř, Chotěbořské strojírný 1985, 34 s. – Jubilejní tiskovina.

POHLED

129. HLADÍK, František: Dějiny požárního sboru v Pohledu. – Pohled, Požární sbor 1982, 29 s. – Fot. v textu. OK
130. HLADÍK, František: Sedm set let Pohledu. (1265–1965.) – Pohled, Osvětová beseda při MNV 1965, 31 s. OM

PŘIBYSLAV

131. AUGUSTIN, J.: 120 let ochotnického divadla v Přibyslavi. 1857–1977. Přibyslav, Městský národní výbor 1977, 25 s. OM

SÁZAVKA

132. DVĚ stě sedmdesát pět let školy v Sázavce. – Sázavka, Místní národní výbor 1969, 11 s. – Cyklostyl. OM
133. POŽÁRNÍ sbor v Sázavce. 1887–1970. – Sázavka, Místní národní výbor 1971, 7 s. – Cyklostyl. OM
134. SMRDOV – Sázavka. Rozvoj obce a její dějiny. – Smrdov, Místní národní výbor 1968, 17 s. OM

SMRDOV

v. Sázavka – záznam č. 134

SOBIŇOV

135. ŠEST set let obce Sobiňov. (Historický vývoj. Rozvoj dělnického hnutí a založení KSČ. Socialistický rozvoj.) Zprac. Karel Janáček, Jiří Kafka a Jaroslav Koutník. – Sobiňov, Místní národní výbor 1985, 52 s.

STARÉ RANSKO

136. STO let strojírenské výroby ve Starém Ransku. 1872–1972. Provoz n. p. Chotěbořské strojírný v Chotěboři. – Staré Ransko, provoz n. p. Chotěbořské strojírný Staré Ransko 1972. 40 s. OK, OM

SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU

137. SMÍŠENÝ pěvecký sbor Světlá nad Sázavou. 1978–1983. K pětiletí trvání souboru a k Roku české hudby. – Světlá nad Sázavou, Sjednocený klub pracujících 1984. Nestr., čb. fot. – Seznam členů souboru. – Repertoár. OK
138. SVĚTLÁ nad Sázavou. Propagační publikace. Text: Miroslav Koutný. Fot. kol. – Světlá nad Sázavou, Městský národní výbor 1980. 24 s. – Barev. fot. v textu. OK
139. VÝSTAVA obrazů akademického malíře Fr. A. Jelínka. Rytířský sál světelského zámku 30. dubna–13. května 1972. – Světlá nad Sázavou, Městská osvětová beseda 1972. 13 s. OM

SVINNÝ

v. Chotěboř – záznam č. 107

ÚSOBÍ

141. KOUBSKÝ, Miloslav: Úsobí. 200 let brusírný skla provozu sklárny Bohemia, n. p. nositele Řádu práce. – Havlíčkův Brod, Okresní muzeum a galerie 1979. 37 s., 52 s. fot. příl. OK, OM

VALEČOV

v. Havlíčkův Brod – záznam č. 69

VEPŘÍKOV

142. VEPŘÍKOV 1911–1971. Vydáno k 60. výročí požáru, při kterém byla zničena téměř celá obec. – (Havlíčkův Brod, t. Východočeské tiskárny 1971.) 15 s. OK, OM

ŽDÍREC NAD DOUBRAVOU

143. ČTYŘICET let textilního lidového družstva Vzor Ždírec nad Doubravou. – Ždírec nad Doubravou, n. vl. 1970. 16 s. OM
144. ŠEDESÁT let. Textilní lidové družstvo Ždírec nad Doubravou, nositel vyznamenání Za zásluhy o výstavbu. – Ždírec nad Doubravou, Vzor 1985. 30 s.
145. VZOR – textilní lidové družstvo Ždírec nad Doubravou. 1925–1975. Ždírec nad Doubravou, (Vzor) 1975. 20 s.

Knižovní systém ČSFR

425550602271

Muzeum Vysočiny
Havlíčkův Brod
příspěvková organizace

HAVLÍČKOBRODSKO

vlastivědný sborník, svazek 1
(nečíslovaný svazek vlastivědného sborníku stejného názvu vydalo Okresní
muzeum Havlíčkův Brod v roce 1971)

Vydalo Okresní muzeum Havlíčkův Brod v roce 1989. Odpovědný redaktor: Zina
Kraučíková. Odborná redakce a jazyková úprava: PhDr. Otto Smrček CSc.,
Pavel Rous

Náklad 500 kusů. Cena Kčs.

Povoleno ONV Havlíčkův Brod, odborem kultury, čj. T 17/88

Tisk MTZ, provoz 34 Kyjov